

IZVAN ČETIRI ZIDA
Priručnik za novinarke i novinare
o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama

Sarajevo, 2012.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
ediciju uređuje Emina Bošnjak
Knjiga 2.

naslov: IZVAN ČETIRI ZIDA. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama

priručnik priredila: Lejla Huremović

lektura_korektura: Aida Spahić

prelom_naslovnica: Sarajevski otvoreni centar

izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

za izdavača: Saša Gavrić

© Sarajevski otvoreni centar/autori_ice

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba

Projekat se realizuje u saradnji sa partnerskom organizacijom Civil Right Defenders. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Svaki_a autor_ica odgovara za svoj tekst. U tekstovima se koristi bosanski, srpski i hrvatski jezik, ovisno o jeziku autora_ice teksta.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726-005.3:[316.776:176(035)

IZVAN četiri zida : priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama / [priručnik uredila Lejla Huremović]. - Sarajevo : Sarajevski otvoreni centar, 2012. - 158 str. : graf. prikazi ; 24 cm. - (Edicija *Ljudska prava* ; knj. 2)

Autori/ce: str. 155-156. - Bibliografija: str. 157-158.

ISBN 978-9958-9959-6-5

COBISS.BH-ID 20000262

IZVAN ČETIRI ZIDA

Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama

SADRŽAJ

PREDGOVORI		MEDIJI I PRAVO	69
<i>Mary Ann Hennessey, šefica ureda Vijeća Europe u BiH</i>	7	Medijsko pravo	
<i>Tim Sarajevskog otvorenog centra</i>	9	<i>Vladana Vasić</i>	71
UVODI		Mediji i diskriminacija	81
“Mi“ i “Oni“ - Važnost izvještavanja o LGBT temama		MEDIJI O LGBT	89
<i>Lejla Turčilo</i>	10	LGBT teme u bosanskohercegovačkim	
Razlike i drugost		štampanim medijima u 2011. godini	
<i>Snježana Milivojević</i>	13	<i>Lejla Huremović</i>	91
O LGBT	15	Bosanskohercegovački mediji i Queer Sarajevo Festival	
LGBT rječnik	16	<i>Masha Durkalić</i>	97
Najčešće postavljena pitanja vezana za seksualnu orijentaciju i rodni identitet	28	Analiza primljenih žalbi Vijeću za štampu u BiH na pisanje printanih i online medija o LGBT temama	
Homofobija – fobija koju društvo podržava		<i>Ljiljana Zurovac</i>	111
<i>Aida Spahić</i>	41	Uvredljiva i politički nekorektna terminologija vezana za LGBTTIQ osobe	
Coming out		<i>Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg</i>	123
<i>Lejla Huremović</i>	52	PRILOZI	129
Seksualna orijentacija i rodni identitet u kontekstu ljudskih prava u BiH		Kodeks o emitovanju radio televizijskog programa	131
<i>Damir Banović i Vladana Vasić</i>	57	Kodeks za štampu i online medije BiH	149
		Korisni linkovi	156
		Korisna literatura	157
		Autori_ce	158

PREDGOVORI

Mary Ann Hennessey, šefica ureda Vijeća Europe u BiH

LJUDSKA PRAVA SU LGBT PRAVA (I OBRNUTO).

Vijeće Europe je dom nekim od najvažnijih i najprimjenjivanih sporazuma o ljudskim pravima na svijetu, kao što je Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Na osnovu tog temeljnog zakona naših 47 europskih zemalja članica, sva ljudska prava, uključujući slobodu govora i izražavanja, slobodu okupljanja, prava na privatnost i porodični život, trebaju biti jednako dostupna svima. Osim toga, dodatkom Protokola 12 uz ovu konvenciju, garantuje se i pravo svima nama da živimo slobodni od diskriminacije na osnovu zakona ili od strane javne vlasti!

Međutim, u praksi je to očigledno teže sprovesti nego u teoriji. Najopsežniji međunarodni pravni dokument koji se odnosi na diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije je Preporuka Komiteta ministara Vijeća Europe iz 2010. državama članicama o mjerama borbe protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu.

Komesar za ljudska prava Vijeća Europe objavio je u 2011. komparativni izvještaj o diskriminaciji na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u svim državama članicama Vijeća Europe. Nažalost, ne postoji ništa što ukazuje da je situacija za LGBT osobe bolja u ovoj državi, nego što je u drugim državama regiona, pa čak i u Europi. Činjenica da u Bosni i Hercegovini do danas nije bilo sudskih odluka koje bi se odnosile na nasilje, diskriminaciju ili govor mržnje zasnovan na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu pokazuje, kao i u ostalim državama, da LGBT osobe oklijevaju prijaviti nasilje, govor mržnje ili diskriminaciju javnim vlastima. Prečesto, ovaj ozbiljan nedostatak povjerenja je opravdan.

Nadležne vlasti bi mogle i trebale regulisati neke od hitnih problema kao prvi korak na putu ka poboljšanju položaja LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, kao što su djelimična implementacija Zakona o zabrani diskriminacije, zakonodavstvo koje reguliše govor mržnje ili zločin iz mržnje, a koje je neodgovarajuće, kao i činjenica da javni zvaničnici, javne osobe, pa čak i zvaničnici međunarodne zajednice ne obraćaju dovoljno pažnje na svoju obavezu da se ne samo suzdržavaju od diskriminacije već i da aktivno osude diskriminatorni, huškački ili govor mržnje, kao i takvo ponašanje. Generalni sekretar Vijeća Europe gospodin Thorbjorn Jagland je na Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije (17. maj 2012.) ponovo naglasio da “političke vođe snose odgovornost da govore odmah i intenzivno protiv bilo kakvih demonstracija ili izjava kojima se iskazuje netolerancija ili homofobija, posebno prema onima koje dolaze od drugih političara.”

Ako ja mogu prihvatiti kršenje prava drugih, uključujući prava LGBT osoba, nema razloga zašto drugi ljudi ne bi prihvatili nepoštivanje mojih osnovnih ljudskih prava. Ničija prava ne mogu se zaštititi kršenjem prava drugih. Drugim riječima, ovaj priručnik je bitan za BiH, i to ne samo za LGBT osobe već za sve građane_ke – jer su ljudska prava za sve ili za nikoga.

Tim Sarajevskog otvorenog centra

Mediji predstavljaju moćan instrument kojim se vrši uticaj na stavove i ponašanje publike. Bosanskohercegovački mediji su već 2008. godine, povodom Queer Sarajevo Festivala, pokazali svoju veliku i moćnu ulogu u kreiranju mišljenja javnosti.

Ispostavilo se da oni ne samo da mogu kreirati pozitivno ili negativno mišljenje javnosti o lezbejkama, gejevima, biseksualnim i transrodnim (LGBT) osobama, nego su i u stanju da svojim izvještavanjem utiču na njihove stavove i ponašanja.

Publikacija pod naslovom “Izvan četiri zida. Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama” ima za cilj da olakša pristup informacijama o LGBT temama predstavnicima_ama sedme sile, u nadi da će doprinijeti boljem i afirmativnijem izvještavanju.

Pored uvodnih riječi, ovaj priručnik daje uvid u najvažnije oblasti koje su direktno vezane za LGBT osobe i njihov život, pravna pitanja medija i njihovog rada, analizu dosadašnjeg pisanja o LGBT temama, te mnogo korisnih linkova.

Nadamo se da je grupa autora_ica koja je radila na ovom priručniku uradila dobar posao i da će isti biti čitan od što većeg broja medijskih radnika_ica, te budućih novinara_ki.

Tim Sarajevskog otvorenog centra se zahvaljuje svima koji_e su saradivali_e na ovom priručniku, našoj partnerskoj organizaciji Civil Rights Defenders i onima koji intenzivno rade na jačanju poštivanja ljudskih prava, pa samim time i prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini!

Očekujemo Vaše pohvale i kritike!

UVODI

doc.dr. Lejla Turčilo
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

“MI“ I “ONI“ VAŽNOST IZVJEŠTAVANJA O LGBT TEMAMA

Jedan od najvažnijih zadataka sa kojim se novinari_ke suočavaju jeste onaj da pišu o ljudima koji su na bilo koji način drugačiji od njih samih. Taj zadatak postaje još težim ukoliko novinar_ka ima bilo kakvu predrasudu o različitosti “drugog_e“ o kojem_oj piše ili pravi prilog.

Mediji su vrlo važni u stvaranju *imagea* kojeg pojedinci_ke, grupe, zajednice imaju u nekom društvu i od toga bitno ovisi i pozicija tih pojedinaca_ki, grupa i zajednica. Rezultati svih dosadašnjih istraživanja o načinima na koje mediji izvještavaju o “drugačijosti“, sugeriraju potrebu značajnih promjena u medijskom tretiranju različitosti, od potrebe da novinari_ke razvijaju veću osjetljivost za pitanja i problem marginaliziranih skupina, do toga da sami_e predstavnici_e tih skupina postanu mnogo aktivniji_e sudionici_e u tom procesu.

LGBT populacija je jedna od najmarginaliziranih skupina u Bosni i Hercegovini i jedna od najnevidljivijih u javnoj sferi. Ova je populacija nevidljiva u negativnom smislu, odnosno ni na koji način ne participira u pozitivnom medijskom diskursu, a borba za njena prava se još uvijek (pa i u medijskoj interpretaciji) svodi na borbu da je većina razumije, prihvati i prizna joj određena prava. O njoj se govori jezikom vrijednosnih sudova (koji je, sam po sebi, nedokaziv i podložan manipulaciji). Slika LGBT populacije je crno-bijela i podijeljena po principu “mi“ i “oni“ (pri čemu smo “mi“: “normalni“, a “oni“: “nenormalni“, “bolesni“, “drugačiji“ ili, u najboljem slučaju, “oni koji

su prihvatili novotarije modernih zapadnjačkih društava“). To je populacija o kojoj se, kako u privatnom, tako i u javnom diskursu još uvijek govori nevoljko i ispod glasa (izuzev u ekstremnim situacijama kada većina postaje izrazito glasna u uskraćivanju prava LGBT populacije - kao u slučaju Parade ponosa ili Queer Festivala). Stoga je prvi zadatak medija povećati vidljivost ove populacije u javnom diskursu. Da bi ona prešla od “nevidljive u negativnom smislu“ (one o kojoj se ne govori i ne izvještava, jer se pravimo da ne postoji) ka “nevidljivoj“ u pozitivnom smislu (one koju nema potrebe isticati u društvu kao drugačiju i posebnu, jer su joj zagarantovana sva prava kao i svakoj drugoj skupini) neophodan je angažman svih segmenata društva, a posebno medija.

Jasno je, dakle, da mediji imaju obavezu izvještavati o LGBT populaciji (teorijski, oni imaju obavezu izvještavati i za LGBT populaciju, ali je, nažalost, teško očekivati da se takvo što dogodi u skorije vrijeme), ali treba reći da je od izuzetne važnosti način na koji se o temama vezanim za LGBT izvještava. Naime, uloga medija u pokrivanju tema koje direktno ili posredno utječu na raspoloženje prema LGBT populaciji je izrazito velika. Mediji se još uvijek, od većine populacije, smatraju kreatorima svijesti i oni kojima se vjeruje. Funkcija medija nije samo informativna (prenijeti aktuelne događaje), nego (još i važnije) interpretativna i orijentacijska, pa putem medija građani_ke dobivaju i analize i interpretacije određenih događaja i njihovih aktera_ki, ali i svojevrsne upute kako se ponašati prema određenim situacijama, pojavama, skupinama... Mediji svemu onome o čemu izvještavaju daju oreol pozitivnog i/ili negativnog, ali i oko objekta/subjekta izvještavanja grade kontekst, a upravo je kontekstualiziranje LGBT tema od izuzetnog značaja za pozicioniranje LGBT populacije u društvu.

Nadalje, izvještavanje o različitostima, pa posljedično i o marginaliziranim skupinama, mora biti kontinuirano i sistematično, a ne samo prigodničarsko i incidentno. Stoga je, i kada je riječ o LGBT temama, nužno razvijati sistemski pristup medija, razumijevanje od strane novinara_ki i sposobnost za kontinuirano ozbiljno izvještavanje. Prigodničarsko izvještavanje i izvještavanje o incidentnim situacijama zapravo gradi negativan kontekst, što ima negativne posljedice i kratkoročno i dugoročno.

Mogli bismo, dakle, kazati kako je važno izvještavati o LGBT temama kako bi se povećala vidljivost ove populacije, te kako je kontinuitet, senzibilitet u pristupu i znanje novinara_ki od izuzetne važnosti kako se stereotipi i predrasude ne bi prenosile iz medijske u opću javnu sferu. Teorijski, ovi su argumenti sasvim dostatni.

U praksi, pak, najvažnije argumente u prilog tezi da je nužno bolje i kvalitetnije izvještavanje o LGBT temama daje dosadašnji način izvještavanja medija o njima. Mnogi mediji, zbog mogućih optužbi da promoviraju homoseksualnost, najčešće ignoriraju teme vezane za LGBT populaciju. Onda kad postoje priče o LGBT temama, one

nerijetko čine više štete nego koristi. Naime, isuviše često se operira općim pojmovima koji su stereotipni, neistiniti, nepromišljeni i uvredljivi. I općenito, niski profesionalni standardi, aljkavost, površnost, improvizacija – dominantne su kategorije u medijima, a to posebno dolazi do izražaja kada se izvještava o “osjetljivim” temama. Malo je ozbiljnih analitičkih tekstova iz oblasti ljudskih prava generalno, a o pravima LGBT populacije pogotovo. Nespretni pokušaji analitičkog pristupa nerijetko pokazuju izrazit stepen nesenzitivnosti i nerazumijevanja i kod samih autora_ica, pa tako publika svjedoči pitanjima poput: “Kako ste primijetili da postajete lezbijka?“, “Doktorice, da li roditelj treba dijete odvesti psihijatru kad posumnja da je ono homoseksualac?“ u “specijalizovanim“ emisijama u kojima se, uz konsultovanje “stručnjaka“, pokušava pro/govoriti o LGBT populaciji. Ovakva i slična pitanja najbolji su pokazatelji ne/razumijevanja načina na koji treba izvještavati o LGBT populaciji i svjedoče o potrebi bolje edukacije i senzibiliziranja medijskih uposlenika o različitostima.

Ono što se pojavljuje u medijima uslovljeno je, naravno, ne samo kompetencijama medijskih uposlenika_ca, već i faktorima koji su izvan-medijski (politika, ekonomija, stepen demokratičnosti samog društva i sl.). Mediji se, nadalje, obraćaju publici čiji se život odvija i mimo vremena kojeg ona posvećuje medijima. Ipak, medijski sadržaji za mnoge ljude doista prožimaju sve aspekte života. Na njih mediji djeluju kognitivno (proširuju ili sužavaju stepen dosegljivosti njihove spoznaje o temama, pojedincima i grupama o kojima se izvještava ili ne izvještava), afektivno (stvaraju ili mijenjaju emocije koje imaju o temama, pojedincima i grupama o kojima se izvještava ili ne izvještava) i bihejvioralno (utiču na način ponašanja prema populaciji o kojoj se izvještava ili ne izvještava). Način predstavljanja u medijima LGBT tema ne smatra se ne samo refleksijom, već i uzrokom društvenog odnosa prema njima. Drugim riječima, mediji imaju odgovornost za način na koji prikazuju odnos društva prema LGBT populaciji, ali i sami, svojim izvještavanjem (i neizvještavanjem) kreiraju taj odnos. Svaka pomoć u tom kontekstu ne samo da je dobrodošla medijima, nego je, nažalost, još uvijek prijeko potrebna.

Snežana Milivojević

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

RAZLIKE I DRUGOST

Izveštavanje o različitosti odnosi se na predstavljanje “drugosti” (osobina različitih od onih koje mi/većina posedujemo), odnosno na osetljivost za i fer tretman prema različitosti u medijima. Ignorisanje, potiskivanje i isključivanje različitosti rezultira dominacijom većinskih grupa nad manjinskim. Posledica ovakve dominacije je diskriminacija, koja u odnosu na različite grupe može da se manifestuje na mnogo načina. Ali, krajnji rezultat svih tih načina je uvek isti: manjine su isključene iz opšteprihvaćenog, a njihova iskustva ostaju skrivena i neprimećena.

Prema mnogim savremenim teorijama, medijsko reprezentovanje se smatra centralnim za proces formiranja identiteta. Ono je takođe presudno za javnu percepciju aktera, utiče na formiranje društvenog stava prema manjinama, uključujući i njihovo javno prihvatanje ili odbacivanje. Zato su posledice neodgovarajućeg predstavljanja i ozbiljne i velike.

Neadekvatno reprezentovanje nije opasno samo zato što je “neistinito”, nego i zato što uverava ljude da nema ničeg lošeg u tome da se tako čini, odnosno da “drugi” čak i zaslužuju da ne budu tretirani kao jednaki. Medijske predstave ponekad čak kreiraju tobožnju prihvaćenost, propagirajući stav da je nejednakost normalan i prihvatljiv odgovor na različitost. Potom čak i koriste ovaj paradoks kao opravdanje za diskriminaciju, kao u tvrdnji: “Romi su neobrazovani, jer njihovi roditelji ne žele da šalju decu u školu, a to je razlog zbog koga, kasnije, ne mogu da postanu ugledni članovi društva.” Ili kao što kada muslimane zovu Turcima, pozivajući se na prošlost, u stvari šalju podsećanje da se u sadašnjosti ne zaboravljaju, niti praštaju, vekovi turske okupacije.

Mediji kreiraju poželjne modele ponašanja, i utiču na naša shvatanja o tome kakvi članovi društva treba da budu. To se odnosi i na percepciju različitosti. Najbolji način da se razlike izraze, da se o njima razgovara i da se prihvate jeste javna debata, koja je podjednako važna i za pripadnike većinske i za pripadnike manjinskih grupa. Pripadnici manjinskih, društveno podređenih grupa, često su socijalizovani ili prihvaćeni samo pod uslovom da svoj inferiorni društveni status prihvate kao normalan, kao prirodno stanje stvari. Iako nezadovoljni time, i sami imaju problem da prevaziđu, a nekad čak i da razumeju,

Prema mnogim savremenim teorijama, medijsko reprezentovanje se smatra centralnim za proces formiranja identiteta. Ono je takođe presudno za javnu percepciju aktera, utiče na formiranje društvenog stava prema manjinama, uključujući i njihovo javno prihvatanje ili odbacivanje.

da svoju ulogu žrtve internalizuju kao “zasluženu”. Duga istorija diskriminacije, koju strpljivo dokumentuje ženski pokret, svedoči koliko je teško razbiti ovaj začarani krug.

Medijska jednakost manjina ne ogleda se samo u količini njihove ne/zastupljenosti. Ona podrazumeva složeni set uslova koji garantuju jednak pristup i fer tretman svih aktera. Oni kojima je uskraćeno fer izveštavanje, lišeni su aktivnog učešća u društvu. Posledice ovakvog isključivanja su naročito značajne ako je ono sistematsko. Isključivanje definiše normu, opšte prihvaćeni standard, koji veoma otežava izražavanje, pa čak i pojavu, bilo kakvog alternativnog pristupa, kulture ili obrasca ponašanja.

Medijske slike mogu na mnogo načina da doprinesu da se ovakav *status quo* održi: od ignorisanja pripadnika manjina, nepridavanja važnosti njihovim stanovištima, do stalnog predstavljanja u društveno beznačajnim ulogama, ili čak otvorenog propagiranja netolerancije i pozivanja na neprijateljski stav prema njima. Medijske predstave mogu čak i da “etničuju” pojedine teme, i da izoluju manjine, baveći se njima isključivo u kontekstu određenih problema, a uskraćujući im pojavljivanje u svim ostalim temama. Iz takve perspektive, medijske slike nesumnjivo govore mnogo više od onoga što im je vidljivi, svakodnevni sadržaj - one su svedočanstvo o prihvatanju i odbacivanju, svedočanstvo o načinu na koji se društva samopredstavljaju.

Diskriminacija je praksa očuvanja nepravde i nejednakosti. “Od opštih tema do lokalnih značenja, u stilu, retorici, argumentima, koji se koriste u modelima komunikacije, svuda nailazimo na sveopštu strategiju pozitivnog “samo-predstavljanja” nas i negativnog “drugog-predstavljanja” njih. Takve strategije, očito, nisu samo u domenu mentalnog... One moraju da se shvate kao socio-kulturni i politički oblici interakcije u društvenom kontekstu etničke nejednakosti, odnosno kao uvežbavanje i reprodukcija moći dominantne grupe.”¹

Diskriminacija osigurava prihvatanje društvenih nejednakosti tako što ih opravdava, čini ih prihvatljivim i “normalnim”. Ali predrasude u medijskoj praksi mogu da se promene. Da bi se to i dogodilo, neophodna su precizna i kritička istraživanja o kvalitetu medija. Sistematskom analizom medija mogu da se uoče modeli diskriminacije, ne samo kao pojedinačne pojave, nego kao koegzistentni obrasci selekcije i predstavljanja. U tom poslu analiza sadržaja je važno analitičko sredstvo - ona identifikuje merljive dokaze medijskog rada do kojih bi došla većina analitičara u istim okolnostima. Ona nije samo jedno od mnogih mogućih čitanja sadržaja, ona je objektivizirani opis sadržaja, baziran na “kvantitativnim” dokazima. Ali, neke aspekte sadržaja nije lako pretvoriti u merljive jedinice i to je jedna od bitnih teškoća sa kojima se svaki medijski monitoring suočava. Ukupni kvalitet rezultata monitoringa, u mnogome, zavisi od toga koliko se uspešno ova poteškoća razreši.

1 T.A. van Dijk (1997): *Discourse as Social Interaction*. Sage, London, str. 175

O LGBT

LGBT RJEČNIK

Aktivizam

Političko uvjerenje da djelovanje na individualnoj ili kolektivnoj ravni može izazvati socijalne i političke promjene. Aktivistički stav ne poriče značaj konvencionalnih institucionalnih struktura (pravo, mediji, obrazovanje itd.), nego podstiče ljude da im pristupe direktno. Iako aktivizam po definiciji nije nužno radikaln, on se najčešće javlja u domenu u kojem je neki oblik diskriminacije postao odveć represivan, te se zbog toga nerijetko suprotstavlja odnosima moći koje teže da održe *status quo*.

Asimilacija

Krilo lezbejske i gej politike koje naglašava da ne postoje neke značajne razlike među heteroseksualcima/kama i homoseksualcima/kama. Uvjerenje koje ovdje vlada izražava se u nadi da će lezbejkama i gej muškarcima, ako se budu ponašali na način koji je za dominantnu kulturu prihvatljiv, kad-tad biti omogućen ravnopravan pristup svim resursima, privilegijama, dostupnim heteroseksualnoj većini. No, kako je društvena prihvatljivost nešto što počiva na kontingentnim faktorima poput klase, rase i roda, asimilacione tendencije često trpe osudu da ih promoviraju upravo najmanje ugroženi pojedinci (bijeli muškarci srednje klase).

Bifobija

Iracionalam strah, netolerantnost, prerasude i/ili diskriminacija prema biseksualnim osobama koje provode heteroseksualne (u tom slučaju često je sinonimna sa homofobijom) ili homoseksualne osobe.

Biološki spol

Određenje determinirano hromozomima (XX, XY), hormonima (estrogen i progesteron, testosteron) i unutrašnjim i spoljašnjim genitalijama (vulva, klitoris, vagina, testisi i penis). Konstruktivističke teorije tvrde da je spol (kao i rod i rodne uloge) konvencija (društvena konstrukcija).

Biseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama oba spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

Coming out

Sintagma koja potiče iz fraze *coming out of the closet*, već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja i afirmiranja vlastite (homo)seksualne orijentacije. Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao manje ili više javna obznana. Izlaženjem iz ćutanja izlazi se iz izolacije i negiranja, i objavljuje se drugima pravo na drugačiji život. U aktivizmu ili queer teoriji, coming out zadobija dimenziju političkog čina opiranja i suprotstavljanja tradicionalnim stavovima.

Druga porodica

Mreža prijatelja, partnera/partnerki i bivših partnera/partnerki od kojih LGBT osoba traži (i dobija) podršku, ponekad da bi nadoknadila ono što joj je uskraćeno u njenom primarnom okruženju.

Diskriminacija

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba. Različiti su osnovi, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj (spolna orijentacija, rodni identitet, rodno izražavanje, spol, dob, političko opredjeljenje i sl.)

Posredna Diskriminacija

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala efekat dovođenja nekog lica ili grupe lica u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica.

Neposredna diskriminacija

Neposredna diskriminacija je svako različito postupanje ili propuštanje postupanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla da bude dovedena u nepovoljni položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama.

Institucionalizirana diskriminacija

Društveni sklop koji se ogleda u institucijama moći (jezik, mediji, obrazovanje, ekonomija, religija i dr.) koje favoriziraju jednu grupu (ili jedan sistem odlika) naspram drugih. Savremena teorija se u načelu slaže da je ta “grupa” grupa bijelih (rasa) heteroseksualnih (orijentacija) muškaraca (rod) srednjih godina (starosna dob) pripadnika srednje ili srednje-više klase (klasa). Svi koji na ovaj ili onaj način odstupaju od date “grupe”, tretiraju se kao manjina (čak i kada formiraju grupu koja je od ove brojnija). Moć te grupe, čak i nad približno jednakim (recimo, crni muškarci sa svim navedenim odlikama) ili većim grupama (žene uopće), održava se putem spomenutih ustanova.

Višestruka diskriminacija

Opisuje diskriminaciju koja se dešava na temelju nekoliko osnova odvojeno (na primjer, ista osoba može doživjeti diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta, rasnu diskriminaciju, itd.). Odnosi se na situaciju u kojoj postoji više osnova diskriminacije u isto vrijeme, te ih je teško razdvojiti i posmatrati odvojeno.

Uznemiravanje

Uznemiravanje se smatra diskriminacijom u svakoj situaciji u kojoj ponašanje vezano na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije ima za svrhu ili čiji je efekat povreda dostojanstva lica i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog ambijenta.

Spolno uznemiravanje

Spolno uznemiravanje je svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne prirode čiji je cilj ili efekat povreda dostojanstva lica, posebno kada će se njime stvoriti zastrašujući, neprijateljski, degradirajući, ponižavajući ili uvredljiv ambijent.

Mobing

Mobing je oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koje podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu, čija je svrha ili posljedica ili degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlene osobe.

Segregacija

Segregacija je djelo kojim (fizičko ili pravno) lice odvaja druga lica na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije u skladu sa definicijom diskriminacije.

Drag

Riječ se izvorno koristila u Šekspirovom Glob teatru kao oznaka za glumce koji su imali ženske uloge (kako glumica nije bilo). Termin se u načelu odnosi na kostim i prerašavanje (otuda fraza *in drag* – prerašen u odjeću suprotnog spola). Njime se prije svega referiše na muškarce koji na ovaj ili onaj način nastupaju, oponašajući žene, i time sprovede rodni performans čime demonstriraju fluidnost rodnog identiteta koji se inače po definiciji smatra “fiksiranim”.

Drag-kralj

Lezbejka/strejt žena koja simulira muškarca.

Drag-kraljica

Gej/strejt muškarac koji simulira ženu.

Gej (gay)

Osnovno značenje termina je razdragan, veseo. U 19. vijeku zado-bija novo značenje: ženske prostitutke su s prezirom nazivane “vesele (gej) žene”, pa se taj atribut pripisivao i muškarcima koji su se služili njihovim uslugama i muškim prostitutkama. Ranih godina 20. vijeka nekolicina muškaraca i žena iz Amerike prisvaja taj izraz kao zamjenu za klinički naziv homoseksualna osoba. Riječ ulazi u široku upotrebu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. vijeka, kada mediji prihvataju zalaganja gej pokreta da se izraz homoseksualac, koji koriste psihijatri pri dijagnozi mentalnog oboljenja, zamjeni rječju gej.

Gej muškarac

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe istog spola. Zbog historijske opterećenosti termina “homoseksualac”, preporučuje se da se koristi ovaj neutralni termin.

Genderfobija

Diskriminacija na bazi roda (rodnih uloga, izražavanja i normi) koja proističe iz neprihvatanja i negiranja prava individua na ličnu koncepciju spolnog/rodnog identiteta i izražavanja.

Govor mržnje

Govor mržnje protiv LGBT osoba odnosi se na javno izražavanje koje podrazumijeva širenje, promoviranje ili opravdavanje mržnje, diskriminacije ili neprijateljstva prema LGBT osobama - na primjer, izjave političkih i vjerskih vođa ili mišljenja drugih društvenih autoriteta koja se objavljuju u štampi ili na internetu, a koja imaju za cilj poticanje mržnje.

Heterofobija

Iracionalam strah, netolerantnost, prerasude i/ili diskriminacija prema heteroseksualnim osobama, institucijama koje su zasnovane na heteroseksualnim odnosima (brak, porodica) ili institucijama koje podržavaju ove odnose (crkva, država).

Heteroseksizam

Stav da je heteroseksualnost jedina validna seksualna orijentacija. Heteroseksizam se često ispoljava u formi ignorisanja LGBT osoba.

Heteronormativnost

Može se definirati kao pretpostavka da su svi heteroseksualni, odnosno, da je heteroseksualnost idealna i superiorna u odnosu na homoseksualnost ili biseksualnost. Heteronormativnost također uključuje privilegiranje normativnog izražavanja roda - ono što je nužno ili nametnuto pojedincima/kama kako bi ih percipirali ili prihvatili kao "pravog muškarca" ili "pravu ženu", tj. u okviru jedinih dostupnih kategorija.

Heteroseksualna osoba

Osoba čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama suprotnog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emotivno privlače isključivo osobe suprotnog spola.

Prinudna heteroseksualnost

Sintagma nastala u teoriji lezbejskog feminizma (Edrijen Rič) koja upućuje na složene mnogostruke forme odnosa među ženama. Po lezbejskim feministkinjama, žene su doslovno prisiljene na heteroseksualnost, odnosno ulogu seksualnog, emotivnog i fizičkog (rad u kući i staranje nad porodicom) služenja muškarcu. S druge strane, historijskim potiskivanjem govora o životu lezbejki i žena koje su živjele nezavisno od muškaraca, i blagodareći verbalnim i fizičkim napadima na te žene, heteroseksualnost se nudila kao jedina opcija. Ovaj je koncept u lezbejskom feminizmu bio ključ za tumačenje načina na koji funkcioniraju patrijarhat. Od sredine osamdesetih godina prošlog vijeka, sve češće ga koriste i gej muškarci da bi opisali automatsku pretpostavku o tome da je svako bez razlike heteroseksualan_a.

Homofobija

Iracionalam strah, netolerantnost, prerasude i/ili diskriminacija prema prema gej muškarcima i lezbejkama (i biseksualnim osobama [vidjeti bifobija]). Manifestira se kao neupitna vjera u superiornost heteroseksualnosti, koju podstiču kulturne i institucionalne društvene prakse. Ta vjera rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, oduzimanju potomstva neheteroseksualnom roditelju, diskriminaciji pri zapošljavanju, plaćanju poreza, umirovljenju, imigracionom postupku itd. Ovi oblici diskriminacije su ono što spada u društveni domen i mnoge homofobične osobe poriče da u tome uzimaju udjela. Međutim, homofobija se lako prepoznaje na pojedinačnom nivou u svakodnevnim situacijama, recimo, kada za neku ženu mislimo da je lezbejka samo zato što nije u stanju da pronađe muškarca ili zato što želi da bude muškarac; ili kada osobu koja je lezbejka ili gej muškarac ne posmatramo kao cjelovitu ličnost, nego isključivo na osnovu njihove seksualne orijentacije.

Internalizirana homofobija

Internalizirana mržnja prema sebi, koja nastaje kao posljedica prihvatanja negativnih stereotipa koje stvara opresivna zajednica. To podrazumijeva često konfliktna osjećanja da su nestrejt osobe u srži loše i inferirone ili da su superiorne i ekskluzivno dobre; da na čitavom svijetu nema sigurnog prostora; da se može vjerovati samo pripadnicima_ama grupe i da se pripadnicima_ama iste grupe ne smije ni po koju cijenu vjerovati; da se radi sigurnosti zauvijek treba skrivati; da radi sigurnosti svuda i uvijek treba istupati i otkrivati svoju orijentaciju itd.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju da je uvredljiv. Bolji termini su "gej (muškarac)/gejevi" i "lezbejka".

Situaciona homoseksualnost

Seksualno ponašanje koje je drugačije od uobičajenog ponašanja neke osobe, a javlja se usljed boravka u socijalnom okruženju koja čine isključivo osobe istog spola, kao npr. vjerske ili druge škole koje počinjavaju isključivo studenti_ice i učenici_ice istog spola, zatvori, seks sa partnerom_kom istog spola za novac itd.

Interseksualna osoba

Osobe koje su rođene s hromozomskim, hormonskim ili genitallijskim karakteristikama koje ne odgovaraju zadatim standardima “muške” ili “ženske” kategorije, zbog svoje seksualne ili reproduktivne anatomije. Ova riječ je zamijenila pojam “hermafrodit”, koji je obimno korišten od strane liječnika tokom 18. i 19. vijeka i koji se danas smatra nestručnim. Interseksualnost može poprimiti različite oblike i obuhvatiti različita stanja interseksualnih osoba.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene. “Lezbejka” je jedan od najstarijih i najpozitivnijih termina za homoseksualne žene, što u lezbejskoj feminističkoj teoriji ne označava samo seksualni identitet koji se sukobljava s konvencionalnim rodnom očekivanjima od žena, nego i društveni i politički identitet izgrađen u opoziciji prema muškom šovinizmu, patrijarhatu, heteroseksizmu i falocentrizmu. Sama riječ potiče od imena grčkog ostrva Lezbos gde je rođena pjesnikinja Safo koja je uznošila ljubav među ženama.

LGBT

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne i transrodne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje naslovom LGBT u društvenom i političkom aktivizmu. Ponekad pojam LGBT može biti proširen i uključiti i interseksualne i queer osobe (LGBTIQ).

LGBTTIQ

Skraćenica za “lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer” osobe.

Mizoginija

Mržnja prema ženama ili ženskom rodu u načelu.

Out

Opisuje osobu koja se seksualno/rodno/spolno identifikuje u javnom i/ili u profesionalnom životu.

Outirati (autirati)

Čin javnog objavljivanja da je neka osoba gej, lezbejka ili biseksualna osoba. Većina gej i lezbejske zajednice smatra da je nepristojno i protivi se tome da bilo koja osoba, osim one koja je u pitanju, odlučuje o tome kad će i kome pričati o seksualnoj orijentaciji. Lezbejska i gej zajednica u Bosni i Hercegovini termin “autirati se” također koristi za

situaciju kada sam gej ili sama lezbejka odluči nekome da priča o svojoj seksualnoj orijentaciji. Tako, na primjer, može da se kaže da se neka lezbejka autirala ocu, tj. da mu je rekla da je lezbejka.

Patrijarhat

Društveni sistem u kojem muškarci imaju dominantnu ulogu u odnosu na žene. Patrijarhalni sistem vrijednosti i društvenih normi čini temelj na kojem se održavaju postojeći sistemi odnosa moći i privilegija koje se u kontinuitetu dodjeljuju muškarcima.

Peder

U homofobičnoj upotrebi, sleng koji u načelu denotira gej muškarce, a posebno konotira rodni lik slabašnog i feminiziranog muškarca. Sam termin, po nekima, vodi porijeklo od srednjovjekovne prakse spaljivanja sodomita na snopovima pruća (*faggot*). Riječ peder u nehomoseksualnoj upotrebi ima sličnu konotaciju, dok u gej zajednici nije nužno uvredljiva, nego se često pojavljuje i kao samoafirmativno parodiranje strejt konotacija.

Poliamorija

Mnogostruke ljubavne veze, otvorene, nasuprot tradicionalnim vezama. Uslov je da sve osobe u ovim odnosima znaju jedna za drugu i da su ti odnosi zasnovani na konsenzusu.

Spol

Klasificiranje na osnovu reproduktivnih organa/funkcija i genitalija na muški, ženski i interseks. Društveno prihvaćeni su samo muški i ženski spol.

Spolni identitet

Individualno identificiranje po pitanju spola i spolne pripadnosti, koji ne zavisi od spola koji je pripisan rođenjem.

Queer

Riječ se prvenstveno odnosi na sve što se razlikuje od konvencionalnog na neki neobičan način (sinonim za čudno, ekscentrično). U početku su konotacije ovog termina u gej upotrebi bile negativne, pa čak i danas postoji otpor prema ovom izrazu, osobito među starijim homoseksualnim osobama. Budući da termin subverzivno razobličuje postojeće, tobože fiksirane modele, odbacujući razlike (svi LGBT su njime bez razlike obuhvaćeni) i identitete (nijedan od LGBT identiteta u njemu nije povlašten), on postaje sve univerzalnije prihvaćen. Mnoge transeksualne, biseksualne pa čak i heteroseksualne osobe, čija se

seksualnost ne uklapa u kulturne standarde monogamnog heteroseksualnog braka, prihvatili_e su ovu oznaku kao “seksualni disidenti_disidentkinje”. Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTTIQ osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijarhalnih normi.

Queer teorija

Škola književne i kulturne kritike, koja se u SAD pojavila početkom osamdesetih godina, duguje svoje intelektualno porijeklo feminističkoj teoriji i francuskim filozofima poput Mišela Fukoa i Žaka Deride. Queer teoretičari_ke analiziraju sve tipove tekstova u cilju razobličenja temeljnog značenja, distinkcija i odnosa moći u kulturi koja je proizvela tekst. Analize otkrivaju složene kulturne strategije kojima je omogućena regulacija seksualnog ponašanja, što često rezultuje represijom i diskriminacijom seksualnih disidenata_kinja koji krše seksualne tabue ili se ne uklapaju u kulturno sankcionisane rodne uloge. Ciljevi queer teoretičara_ki su destabilizacija kulturnih ideja o prirodnosti, normalnosti, seksualnosti i termina hetero- i homoseksualnosti koji su korišteni u svrhu diskriminisanja osoba koje se nisu saobražavale zapadnom idealu monogamnog heteroseksualnog braka. Queer teorija se mahom vezuje za teoriju društvenog konstruktivizma i u neskladu je sa esencijalističkim postavkama (recimo, teza da je neko po svojoj suštini ili bitnom određenju gej muškarac, odnosno lezbejka) koje postoje unutar starije (ali i novije) konceptualizacije neheteroseksualnog identiteta (vidjeti lezbejski identitet). Neka od najpoznatijih imena u queer teoriji svakako su Džudit Butler, Iv Kosovski Sidžvik, Sindi Paton, Dajana Fas, Leo Bersani i Sajmon Vetni.

Rod

Društveni konstrukt spola koji po definiciji određuje samo društvene uloge muškaraca i žena, to jest osoba muškog ili ženskog spola. Također, individualni konstrukt sopstvenog identiteta/izražavanja koji potvrđuje, negira i/ili prevazilazi društveno zadate i formirane spolne i rodne uloge muškaraca i žena, kao i cijelu binarnu osnovu “muškog” i “ženskog”.

Rodni identitet

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo u shvatanju sopstvenog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju, a uključuje lični doživljaj tijela i drugih izražaja roda (to jest,

“rodno izražavanje”), kao što su odijevanje ili način govora i obraćanja. Spol osobe obično je dodijeljen pri rođenju, a odmah potom postaje socijalno i pravno pitanje. Spol podrazumijeva osobni koncept/konstrukt koji može biti u skladu sa društveno propisanim definicijama u pogledu spola/roda ili ih može negirati, prevazilaziti i mijenjati. Neki ljudi imaju problem pri identificiranju sa spolom dodijeljenim pri rođenju - ove osobe nazivamo “transrodne” osobe. Rodni identitet nije isto što i seksualna orijentacija, a transrodne osobe se mogu identificirati kao heteroseksualne, biseksualne i homoseksualne.

Rodno izražavanje

Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

Seksualna orijentacija

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola. Izbjegavajte korištenje uvredljivog izraza “seksualna preferencija”, koji se često koristi kako bi se impliciralo da je istospolna seksualna orijentacija nešto što se može i treba promijeniti.

Seksizam

Diskriminacija i/ili stavovi, uslovi i ponašanje kroz koje se vrši promocija stereotipa i represivnih društvenih uloga i normi na bazi spola i roda. Posebno se odnosi na norme, vrijednosti, uvjerenja, strukture i sisteme koje marginalizuju i podređuju žene dodjeljujući muškarcima moć, privilegije i preimućstva. Oblik nasilja koje se nad ženama vrši individualno ili institucionalizovano.

Seksualni identitet

Seksualni identitet odnosi se na to kako sebe nazivamo i percipiramo. Ti nazivi uključuju “strejt”, “gej”, “bi”, “queer”, “neodređen_a”, “neodlučan_a”, “asekualan_a” i dr. Naše seksualno ponašanje i način na koji sebe određujemo (identitet) predstavljaju stvar mogućeg izbora/odluke i ne podrazumijevaju samo binarni koncept muško – žensko.

Stil života

Termin koji se često koristi kako bi se degradirali životi gejeva i lezbejki. Izbjegavajte korišćenje. Kao što ne postoji ni heteroseksualni stil života koji je jedinstven za sve, tako ne postoji ni gej stil života.

Strejt (str8 ili straight)

Označava, prije svega, nešto pravo, bez skretanja (devijacija), nešto nepomiješano, ali i nešto konvencionalno, što ne odstupa od normi

koje su prihvaćene kao uobičajene, “normalne” i “prirodne”. Neutralna oznaka za heteroseksualne osobe u queer zajednici.

Transgender/transrodno

Sveobuhvatni termin koji se koristi kako bi se opisale različite osobe, ponašanja i grupacije koje imaju zajedničko, djelimično ili potpuno suprotstavljanje nametnutim rodnim i spolnim ulogama. Transrodnost se ne odnosi na seksualnu orijentaciju osobe.

Transrodna osoba

Termin za osobe čiji je rodni identitet u nesukladnosti sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju, kao i one osobe koje žele izraziti svoj rodni identitet na drugačiji način od uobičajenog izražavanja karakteristika spola koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodnih uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manirizme, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama “muško” i “žensko”, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. Transrodni muškarac je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen “ženski” spol, ali je njegov rodni identitet “muški” ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodnih identiteta. Transrodna žena je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen “ženski” spol, ali je njen rodni identitet “ženski” ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodnih identiteta. Oznake za seksualnu orijentaciju transrodnih osoba koriste se u skladu sa njihovim rodnim identitetom, a ne u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Heteroseksualni transrodni muškarac, na primjer, je transrodni muškarac kojeg privlače i koji bira žene za partnerke. Riječ transrodnost odnosi se na posjedovanje transrodnog identiteta i izražavanja.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije) svoje tijelo i prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe.

Transfobija

Po analogiji sa bifobijom i homofobijom, oblik diskriminacije, zasnovan na strahu, neznanju i mržnji, usmjeren protiv transeksualnih, transrodnih osoba. Tu predrasudu mogu perpetuirati strejt ljudi, gej muškarci, lezbejke i biseksualne osobe.

Internalizovana transfobija

Karakteristična je za trans osobe koje iskušavaju krivicu, sramotu, nedostatak samopouzdanja, negativnu sliku o sebi, pošto implicitno ili eksplicitno prihvataju društvenu stigmatizaciju.

Tranvestija/tranvestite/tranvestiti

Tranvestiti su osobe koje vole da nose odjeću suprotnog spola. Tranvestija, tj. preoblačenje nije povezano sa seksualnom orijentacijom. Tranvestiti/e mogu biti i heteroseksualne i istospolno orijentirane osobe.

Tranzicija

Predstavlja proces promjene rodnog izražavanja neke osobe u cilju usaglašavanja sa unutrašnjim doživljajem sopstvenog roda.

Trougao/crni trougao/rozi trougao

Tokom Drugog svjetskog rata nacisti su u svojim konc-logorima ružičastim trouglom obilježavali gejeve, a crnim trouglom lezbejke, Romkinje i prostitutke. Tokom Drugog svjetskog rata u nacističkim logorima pogubljeno je više desetina hiljada istospolno orijentisanih osoba.

Zastava duginih boja

Simbol jedinstva i različitosti koji se koristi širom svijeta, kao obilježje mirovnog, feminističkog i LGBTTIQ pokreta.

Zločin iz mržnje prema LGBT osobama

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBT grupe. Kod zločina iz mržnje mora postojati osnovana sumnja da je motiv počinioca kaznenog djela seksualna orijentacija ili rodni identitet žrtve.

Najčešće postavljena pitanja vezana za seksualnu orijentaciju i rodni identitet²

Seksualna orijentacija

Šta je seksualna orijentacija?

Seksualna orijentacija je jedna od četiri komponente seksualnosti. Preostale tri komponente su: biološki spol, rodni identitet (biti muško ili žensko ili nešto treće u psihološkom smislu) i društvena rodna uloga (društveno propisane norme ponašanja za pripadnice_ke ženskog ili muškog spola). Seksualna orijentacija uobičajeno se definira kao obrazac emotivne i seksualne privlačnosti prema osobama određenog spola (Franceour 1995, Frankowski 2004, Štulhofer 2004). U teorijskom smislu, seksualna orijentacija obuhvata tri dimenzije: seksualno ponašanje (spol seksualnih partnerki_partnera), prostor privlačnosti (spol osoba za koje pokazujemo emotivni ili erotski interes) i seksualne fantazije, a treću dimenziju čini seksualni identitet (samoodređenje, odnosno način na koji pojedinak_pojedinica definira vlastitu seksualnu opredjeljenost) (Franceour: 1995, Frankowski: 2004, Štulhofer: 2004).

Postoje tri različite seksualne orijentacije:

Homoseksualnost ili istospolna orijentacija - emotivna, seksualna, duhovna, romantična i druga privlačnost u odnosu na osobe istog spola;

Heteroseksualnost - emotivna, seksualna, duhovna, romantična i druga privlačnost u odnosu na osobe suprotnog spola i

Biseksualnost - emotivna, seksualna, duhovna, romantična i druga privlačnost u odnosu na osobe oba spola.

² Ovo poglavlje se oslanja, uz dopune i izmjene aktivistkinja_a Sarajevskog otvorenog centra, na tekstove *Činjenice o istopolnoj orijentaciji* i *Najčešća pitanja i odgovori u vezi sa istopolnom orijentacijom* objavljenima u publikaciji Čitanka. Od A do Š o lezbejskim i gej ljudskim pravima (2011, treće dopunjeno izdanje), koju je objavila *Labris*, beogradska organizacija koja se zalaže za lezbejska ljudska prava. Na ovom mjestu želimo se zahvaliti našoj sestrinskoj i partnerskoj organizaciji *Labris* na ustupanju prava i podršci.

Osobe istospolne orijentacije nazivaju se lezbejkama (važi samo za žene), gejevima (važi za muškarce, ali i mnoge žene za sebe kažu da su gej) i biseksualnim osobama. Seksualna orijentacija se, za razliku od seksualnog ponašanja, odnosi na sopstvena osjećanja i doživljaj sebe, a osobe mogu i ne moraju pokazivati svoju seksualnu orijentaciju kroz ponašanje.

Da li je seksualna orijentacija pitanje izbora?

Ne. Nakon brojnih rasprava o porijeklu seksualnosti tokom nekoliko decenija dvadesetog vijeka, naučnici različitih oblasti postigli su konsenzus upravo u činjenici da seksualna orijentacija nije pitanje izbora, bez obzira da li ove teorije dolaze iz prirodnih ili društvenih oblasti. Ni heteroseksualna orijentacija nije pitanje izbora, pa nema razloga da isto to ne važi i za homoseksualnost i biseksualnost. Jedino što LGBT (lezbejkama, gej muškarcima, biseksualnim, transrodnim) osobama stoji na raspolaganju kao izbor jeste da li će prihvatiti sopstvenu seksualnu orijentaciju ili ne.

Da li se seksualna orijentacija može mijenjati?

Ne. Zbog izuzetno nepovoljnog položaja u društvu, mnoge LGBT osobe pokušavaju da promijene, odnosno potisnu svoju seksualnu orijentaciju, ali su ti pokušaji uvijek neuspješni. Također, upravo ovakvi pokušaji dovode do brojnih psiholoških problema kod LGBT osoba, a usljed neprihvatanja sopstvenog identiteta/orijentacije.

Kako nastaje seksualna orijentacija?

Budući da je heteroseksualnost evolucijski neproblematična, nije neobično da se porijeklo seksualne orijentacije razmatra i propituje isključivo u kontekstu homoseksualnosti. Tokom historije smjenjivale su se različite teorije koje su pokušavale da objasne porijeklo seksualne orijentacije, a sve one su se uglavnom odnosile na prioretiziranje bioloških ili socioloških faktora koji mogu biti presudni na stvaranje određene seksualne orijentacije. S obzirom da nijedna od ovih teorija do danas nije dala konačno objašnjenje, trenutno naučno stanovište podrazumijeva da na nastanak određene seksualne orijentacije utječe kombinacija bioloških (genetskih, hormonalnih) i socioloških faktora, odnosno utjecaj okoline. Same LGBT osobe različito se izjašnjavaju o ovom pitanju, a na osnovu ličnog doživljaja sebe i ličnih iskustava. Neke govore o tome da su sopstvenu homoseksualnost počele da spoznaju još u veoma ranom djetinjstvu, druge navode period adolescencije kao vrijeme kada prvi put prepoznaju homoseksualnost u sebi, dok ima i onih koji tek kasnije u životu otkrivaju emocionalne i seksualne sklonosti ka osobama istog spola.

Bez obzira da li ijedan od ovih faktora presudno utječe na stvaranje određene seksualne orijentacije, važno je naglasiti da je pravo na seksualnu orijentaciju ljudsko pravo, te samim tim traženje objašnjenja o

...važno je naglasiti da je pravo na seksualnu orijentaciju ljudsko pravo, te samim tim traženje objašnjenja o nastanku homoseksualnosti ne smije biti izgovor za nepoštivanje ovog osnovnog ljudskog prava.

nastanku homoseksualnosti ne smije biti izgovor za nepoštivanje ovog osnovnog ljudskog prava.

Da li se seksualna orijentacija može prenijeti ili naučiti?

Ne. S obzirom na činjenicu da seksualna orijentacija nije pitanje izbora, seksualna orijentacija se ne može "naučiti". Najčešće predrasude po ovom pitanju odnose se na odgajanje djece u istospolnim partnerstvima i utjecaj istospolnih roditelja na seksualnu orijentaciju njihove djece, ali i na njihovo opće mentalno zdravlje i sposobnosti socijalizacije. Također, neke od profesija oko kojih se vodi najviše debata i koje su u homofobičnim društvima gotovo zabranjene za LGBT osobe su upravo one koje podrazumjevaju odnos sa djecom i indoktrinacije: profesori, učitelji, itd.

U mnogim zemljama su rađena istraživanja o utjecaju koji na život djece ima odrastanje u porodici u kojoj su roditelji istog spola/roda. Još od 1970-ih godina postaje sve jasnije da procesi u okviru porodice, kao što su kvalitet roditeljstva, psihosocijalne karakteristike roditelja, kvalitet i nivo zadovoljstva odnosima u porodici, kao i nivo saradnje i harmonije među roditeljima, su oni koji doprinose određivanju dobrobiti djece i njihovim "rezultatima", a ne struktura porodice, po sebi, kao što je broj, spol/rod, seksualnost i zajednički život roditelja (Australian Psychological Society: 2007; Canadian Psychological Association: 2006).

Opći konsenzus među naučnicima je da se djeca odgajana u porodicama čiji su roditelji istog spola sama ne izjašnjavaju kao istospolno orijentirana češće nego što se to dešava u heteroseksualnim porodicama (United States District Court for the District of Massachusetts: 2009; Canadian Psychological Association: 2006).

I na kraju, s obzirom da većina LGBT osoba potiče upravo iz heteroseksualnih porodica, koje nisu mogle imati utjecaja na seksualnu orijentaciju djece, nema razloga da isto to ne važi i za djecu u istospolnim porodicama.

Da li je homoseksualnost/biseksualnost izazvana zlostavljanjem ili lošim iskustvom sa osobama suprotnog spola?

Mnogo ljudi u svom djetinjstvu preživi različite vrste zlostavljanja i zanemarivanja, a kada odrastu budu heteroseksualni. Većina ljudi, i heteroseksualnih i LGBT osoba, imaju u životu loša iskustva sa osobama suprotnog spola. Ne postoji povezanost između ovih pojava i istospolne orijentacije.

Tvrđenje da homoseksualnost/biseksualnost može biti prouzrokovana zlostavljanjem u djetinjstvu su vrlo problematične jer implicitno podrazumjevaju da biti LGBT osoba nije pozitivna stvar, već nešto što je došlo kao rezultat ozbiljne traume.

Da li je homoseksualnost/biseksualnost mentalni ili emocionalni poremećaj?

Homoseksualnost i biseksualnost predstavljaju normalne oblike ljudske seksualnosti koje su se javljale u svim kulturama i historijskim periodima. Psiholozi_ginje, psihijatri_ce i drugi_e stručnjaci_kinje za mentalno zdravlje slažu se u tome da se homoseksualnost i biseksualnost ne ubrajaju u mentalne bolesti, poremećaje ili emocionalne probleme.

Američko udruženje psihijatara dijagnosticiralo je homoseksualnost kao poremećaj od 1952. do 1973. nakon čega je homoseksualnost uklonjena sa liste mentalnih i emocionalnih poremećaja. Ovu akciju podržalo je i Američko udruženje psihologa 1975. godine, dok je Svjetska zdravstvena organizacija 17. maja 1990. godine uradila istu stvar. Od 2004. godine ovaj dan se obilježava kao Međunarodni dan protiv homofobije ili IDAHO (International Day Against Homophobia).

Coming out

Šta je coming out? Zbog čega neke LGBT osobe pričaju ljudima o svojoj seksualnoj orijentaciji? Zašto to ne zadrže za sebe?

Coming out (eng. coming out of the closet - izlazak iz ormara) predstavlja doživotni proces istraživanja sopstvene homoseksualnosti, uključujući dijeljenje i razmjenu tog iskustva sa porodicom, prijateljima i prijateljicama, kolegama i kolegicama na poslu, školi, ali i sa širom društvenom zajednicom (Vučaj: 2009). Ovo je centralno pitanje u životu svake LGBT osobe. Sam *coming out* predstavlja proces koji najprije podrazumijeva otkrivanje i prihvatanje sopstvene homoseksualnosti/biseksualnosti, a tek nakon toga i saopštavanje drugim osobama.

LGBT osobe različito postupaju kada je u pitanju razotkrivanje sopstvene seksualne orijentacije. Neki_e odlučuju da to zadrže za sebe ili podijele sa jako malim brojem najbližih ljudi, a neki_e su *out* u vrlo širokoj društvenoj zajednici. U svakom slučaju, na njima samima je da izaberu kome i koliko će biti *out*. Ali ono što je sigurno jeste da je *coming out* proces kod LGBT osoba čvrsto povezan sa njihovim psihološkim prilagođavanjem i prihvatanjem sebe.

Većina LGBT osoba se trudi da svoju seksualnu orijentaciju sakrije, posebno u vrlo homofobičnim društvima kakvo je i društvo Bosne i Hercegovine. Međutim, kada odluče da ne kriju svoju seksualnu orijentaciju, obično do izražaja dolaze dupli standardi, jer ono što neki smatraju "razmetanjem" LGBT osoba, kod heteroseksualnih osoba se smatra uobičajenim, svakodnevnim ponašanjem. Kada heteroseksualni par hoda ulicom držeći se za ruke, to se smatra normalnim ponašanjem i veoma mali broj osoba će takvo ponašanje smatrati neprimjerenim, ukoliko ga uopće i primijete. Nasuprot tome, kada lezbejski ili gej par to isto radi, gotovo sigurno će biti primijećen i optužen za razmetanje svojom seksualnošću ili promoviranje svoga načina života. Zbog toga mogu doći u situaciju da budu verbalno ili čak i fizički maltretirani.

Heteroseksualnim osobama je dozvoljeno da pričaju o svojim su-pružnicima i partnerima. Mogu da nose burmu, da drže fotografije svojih voljenih na radnom stolu u firmi, da se ljube pri rastanku na aerodromu, da dolaze sa svojom voljenom osobom na proslave, itd. Lezbejka ili gej koja_i bi izabrala_o ovakvo ponašanje, bili bi viđeni kao neko ko izaziva nevolje ili kao radikalni homoseksualac koji istje-ruje svoja prava.

Istina je da većina lezbejki i gejeva ne želi da se javno izjašnjava o svojoj seksualnoj orijentaciji; oni jednostavno žele da budu u mogućnosti da objedine različite aspekte svoga života, na isti način koji je dozvoljen heteroseksualnim osobama. Ono što većina ljudi misli kada kaže da lezbejke i gejevi treba da zadrže svoj život za sebe, jeste da treba da drže svoje živote u tajnosti.

Zbog čega je coming out težak proces za LGB osobe?

Zbog mnogobrojnih stereotipa i nepotrebnih predrasuda u odnosu na LGB osobe, *coming out* za njih predstavlja veliki izazov koji može proizvesti emocionalne patnje.³ Kada prvi put postanu svjesni_e privlačnosti u odnosu na osobe istog spola, lezbejke i gejevi mogu se osjećati usamljeno i kao da su “drugačiji”. Također, mogu strahovati da će ih, u slučaju da naprave *coming out*, porodica, prijatelji_ce, saradnici_e, vjerske institucije itd. odbaciti.

Pored toga, lezbejke i gejevi su vrlo često meta diskriminacije i nasilja. Prijetnje nasiljem i diskriminacijom velika su prepreka u razvoju LGBT zajednice.

Još ponešto o životu LGBT osoba

Da li su LGBT osobe protiv porodičnih vrijednosti?

Ono sa čime se većina LGBT osoba ne slaže nema nikakve veze sa vrijednostima koje porodica želi da prenese na svoju djecu, već sa ograničenom definicijom porodice koju mnoge institucije žele da promoviraju. Koncept oca, majke i njihove djece, kao jedini legitimni tip porodice, nerealan je jer postoje milioni porodica koje ne spadaju u ovaj ograničeni okvir. Samohrani roditelji, porodice koje su usvojile djecu, starateljske porodice, proširene porodice (ne odnosi se samo na krvno srodstvo), lezbejske i gej porodice, sve su to vidovi porodičnih zajednica koje imaju svoje vrijednosti i kao takve treba da budu prepoznate. Vrijednosti kao što su ljubav, saosjećajnost, odgovornost, iskrenost, integritet, samouvjerenost i poštenje, samo su neke od onih koje bi većina roditelja željela da prenese na svoju djecu, bez obzira na seksualnu orijentaciju.

Jedna od definicija porodice, koju je zajednički napravilo nekoliko američkih asocijacija koje se bave porodicom, glasi: “Dvije ili više

³ *Coming out* kod transrodnih osoba, vezan za njihov rodni identitet će biti posebno obrađen.

osoba koje dijele prihode, odgovornosti za donešene odluke, imaju iste vrijednosti i ciljeve i koje su posvećene jedne drugima. Porodica je mjesto na kome smo ‘kod kuće’; gde se razmjenjuju emocije i posvećenost. Ovo su karakteristike koje najtačnije opisuju porodicu, bez obzira na krvno srodstvo, pravne veze, usvojenje ili brak.”

Da li bi legalizacija istospolnih brakova mogla da umanjí vrijednost i značaj heteroseksualnih brakova?

Ideja da će legalizacija istospolnih brakova utjecati na vrijednost i značaj heteroseksualnih brakova je apsurdna. Ovaj stav važi samo pod pretpostavkom da je definicija heteroseksualnog braka zasnovana na lišavanju prava određene manjine u našem društvu. Legalizacija istospolnih brakova neće oduzeti prava heteroseksualnim parovima, samo će ta prava i odgovornosti proširiti na sve pripadnice_ke društva.

Da li LGBT osobe mogu biti dobri roditelji?

Da. Gotovo sva istraživanja koja su direktno upoređivala rezultate u odgoju djece u istospolnim porodicama i u onima kod kojih su roditelji heteroseksualni izuzetno su dosljedna u dokazivanju da su lezbejke i gejevi jednako spremni i sposobni da budu roditelji kao i heteroseksualni parovi te da su njihova djeca psihološki zdrava i dobro prilagođena kao i djeca odgajana u heteroseksualnim porodicama (Australian Psychological Society: 2007), uprkos realnosti koja upućuje na značajan stepen diskriminacije i pravne nejednakosti koji ostaju izuzetan izazov za ove porodice. Ove studije su pokazale da ne postoje razlike u razvoju ove dvije grupe djece; ne postoje razlike u inteligenciji, psihološkom i socijalnom prilagođavanju, popularnosti među prijateljima, razvoju identiteta društvenih rodnih uloga, ili razvoju seksualne orijentacije.

Da li su lezbejke feministkinje koje mrže muškarce?

Veliki broj lezbejki jesu feministkinje, ali nisu sve. Feministkinje ne mrže muškarce. One samo podržavaju stav da žene zaslužuju jednaka prava, da samostalno donose odluke, i da imaju jednake mogućnosti za društveni i profesionalni razvoj i napredak, kao što to muškarci već vijekovima imaju.

Da li je tačno da su LGBT osobe opsjednute seksom i da su promiskuitetne?

Promiskuitet nije povezan sa seksualnom orijentacijom, već sa vrijednosnim normama i uvjerenjima. Samim tim, isto kao i kod heteroseksualne populacije, neke LGBT osobe su promiskuitetne, a neke nisu.

Da li su gejevi skloniji zlostavljanju djece?

Nepopularne manjinske grupe često se stereotipno predstavljaju kao prijatna za najranjivije predstavnike_ce većinske populacije. U

tom smislu, nisu rijetke tvrdnje da gejevi predstavljaju prijetnju za djecu. Jedan od najstarijih i najštetnijih mitova jeste povezivanje homoseksualnosti sa zlostavljanjem djece. U stvarnosti, djecu najčešće zlostavljaju odrasli muškarci heteroseksualne orijentacije. Često se radi o članu porodice ili porodičnom prijatelju. Pedofili koji zlostavljaju djecu istog spola gotovo nikada nisu homoseksualci.

Podaci govore da je rijetka pojava da heteroseksualne žene zlostavljaju djecu, a kod lezbejki je još manje prisutna.

Empirijska istraživanja su pokazala da seksualna orijentacija ne utječe na vjerovatnoću da će ljudi zlostavljati djecu (American Psychological Association 2002). Osobe koje zlostavljaju djecu ne mogu biti okarakterizirane kao osobe sa seksualnom orijentacijom svojstvenom za odrasle osobe; one su fokusirane na djecu (Herek: 2009).

Da li su LGBT osobe religiozne?

Neke jesu, neke nisu. Tradicionalno, religija vrši veliki pritisak na LGBT zajednicu; i pored toga mnogi_e pripadnici_e ove populacije i dalje su vjernici_e u okviru svojih religija. Stepenn otvorenosti koji oni_e mogu da imaju u pogledu svoje homoseksualnosti zavisi od svake crkve ponaosob, vjeroispovijesti i kongregacije (vjerske zajednice).

Neke od glavnih vjerskih organizacija posljednjih decenija pridaju veću pažnju pitanju homoseksualnosti; mnoge su zadržale konzervativan stav o homoseksualnosti, a pojedine su postale otvorenije za prisustvo lezbejki i gejeva u svojim redovima i pružaju razumijevanje i podršku za teme i brige ovih ljudi.

Zašto LGBT osobe stalno insistiraju na posebnim pravima za sebe?

LGBT aktivizam ne insistira ni na kakvim posebnim pravima. Organizacije koje su protiv zakona koji reguliraju diskriminaciju nad LGBT osobama žele da prikažu zahtjeve LGBT zajednice kao specijalne prohtjeve. Oni smatraju da su već svi jednako zaštićeni i da bi zakon koji bi zabranio diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta bio specijalno napravljen da bi štitiio prava LGBT osoba; time bi bila ostvarena specijalna prava.

Ono što ne žele da shvate je činjenica da LGBT zajednica nije zainteresirana za ostvarivanje bilo koje vrste specijalnih prava. Ona želi jednaka prava i zaštitu u vezi sa zaposlenjem, stanovanjem, porodicom, prava na život bez nasilja i diskriminacije i svim drugim aspektima života, kao što to imaju i heteroseksualne osobe. LGBT zajednica ne teži zakonodavnim programima afirmativne akcije kao što su kvote ili finansijski programi koji se nude poslodavcima koji zapošljavaju homoseksualne osobe.

Također, ne žele da građani_ke koji_e izdaju sobe u svojim stanicima, zakonski budu prisiljeni_e da izdaju prostor ljudima koji ne žele da se pridržavaju pravila njihove kuće.

Parade ponosa⁴

Zašto se organiziraju Parade ponosa?

Zbog čega LGBT osobe imaju potrebu da paradiraju?

Prajd zapravo predstavlja svojevrsno "sjećanje" na 28. juni 1969. i takozvanu *Stounvolšku* pobunu (*Stonewall riots*) u Greenwich Villageu kod New Yorka, kada su prvi put u historiji LGBT osobe, potpomognute liberalnijim "strejt" krugovima, započele fizički otpor maltretiranju policije, koja je privodila osobe samo zbog njihove seksualne orijentacije. Od tada, taj dan se obilježava, slično 1. maju ili 8. martu, kao dan borbe za prava osoba neheteroseksualne orijentacije.

Kako se gej pokret ubrzano razvijao i kako su mnoga prava u međuvremenu ostvarena (tj. izjednačena sa pravima heteroseksualaca_ki), prije svega u Evropi i Americi, manifestacija je u većim centrima poprimila komercijalni karakter i pretvorila se u Paradu ponosa, zabavnu manifestaciju koja i dalje ističe specifičnosti homoseksualne "podkulture" u svoj njoj raznolikosti, od, na primjer, gej policajaca do *drag queen* performer_a_ki. Ponos ovdje, prije svega, predstavlja ponos zbog hrabrosti u borbi za svoja prava, kao i odgovor na omalovažavanje patrijarhalne zajednice, a ne ponos zbog seksualne orijentacije kao takve – ona naprosto varira od osobe do osobe i nema nikakvu *a priori* negativnu ili pozitivnu vrijednost.

Na ovim prostorima još uvijek nema "gej parade" u tom obliku, jer je to specifično zapadno iskustvo, nastalo u posebnim historijskim okolnostima, dugo razvijano i mijenjano. Za sličan događaj ovdje još uvijek nema uslova, zbog nerazvijene LGBT podkulture/infrastrukture (u odnosu na zapadnu) do ekonomskih problema (pitanje komercijalne isplativosti). Međutim, protestno okupljanje kao obilježavanje Dana ponosa ovdje ima prije svega politički značaj.

Drugo, koristi se elementarno pravo, zagarantirano Ustavom, na slobodno okupljanje i protest, protest koji ima za cilj da naglasi da je diskriminacija prema LGBT osobama i dalje prisutna, tražeći njeno ukidanje.

Treće, sama manifestacija je dio procesa borbe za ravnopravnost LGBT populacije. Stoga, za nju nije "rano", jer, kako neki kažu, "za nju još nema uslova", misleći na netoleranciju koja postoji. Sam protest treba da bude dio akcija koje te željene, tolerantnije uslove stvaraju. Ako bismo sjedili_e i čekali_e da oni dođu sami od sebe, ne bismo ih dočekali_e – politička historija pokazuje nam da su marginalizirane grupe uvijek morale da se bore za izjednačavanje svojih prava. Žene i crnačka populacija dobri su primjeri za to.

Ponos ovdje, prije svega, predstavlja ponos zbog hrabrosti u borbi za svoja prava, kao i odgovor na omalovažavanje patrijarhalne zajednice, a ne ponos zbog seksualne orijentacije kao takve – ona naprosto varira od osobe do osobe i nema nikakvu *a priori* negativnu ili pozitivnu vrijednost.

⁴ Tekst pisale_i članice i članovi Organizacionog odbora Povorka ponosa Beograd 2009, objavljen u srbijanskom dnevnom listu *Borba*, 18. 09. 2009.

Parade ponosa su manifestacije koje ugrožavaju prava većine koja se protivi homoseksualnosti?

Koje pravo većine je ugroženo? Ni jedno. S druge strane, pravo na slobodu okupljanja je zagarantirano Ustavom, a redovno protestiraju razne grupe ljudi – od izbjeglica, preko žena, do radnika. Protest je, dakle, legalan i legitiman vid borbe onih koji_e su ugroženi_e i on nikoga ne ugrožava, jer ne traži diskriminaciju drugih, već se bori protiv sopstvene. Većina ima pravo da se ne slaže sa ovakvim aktivnostima, ali ne smije ugrožavati ničija ljudska prava i ograničavati zakonom propisane slobode koje važe za sve.

Parada ponosa vrijeđa javni moral?

Nema ničeg “nemoralnog” u protestu u skladu sa zakonom kojim se traži ukidanje diskriminacije i koji također propisuje pravila i ograničenja u javnom ponašanju, čega će se organizatori pridržavati. Razmjena nježnosti i poljubaca, koje svakodnevno vidamo kod heteroseksualnih parova u javnosti dio je uobičajene kulture javnog ponašanja i nema ničeg protivnog moralu ukoliko se tako ponašaju i homoseksualne osobe. Naprotiv, ono što je tu pogrešno jeste njihova nemogućnost da se tako ponašaju zbog diskriminacije kojoj su izloženi_e, a koje često u takvim slučajevima počinje verbalnim vrijeđanjem, a završava se fizičkom agresijom.

Zbog čega LGBT zajednica insistira na organizaciji Parada kada su one nebezbedne i često dolazi do nasilja?

Apsolutne bezbjednosti nema nigdje, pa ni na ovakvoj manifestaciji ili okupljanjima sličnog tipa, kao što su drugi protesti, koncerti i sl. Na kraju, sami ljudi koji dolaze preuzimaju dio odgovornosti za svoju bezbjednost znajući da je u pitanju rizičan skup. To treba pošteno i otvoreno reći. Međutim, svjesni_e toga, organizatori_ke u saradnji sa policijom i privatnim obezbjeđenjem, učinit će sve da obezbjeđenje bude maksimalno i da niko ne bude povrijeđen. Takve pripreme ključni su dio obilježavanja Dana ponosa, kojima se vrlo ozbiljno i temeljito pristupa nekoliko mjeseci, prateći aktuelna politička zbivanja i stalno procjenjujući bezbjednosnu situaciju. Ukoliko je ona bitno ugrožena, manifestacija će se pomjeriti za vrijeme kada zvanični organi i organizatori_ke procijene da su adekvatni uslovi ostvareni. Nikakvi kompromisi s tim u vezi neće biti napravljeni – bezbjednost učesnika_ca je na prvom mjestu.

Zašto heteroseksualne osobe ne paradiraju?

Zato što njihova prava na osnovu tog određenog ličnog svojstva nisu ugrožena. Heteroseksualnost je svuda oko nas, većinska i podrazumijevajuća i heteroseksualne osobe nisu ugrožene zato što su heteroseksualne.

Ukoliko žele, heteroseksualne osobe bi mogle organizirati takav skup – niko ih u tome ne sprečava, od zakona do LGBT pojedinaca i pojedinki. Formalnih prepreka u tom smislu nema.

Rodni identitet

Šta je rodni identitet?

Rodni identitet je dio ličnog identiteta i odnosi se na socijalnu i ličnu percepciju svake osobe o pripadanju ili odstupanju od sopstvenog biološkog spola. Rodni identitet tiče se svakog ljudskog bića i ne znači samo binarni koncept “muškog” i “ženskog” (Poštić/Đurković/Hodžić: 2010).

Šta je transrodnost, a šta transeksualnost?

Transrodnost se odnosi na osobe čiji rodni identitet ili rodna prezentacija nije u skladu sa općeprihvaćenim rodnim ulogama koje je društvo dodijelilo ženama, odnosno muškarcima. To je sveobuhvatni termin koji označava sve osobe koje odstupaju od tradicionalnih rodnih uloga. Trans je općeniti izraz koji se koristi za osobe, identitete, ponašanja i grupe koje odstupaju od normativnih rodnih/spolnih uloga (Poštić/ Đurković/Hodžić: 2010).

Transeksualnost potpada pod ovu definiciju, ali predstavlja samo jedan od identiteta koje transrodnost obuhvata. Transeksualnost se odnosi na osobe koje žele i imaju namjeru modificirati svoj spol, odnosno modificiraju svoje tijelo fizičkim i/ili hormonskim terapijama i hirurškim operacijama, kako bi ga usaglasile sa svojim rodni identitetom.

Zašto su neki ljudi transrodni?

Ne postoji općeprihvaćeno objašnjenje zašto su neki ljudi transrodni. Različitost transrodnih identiteta upravo insistira na neprihvatanju jednostavnog objašnjenja i definicije porijekla transrodnosti. Mnogi eksperti tvrde da do transrodnosti dolazi zbog različitih bioloških faktora, prije svega različitog nivoa hormona u prenatalnom periodu, zatim se navode i genetski utjecaji, kao i rana iskustva u primarnoj porodici, ali i socijalni utjecaji koji mogu utjecati na različita transrodna ponašanja i identitete.

Mnogo više objašnjenja o porijeklu postoji kada se radi o transeksualnosti. Većina njih se odnosi na psihološke i biološke uzroke koji nastaju u prenatalnom periodu. Neka istraživanja govore o različitostima u ljudskom mozgu i različitom nivou hormona (Frank P. M. Kruijver et.al.: 2000). Drugi, pak, govore o genetskim komponentama transeksualnosti (BBC News: 2008).

Vrlo je važno istaći da većina transeksualnih osoba smatra da istraživanje uzroka transeksualnosti polazi od pretpostavke da se radi o patologiji, pa zbog toga ne vole da ističu uzročnost. Međutim, ima i onih koji misle da će istraživanja potvrditi biološko porijeklo transeksualnosti i time umanjiti stigmatu, jer će potvrditi da se ne radi o zabludi ili političkom ubjeđenju.

Koji sve identiteti u okviru transrodnosti postoje?

Neki od identiteta koje obuhvata transrodni pokret su (Poštić: 2003):

drag: odijevanje koje je društveno definirano kao odijevanje drugog spola ili roda; takođe se odnosi na stilizirano "prenaglašeno" izvođenje prethodno spomenutog;

drag queen: muškarac koji se odijeva u žensku odjeću radi užitka ili performansa. Pristojno je oslovjavati *drag queen* sa "ona" kada su u *dragu*, a sa "on" kada nisu u *dragu* (nisu nužno homoseksualno orijentirani);

drag king: žena koja se odijeva u mušku odjeću u svrhu performansa, zabave ili osobnog ispunjenja predstavljajući vlastitu definiciju muškosti. Takvo izražavanje može biti personifikacija muškaraca, kulturološko izražavanje, *butch* stvarnost, proširivanje identiteta ili oblik parodije. Pristojno je oslovjavati *drag kinga* sa "on" kada su u *dragu*, a sa "ona" kada nisu u *dragu* (nisu nužno homoseksualno orijentirani);

transeksualac_ka: osoba koja ima jasnu želju i nakanu da promijeni svoj spol, osoba koja je napravila prelaz i tako svakodnevno živi ili osoba koja je fizički modificirala (uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operaciju) svoje tijelo da bi izrazila svoju rodnu prezentaciju;

MTF: modifikacija iz muškarca u ženu, često se odnosi na transeksualnu, ali ponekad na transrodnu osobu ili *cross-dressera*;

FTM: modifikacija iz žene u muškarca;

trans: sveobuhvatni pojam za one koji prelaze rodne ili spolne granice;

transvestit: osoba koja uživa u nošenju odjeće drugog roda (heteroseksualno i homoseksualno orijentirani);

butch: žena s naglašenim društveno normiranim oznakama muškog roda (ne nužno homoseksualne orijentacije);

interseksualna osoba - rođena s neodredivim genitalijama. Svake se godine na hiljade djece rađa s neodredivim genitalijama koje hirurzi često preoblikuju bez znanja i pristanka roditelja (uobičajeni zahvat je preoblikovanje genitalija u uvriježena primarna ženska spolna obilježja) što može rezultirati emocionalnim traumama i gubitkom osjeta i nemogućnošću orgazma;

androgina osoba - koja se izgledom i vlastitom identifikacijom ne priklanja ni ženskom ni muškom rodu i rodno se izražava miješano ili neutralno.

Kakav je odnos između transrodnosti i seksualne orijentacije?

Seksualna orijentacija se odnosi na emotivnu i seksualnu privlačnost prema muškarcima, ženama ili prema osobama oba spola, dok se rodni identitet odnosi na doživljaj sopstvenog identiteta, odnosno sebe kao žene, muškarca ili transrodne osobe. Najčešće se dešava da osobe koje privlače žene prije tranzicije nastave da ih privlače žene i poslije tranzicije, i u drugom slučaju - osobe koje privlače muškarci prije tranzicije, nastave da privlače muškarci i poslije tranzicije (mada

ima i suprotnih slučajeva, ali manje). To znači da, na primjer, transžena (rođena u tijelu muškarca) koju privlače muškarci prije tranzicije, poslije tranzicije "mijenja" seksualnu orijentaciju jer je i dalje privlače muškarci, ali je ona nakon tranzicije percipirana kao heteroseksualna žena. Međutim, isto tako važi i za, na primjer, transženu koju prije tranzicije privlače žene, poslije tranzicije je i dalje privlače žene, ali je ona sada percipirana kao lezbejka. Transrodnost ne treba miješati sa seksualnom orijentacijom!

Kako izgleda coming out transrodnih osoba?

Coming out kod transrodnih osoba obično je dug proces pun iza-zova. Iako ima sličnosti sa *coming outom* LGB osoba, mnogo je aspekata transrodnosti koji ovaj proces čine puno težim. Ono što je specifično za transrodne osobe jeste da u određenom trenutku postaje preteško sakriti sopstveni identitet jer su promjene obično vrlo vidljive na njima samima. U tome i jeste osnovna razlika od *coming outa* koji se tiče seksualne orijentacije i to je upravo ono što najprije ovaj proces čini mnogo težim.

Kao i za LGB osobe, i za transrodne osobe *coming out* je važan, prije svega zbog samoosnaživanja, ali i zbog građenja jačih i boljih odnosa sa sebi bliskim ljudima. Nakon *coming outa* svakako da dolazi veliko olakšanje. Također, njihov *coming out* može doprinijeti i uklanjanju brojnih stereotipa i predrasuda kod onih kojima se otvaraju. Ali, iako postoji mnogo benefita, može da postoji i puno rizika i negativnih posljedica, pa je uvijek važno vagati rizike i prednosti u ovom procesu.

Literatura

- American Psychological Association (2002): *Answers to Your Question, For a Better Understanding of Sexual Orientation & Homosexuality*, (<http://www.apa.org/topics/sexuality/orientation.pdf>)
- Australian Psychological Society (2007): *Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) Parented Families*, (<http://www.psychology.org.au/Assets/Files/LGBT-Families-Lit-Review.pdf>)
- BBC News (2008): *Male transsexual gene link found* (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/health/7689007.stm>)
- Canadian Psychological Association (2006): *Marriage of Same-Sex Couples* (<http://www.cpa.ca/cpsite/userfiles/Documents/Marriage%20of%20Same-Sex%20Couples%20Position%20Statement%20-%20October%202006%20%281%29.pdf>)
- R. Francoeur/M. Cornog/T. Perper/N. A. Scherzer (1995): *The Complete Dictionary of Sexology*. New York: Continuum Press.
- B.L. Frankowski (2004): *Sexual Orientation and Adolescents*. u *Pediatrics* nr. 113: 1827-1832.
- Gregory M. Herek (2009): *Facts About Homosexuality and Child Molestation*, (http://psychology.ucdavis.edu/rainbow/html/facts_molestation.html)
- Frank P. M. Kruijver et.al. (2000): *Male-to-Female Transsexuals Have Female Neuron Numbers in a Limbic Nucleus*, in *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, vol. 85 no. 5 2034-2041. (<http://jcem.endojournals.org/content/85/5/2034.full>)
- Jelena Poštić (2003): *Razumijevanje transrodnosti*, u *Zarez. Dvo-tjednik za kulturna i društvena zbivanja* (http://transserbia.org/index.php?option=com_content&view=article&id=18:razumijevanje-transrodnosti&catid=13:transrodnost&Itemid=29)
- Jelena Poštić/Svetlana Đurković/Amir Hodžić (2010): *LGBTIQ vježbanka: O spolu, rodu, seksualnoj orijentaciji i seksualnosti*. Sarajevo: Udruženje Q.
- Aleksandar Štulhofer (2004): *Uvod u razumijevanje seksualne orijentacije*, u Tea Nikolić (ur.): *Kako se orijentišemo? Studija o seksualnoj orijentaciji*. Beograd: Deve.
- United States District Court for the District of Massachusetts (2009): *Michael Lamb, Affidavit* (<http://www.glad.org/uploads/docs/cases/gill-v-office-of-personnel-management/2009-11-17-doma-aff-lamb.pdf>)
- Sunčica Vučaj (2009): *Treći glas. Coming out i lezbejke u Srbiji*. Beograd: Labris.

Aida Spahić

Homofobija - fobija koju društvo podržava

Uvod

Diskriminaciju ljudi nehetero seksualne orijentacije i “drugačijih” rodnih identiteta možemo pratiti već stoljećima. Od ranog srednjeg vijeka mržnja prema ljudima koji nisu heteroseksualne orijentacije počinje da se institucionalizira, primarno kroz crkvene strukture. Počinju progoni homoseksualaca, lažne optužbe za homoseksualnost (koja se tada nazivala sodomija) u svrhe postizanja političkih ili drugih ciljeva. Jedan od primjera jeste red templara koji je cijeli uništen upravo po ovim osnovama. Iako je homoseksualnost bila nešto što se aktivno pokušavalo iskorijeniti, služila je i kao sredstvo za ucjene, klevete i optužbe. Tokom stoljeća koja su uslijedila, osobe optužene za homoseksualnost bile su u sadašnjim evropskim zemljama podvrgavane kaznama kao što su utapanje, davljenje, odrublivanje glave, kastriranje, vješanje, spaljivanje i slično (Mondimore 2003: 187). Iako su dolaskom prosvjetiteljstva ovakve kazne znatno smanjene, počinju se pojavljivati kvazimedicijske i kvazinaučne teorije o degeneracijama i iznalaziti raznorazna opravdanja za formalnu kriminalizaciju homoseksualnosti (Mondimore 2003: 187). Tokom dvadesetog stoljeća homoseksualnost je bila kriminalizirana u skoro svim zemljama, i povlačila je za sobom dugotrajne i stroge kazne.

U modernom dobu, sve dok u većini zemalja nije dekriminalizirana homoseksualnost i dok nije zvanično skinuta sa liste psihičkih oboljenja, postojale su razne teorije kojima se dokazivalo da se homoseksualnost može liječiti, nerijetko elektrošokovima i sličnim nehumanim metodama. Većina istraživanja na kojima su se ove teorije temeljile vršena je u psihijatrijskim institucijama i zatvorima, te su se tako donosili zaključci koji su se primjenjivali na cjelokupnu populaciju (Mohr 2003). Također je većina istraživanja rađena sa ispitanicima

– muškarcima, jer je historijski “problematična” homoseksualnost bila muška homoseksualnost. Iako historija bilježi slučajeve optuživanja i kažnjavanja lezbejki, one nisu sistematski progonjene, nisu sistematski izučavane, niti su društvima predstavljale problem na način na koji su to bili muškarci. Čak je i u općem stanju mržnje prema određenoj grupi ljudi nevidljivost žena prevladala. Muška homoseksualnost se stoljećima prije crkvenih progona slavila; postojale su velike vojskovođe, vladari, filozofi koji su bili homoseksualni tako da se i danas osjetno veći legitimitet pripisuje gej ljubavi nego lezbejskoj. Tokom dvadesetog stoljeća psihoanalitičari_ke su smatrali_e da je lezbejstvo biološki i/ili hormonalno uslovljeno. Drugi_e su pak smatrali_e da ga okolina uslovljava. Umjereniji glasovi su tvrdili da smo svi po prirodi biseksualni, ali da nas društvo i patrijarhat ograničavaju na heteroseksualnost. Također su postojale teorije da su žene prirodno biseksualnije i senzualnije, te su psihološki gledano, bolje seksualne i emotivne partnerice jedna drugoj nego što im to mogu biti patrijarhalni muškarci (Chesler 2005: 238). Pronalazena su razna opravdanja da bi se ženska homoseksualnost držala van političkog okvira.

Uzevši u obzir sve teorije koje su postojale, sva istraživanja, dokazivanja i zaključke, činjenica je da su lezbejke, gejevi, biseksualne, transeksualne, interseksualne, transrodne i queer osobe stoljećima bile žrtvama homofobije, transfobije i drugih vrsta diskriminacije na osnovu rodnog identiteta, seksualne orijentacije ili queer političkog opredjeljenja. Ta diskriminacija obuhvata širok spektar životnih sfera – porodicu, školu, posao, zdravstvenu zaštitu, pristup osnovnim uslugama, ljudsko pravo na slobodu itd. (Vijeće Evrope 2011: 5). Diskriminacija nije samo usmjerena na osobe koje su “drugačije” seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, već na sve osobe koje se takvima percipiraju, bez obzira na to što mogu biti heteroseksualne. Ne postoje jasni, vanjski pokazatelji koji nam signaliziraju da li je osoba gej ili ne. Naročito se transrodne osobe susreću sa diskriminacijom, negativnim stavovima i odbacivanjem (Vijeće Evrope 2011: 5). Ustvari, teško je ući u trag obimu diskriminacije jer većina slučajeva ostane neprijavljena. Sveprisutna diskriminacija osoba nehetero seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta u društvu, zajedno sa odbacivanjem, neprihvatanjem i neprihvatanjem naziva se homofobija (koriste se i termini transfobija, lezbofobija, bifobija u ovisnosti o tome prema kome je usmjerena). Ovdje ću koristiti termin homofobija koji obuhvata sva ostala značenja da bi se izbjeglo ponavljanje.

Pojam

Homofobija nije klasična fobija, oblik neuroze, već se ovim pojmom označava prije svega negativan stav prema ljudima koji ulaze u seksualno-emocionalne veze sa osobama istog spola (Zulević 2001: 117). Pojam se sastoji od grčke riječi *homós* koja znači *isti, jednak* i riječi *phóbos* koja označava *strah*.

Pojam je populariziran 1972. godine da bi objasnio predrasudu prema ljudima homoseksualne orijentacije, bilo da se radi o strahu od homoseksualaca ili od sopstvene homoseksualnosti (Todorović 2001: 129). Homofobija je iracionalan strah ili averzija prema lezbejkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim, transeksualnim, interseksualnim i queer osobama (Vijeće Evrope 2011: 131). Posljedice homofobije su moguća diskriminacija takvih osoba u svim sferama života koja vodi marginalizaciji i socijalnoj isključenosti. Homofobija je kroz historiju toliko uzela maha da je mnogo zemalja istospolni seksualni čin proglasilo krivičnim djelom. Manifestacije homofobije možemo susresti svakodnevno u javnom diskursu i našoj privatnoj sferi, a neke od njih su toliko ukorijenjene u društvo da ih većina ljudi ne primjećuje i ne može prepoznati.

Homofobija je također usmjerena i na ljude koji se percipiraju kao homo, trans ili queer, naime, one koji “izgledaju kao neko” ili “liče na nekoga” drugačije seksualne i rodne orijentacije. Internalizirana homofobija i transfobija označavaju homofobiju i transfobiju koju LGBTTIQ osobe internaliziraju i upućuju drugim LGBTTIQ osobama, i onu koju imaju prema samim sebi (Đurković 2007: 11). Homofobija koju osobe imaju same prema sebi najčešće predstavlja internaliziranu stigmatizaciju te je riječ fobija neadekvatna.

Homofobija može poprimiti oblike fizičkog nasilja i simboličkog nasilja. Samo izbjegavanje i distanciranost također predstavljaju nasilje, samo ne eksplicitno i otvoreno, već prikriveno, koje je teže otkrivati i suprotstavljati mu se. U društvu ne bi smjela biti dozvoljena nikakva forma nasilja te bi se svaka nasilna radnja u pravilu morala sankcionirati.

Vrste i uzroci homofobije

Homofobija ima različite aktere i manifestira se kroz sve strukture i slojeve društva, uključujući i same pripadnike_ce LGBTTIQ populacije. Svi vidovi ispoljavanja homofobije međusobno su povezani i uslovljeni u složenoj mreži namjernih i nenamjernih djelovanja.

Internalizirana homofobija označava strah od vlastite seksualnosti, odnosno mržnju prema sebi zbog vlastite seksualnosti. Internalizirana homofobija počinje da se razvija u djetinjstvu te se izraz često upotrebljava da bi se uputilo na antihomoseksualne predrasude koje se poprimaju od roditelja i ostale djece, a koje prodiru duboko u psihu i kasnije se negativno izražavaju u adolescenciji ili odraslom dobu (Mondimore 2003: 155). Internalizirana homofobija svakako korijene vuče iz ranog djetinjstva i razvija se tokom cjelokupnog odrastanja jer se preuzima i uči od porodice, prijatelja_ica, iz škole, preko medija i svih ostalih društvenih sfera. Najčešće su najistaknutiji homofobi upravo osobe koje pokušavaju da ignoriraju vlastitu (homo)seksualnost ili ne mogu da je prihvate. Neostvorena homoseksualna želja implicira represiju (Todorović 2001: 137) koja se ispoljava žestokom

Homofobija je iracionalan strah ili averzija prema lezbejkama, gejevima, biseksualnim, transrodnim, transeksualnim, interseksualnim i queer osobama

Sveprisutna diskriminacija osoba nehetero seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta u društvu, zajedno sa odbacivanjem, neprihvatanjem i neprihvatanjem naziva se homofobija

Svi vidovi ispoljavanja homofobije međusobno su povezani i uslovljeni u složenoj mreži namjernih i nenamjernih djelovanja.

borbom da se održi hetero pozicija putem mržnje i duboke averzije. Interpersonalna homofobija je eksterna homofobija koja podrazumijeva otvoreno izražavanje netrpeljivosti, bilo da se radi o otvorenom, prikrivenom ili simboličkom nasilju nad osobama nehetero seksualne orijentacije ili nekonvencionalnog rodnog identiteta. Ova vrsta homofobije ima dosta zajedničkog sa kulturalnom homofobijom jer djeluje društveno, bilo unutar porodice ili drugih društvenih jedinica. Najekstremniji oblici su fizičko nasilje, dok su prikriveni teži za otkrivanje i često podrazumijevaju isključivanje, distanciranost, izbjegavanje i ignoriranje osobe koja je “drugačija”.

Jezik igra značajnu ulogu u ovoj vrsti homofobije jer predrasude perpetuiraju kroz homofobične šale, homofobične i seksističke metafore i slično. Institucionalna homofobija podrazumijeva sve mehanizme homofobije koji se primjenjuju kroz javni sektor, religijske institucije, privatni sektor, medije i ostale sfere koje ne pripadaju privatnom prostoru. Ova homofobija se provodi putem diskriminacije tokom obrazovanja, procesa zapošljavanja, karijernog napredovanja, administrativnih poteškoća i sl. koja se zasniva isključivo na seksualnoj orijentaciji i/ili rodnom identitetu. Postoje mnogobrojni načini da se institucionalna homofobija pokaže, neki od njih su čak i regulirani (na primjer, pravna nemogućnost da se registrira istospolno partnerstvo), dok su neki prikriveni i neopipljivi (na primjer, nejednak tretman pri zapošljavanju gdje se seksualna orijentacija ili rodni identitet uzimaju u obzir iako se formalno postupak obrazlaže kvalifikacijama ili nekim drugim kriterijem). U hegemonom heteroseksualnom poretku homoseksualnost se gotovo uvijek smatra neciviliziranom i neprirodnom pojavom (Butler 2007: 180) te je time poredak nastoji iskorijeniti i otvorenim i prikrivenim djelovanjem.

Kulturalna homofobija oslanja se najviše na tradiciju i običaje određene “kulture” i kažnjava sve one koji pokušavaju narušiti te postavke. Kako u većini društava vlada heteronormativni patrijarhat, svaka druga društvena matrica posmatra se kao direktna prijetnja vladajućem poretku. Stoga biti hetero znači biti normalna osoba koja se prihvata, a sve ostale orijentacije i identiteti su nenormalni, neprirodni i neprihvatljivi jer se ne uklapaju u ono što je norma.

Homofobiju uzrokuje više faktora. Iako je odgovornost na pojedincu_ki za mržnju i neznanje koje šire homofobičnim ponašanjem i govorom, heteroseksistički sistem svakako je djelimično zaslužan za odgajanje homofobičnih građana_ki. “Polazeći od pretpostavke da je svijet heteroseksualan, patrijarhalno-religijski sistem proizvodi homofobiju koja udružena sa seksizmom negira homoseksualni identitet koji uključuje politiku i kulturu” (Omeragić 2010: 105). Osvrnut ću se na tri najistaknutija uzroka za široku rasprostranjenost homofobije: patrijarhat, heteronormativni odgoj i tabuizaciju seksualnosti.

Patrijarhat podrazumijeva da u društvu moć imaju muškarci, a da se sve ostale osobe pokoravaju njima. Međutim, nemaju svi muškarci moć već samo oni koji se uklapaju u hegemoni maskulinitet – oni koji su

“pravi muškarci”. Homoseksualnost je za njih problematična iz najmanje dva razloga. Prvo, iako svjesni da postoje slabiji, nježniji i drugačiji muškarci, činjenica da postoje muškarci koji preuzimaju “žensku ulogu” (a jedna od najčešćih predrasuda upravo jeste ta da u homoseksualnim parovima uvijek mora postojati *muško* i *žensko*) narušava muški subjekt, maskulinitet kao dominantan i nepokoriv. Drugi razlog je što ne postoji jasan vanjski pokazatelj na homoseksualnim osobama koji ih odaje tako da se dešava da se u hegemonim maskulinitetnim krugovima kreću i homoseksualci koji su se “infiltrirali” i prijete da će narušiti hetero moć. Kada su u pitanju žene, patrijarhat je zasnovan na premisi da su žene čuvarice muškaraca i njihove djece tako da žene koje ne služe muškarcima ili one koje nemaju reproduktivnu funkciju patrijarhatu mogu predstavljati samo smetnju. “Seksizam i homofobija su čvrsto isprepletene predrasude, i nije nimalo slučajno to da je borba za prava gay muškaraca i lezbejki počela nešto posle početka afirmacije žena kroz rane feminističke pokrete” (Todorović 2001: 136). Heteronormativni odgoj nas od malih nogu uči da je osnovna ćelija društva porodica koja se sastoji od muškarca, žene i djece. Brak predstavlja uslov za opstanak u društvu, a na one koji mu se suprotstavljaju vrši se društveni pritisak koji rezultira pokoravanjem ili odbacivanjem. Slično je i sa reproduktivnim ponašanjem: parove koji ne žele djecu društvo odbacuje i distancira, a one koji ih ne mogu imati sažaljeva. Svaka druga vrsta partnerske zajednice predstavlja prijetnju da će se uništiti porodica kao osnovna ćelija društva čime će se početi urušavati cijela civilizacija. Postoji strah da će istospolni brakovi odgajati homoseksualnu djecu (što se nije obistinilo u zemljama gdje je moguće zaključiti istospolni brak). Postoji i teza da je to neprirodna zajednica jer ne može imati djecu; da se homoseksualnost može proširiti i zaraziti druge ljude i sl. U zemljama u kojima ima manje homofobije i više prava za LBT TIQ osobe nije zabilježen rast u procentu te populacije. Teško je povjerovati da postoji tajna zavjera širenja homoseksualnosti na svijetu, ali važno je zadržati stalno stanje ugroženosti od svega i svakoga jer se tako lakše održava moć nad stanovništvom. Zaključak je da homoseksualnost ozbiljno ugrožava heteronormativno društvo te je ono zato izrodilo homofobiju.

Iako nam je javni diskurs prožet pričom o seksualnosti i seksualno oslobađanje je uspjelo da slomi dugotrajnu šutnju i represiju javnog bavljenja seksualnošću, ona još uvijek predstavlja tabu temu. Seksualnost se tabuizira u porodici, kasnije u društvu, a kontrolira se namećanjem braka i neophodne reproduktivne funkcije. Zbog toga imamo podjelu seksualnosti na prirodnu i neprirodnu gdje prirodna proizvodi djecu i dešava se isključivo u braku i na onu neprirodnu koju treba izliječiti jer je nemoralna, promiskuitetna i prijeti našoj djeci. Religija je svakako najzaslužnija za tabuiziranje seksualnosti i zajednički sa tradicionalnim i običajnim normama kontrolira i sputava svaku vrstu seksualne slobode. Seksualnost je tabuizirana do te mjere da je sramno o njoj pričati, sramno je čak i misliti na postojanje seksualne želje. U

takvim okolnostima represivnog sputavanja, javlja se nedovoljno razumijevanje primarno vlastite, a onda i drugačije seksualnosti.

Iako je neznanje uvijek u korijenu mržnje i netrpeljivosti, a svaka je osoba odgovorna za sebe, u društvu u kojem živimo potreban je značajan napor da se do tog *znanja* dođe. Kroz cjelokupno školovanje i odgojne institucije djeca nemaju priliku da saznaju ili čuju o LGBTTIQ ljudima niti da nauče šta je homofobija i zašto nije uredu. Van škola rijetko će imati priliku da to nauče jer je društvo u svakom svom segmentu prožeto homofobijom te se o tome najčešće ni ne priča. Prešućivanje je također homofobija jer se LGBTTIQ osobe ignoriraju i oduzima im se mogućnost za bilo kakav (politički) utjecaj ili djelovanje.

Predrasude i stereotipi

Predrasuda je neosnovano, pogrešno negativno mišljenje, stav ili uvjerenje koje se ne zasniva na ličnom iskustvu. Predrasude obično prate i snažne negativne emocije poput mržnje i želje da se nekoga ponizi ili kazni. Prema teoriji Williama Rayana o "okrivljavanju žrtve", postoje sljedeće faze eskalacije predrasuda: ogovaranje – stereotipno ocjenjivanje, izbjegavanje kontakta/socijalna distanca, diskriminacija – ograničavanje različitih prava i sloboda, fizički napad, istrebljenje, genocid (citirano u Todorović 2001: 138). Ove faze su međusobno povezane i njihove granice su propusne i veoma tanke, a postoje paralelno. U dvadesetom stoljeću smo imali pokušaj istrebljenja svih homoseksualnih osoba tokom vladavine nacizma. U nekim zemljama se i danas homoseksualci ke kažnjavaju smrću. Naizgled najbeznačajniji nivo je ogovaranje, odnosno stereotipno predstavljanje koje ima dosta značajnije implikacije nego što se obično razumijeva. Homofobija se u značajnoj mjeri zasniva na neznanju. Međutim, neznanje nikada ljude nije sprečavalo da formiraju čvrsta mišljenja i stavove o homoseksualnim osobama. Praznina koju ostavlja neznanje popunila se stereotipima. Prema Mohru, društvo je kreiralo dvije grupe stereotipa koji su usmjereni na homoseksualne osobe. Prva se odnosi na navodne greške u rodnom identitetu: lezbejke su žene koje žele biti muškarci, ili koje barem izgledaju i ponašaju se kao muškarci, a gejevi žele biti žene, ili izgledaju i ponašaju se kao žene. Druga se odnosi na izuzetno homofobično, ali ne tako rijetko, poimanje LGBTTIQ populacije kao raširene, podmukle, urotničke i pokvarene prijetnje koja predstavlja seksualne manijake i napasnike djece (Mohr 2003: 240). Ovakva pojednostavljena, neinformirana mišljenja sve članove grupe smještaju u jednu kategoriju i pripisuju im istu vrstu ponašanja, vrijednosti i osobina.

Postoji nekoliko veoma prisutnih stereotipa i mitova o homoseksualnim osobama na kojima svakako počivaju temelji homofobije koje je Emina Ferizović u svom tekstu *Homo erotikus balcanicus* (Ferizović 1999: 262-268) pobrojala kako slijedi: gej muškarci su mekušci, našminkani, feminizirani, dok su lezbejke muževne, muškobanjaste, kratke kose; žene postaju lezbejke zato što ne mogu da pronađu pravog

muškarca ili su imale loša iskustva sa njima; u homoseksualnim parovima jedna osoba često igra mušku, a druga žensku ulogu; homoseksualni učitelji zavode djecu; imati homoseksualnog učitelja može prouzrokovati kod djeteta da i samo postane homoseksualac; ljudi su ili homoseksualni ili heteroseksualni ili biseksualni; homoseksualci su osuđeni da budu nesretni; homoseksualnost je zaraza (bolest); homoseksualnost se može izliječiti; homoseksualnost je znak dekadentne kulture; homoseksualnost je grijeh; svi homoseksualci su zainteresirani samo za seks; homoseksualci koji javno govore o svojoj seksualnoj orijentaciji zapravo govore o nečemu što bi se trebalo čuvati u privatnosti. Sve ove izjave su vrlo poznate i česte čak i u javnom diskursu u Bosni i Hercegovini, iako nijedna nije utemeljena na činjenicama i iako su vrlo proizvoljno postavljene.

Roman Kuhar je u Sloveniji proveo veliku studiju štampanih medija od 1970. do 2000. godine na osnovu koje je identificirao pet dominantnih načina na koje se LGBTTIQ osobe prikazuju u medijima: stereotipiziranje, medikalizacija, seksualizacija, tajnovitost i normalizacija (Kuhar 2003: 7). U našim medijima slična je situacija danas (deset godina nakon 2000. godine), ako ne i gora.

Stereotipiziranje, o kojem je gore bilo riječ, podrazumijeva pojednostavljanje svakog aspekta homoseksualnih odnosa tako da je "svima jasno" da su muškarci feminizirani, a žene muškobanjaste i da jedino takve homoseksualne osobe postoje, iako lezbejki ima i među balerinama i manekenkama, kao i gejeva među fudbalerima i fizičkim radnicima. Svaki stereotip zasnovan je na postojećem, učenom ponašanju (ne na izmišljenom), ali se onda prenosi i primjenjuje na sve pripadnike ce grupe ili populacije i služi kao homofobični argument. Stereotipi nisu isključivo negativni, npr. za gejeve se često kaže da imaju stila i da su odlični modni kreatori. Međutim, i pozitivno stereotipiziranje je opasno jer u potpunosti svodi grupu na jednu pozitivnu osobinu i pojednostavljanjem negira potencijal za različitost.

Medikalizacija homoseksualnost smješta u domenu medicinskog psihijatrijskog izučavanja uzroka i korijena te pojave. Medikalizacijom se neko ljudsko stanje konstruira kao bolest te se na tim temeljima razvijaju teorije o liječenju bolesti. Ovdje upravo pronalazimo osnovu za homofobične izjave da je homoseksualnost bolest, poremećaj te da je prijelazna. Psihijatrija i psihoanaliza u više navrata su dolazile do zaključaka o tome da je homoseksualnost uzrokovana traumama, nasiljem, krizom, mržnjom prema muškarcima/ženama i sl. Medicina je pokušavala da pronađe genetske uzroke, a i danas se vjeruje da je moguće pronaći lijek za homoseksualnost (u SAD-u postoje pokreti koji duhovnim putem "preobraćaju" homo osobe u hetero). Homoseksualnost kod nas mnogi stručnjaci još uvijek smatraju poremećajem (Zulević 2001: 118). Ne tako davno, 1973. godine, Američki psihijatrijski savez je skinuo homoseksualnost sa liste mentalnih bolesti, a tek 1990. godine Svjetska zdravstvena organizacija izbacuje homoseksualnost iz Međunarodne klasifikacije bolesti. Transrodne osobe suočavaju se sa

...pet dominantnih načina na koje se LGBTTIQ osobe prikazuju u medijima: stereotipiziranje, medikalizacija, seksualizacija, tajnovitost i normalizacija.

problemom “medikalizacije identiteta”, a medicinsko etiketiranje koje im se pripisuje ne dolazi samo iz medicinske sfere i od javnih zvaničnika, već i šire javnosti (Vijeće Evrope 2011: 32). Kod nas, možemo sigurno reći, ne postoji medijski prostor rezerviran za transrodne osobe, te su one u potpunosti marginalizirane.

Seksualizacija svodi homoseksualne odnose na puki nagon, odnosno prakticiranje seksualnih odnosa. Homoseksualne osobe se percipiraju kao promiskuitetne, da stalno mijenjaju partnere_ice i ne ostvaruju dugotrajne odnose i veze, što su mišljenja zasnovana na pogrešnim percepcijama. Teško je poznavati osobe koje su u dugim i stabilnim emotivno-seksualnim odnosima jer njihove veze nisu društveno prihvaćene te su primorani da se kriju. S druge strane, u društvu u kojem to nije prihvaćeno, teško je i održavati dugotrajan odnos zbog straha da neko ne sazna ili ne primijeti. Kao i među heteroseksualnim stanovništvom, postoje ljudi koji su manje ili više promiskuitetni, manje ili više monogamni i vjerni u vezama. Svaka vrsta generalizacije bila bi pogrešna. Kako društvo svodi homo odnose na seks, tako su se izrodila uvjerenja poput onog da niko nikome ne smeta ako se “to radi u vlastita četiri zida”. Bilo bi poprilično teško, ako ne i nemoguće, provesti cijeli svoj život u vlastita četiri zida.

Tajnovitost i mistifikacija daju LGBTTIQ osobama jednu novu dimenziju i veo tajne o tome gdje su one, čim se bave i šta rade. Mistifikacija vodi marginalizaciji te otvara prostor za stvaranje novih stereotipa. Sada su nam poznate stereotipne izjave poput: “ima njih i ovdje i tamo”; “kuju neku gej zavjeru da preuzmu vlast nad svijetom”; “postoji svjetski gej lobi koji je jako opasan”; “oni se međusobno prepoznaju korištenjem tajnih šifri” itd. Tajnovitost otvara prostor mašti i iznalaženju novih homofobičnih “argumenata” o životnom stilu, seksualnim navikama, supkulturi i ostalim segmentima života LGBTTIQ osoba. Tajnovitost također podrazumijeva vlastito skrivanje LGBTTIQ osoba i nelagodu da se pojavljuju u javnosti pozicionirani kao LGBTTIQ osobe što doprinosi njihovoj nevidljivosti i produbljuje distancu sa društvom.

Normalizacijom se homoseksualne osobe nastoje prikazati kao heteroseksualne da bi homoseksualnost bila predstavljena kao manje prijeteca i ispolitizirana (Kuhar 2003: 7). Time se umanjuje važnost borbe za prava jer se kreira privid da sva prava postoje te odjednom homofobičnom društvu “nije jasno u čemu je problem”. Normalizacija je opasna jer na perfidan način oduzima moć političkog djelovanja dok društvo nastavlja da se obračunava sa nepoželjnim na druge, skrivenije načine.

Osim sredstava društvene marginalizacij, i jezik igra značajnu ulogu u stvaranju i održavanju homofobičnih stavova u društvu. Ne treba mnogo napora da se u društvu koriguje upotreba jezika i da se iz govora izbace uvredljivi i pogrdni nazivi. Prema tome, savjetuje se da se u potpunosti iz upotrebe izbace pojmovi: peder, perverzni, nenormalni, lezbača, žene koje mrze muškarce, muškarača, seksualno devijantni, bolesni, ženski petko, tetka itd. (Čaušević/Zlotrg 2011: 41). Svi

ovi pojmovi koriste se i kao pogrdni, ali i u šalama, dosjetkama, među djecom, omladinom. Ono što je još problematičnije u našem društvu je činjenica da ove pojmove često možemo čuti u javnom diskursu od političara_ki, uvaženih doktora_ica, profesora_ica i ostalih ljudi koje društvo doživljava kao autoritet. Sve je to formalno pravno zabranjeno: diskriminacija po osnovu spola i seksualne orijentacije, govor mržnje, nasilne radnje (općenito) a i po osnovu spola. Ipak, homofobija i njene otvorene manifestacije opstaju.

Govor mržnje i nasilje

U posljednje vrijeme na našim prostorima došlo je do značajnih pomaka u usvajanju zakonodavstva koje bi trebalo da štiti sve ljude od homofobičnog ponašanja. Do takvog koraka nije došlo zbog toga što je društveni razvoj došao do tačke shvatanja da homofobija nije uredu, već zbog toga što je usvajanje zakona nametnuto vanjskim faktorima i ljudskopravaškim pritiscima. Sada država može da radi na normalizaciji jer “svi imaju sva prava i šta ti ljudi još hoće?” Danas imamo dvije najagresivnije manifestacije homofobije koje dalje utječu na produblivanje institucionalne homofobije koja se sistemski širi i oduzima ili otežava realizaciju zakonom zagwarantiranih prava – govor mržnje i fizičko nasilje. Krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTTIQ osobama nisu specifična samo za ove prostore. Vijeće Evrope navodi da se takva djela dešavaju u svim zemljama članicama Vijeća Evrope. Ova djela su uvijek izuzetno brutalna i okrutna te nerijetko vode u smrt. Transrodne osobe su naročito izložene ovakvim napadima, a nerijetko se dešava da napadi nisu nasumični već da su dobro organizirani i usmjereni isključivo na LGBTTIQ populaciju (Vijeće Evrope 2011: 52). Mnoge LGBTTIQ osobe se susreću sa nasiljem u vlastitoj porodici ili bližem okruženju isključivo zbog seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. Također su meta navijačkih skupina, fašističkih organizacija, religijskih sekti i grupacija, radikalnih struja itd. Nemoguće je zaključiti do koje mjere su nasilne radnje protiv LGBTTIQ osoba rasprostranjene jer se većina djela ne prijavljuje, naročito ona koja se dešavaju u privatnosti porodice. Postoji opravdani strah da će prijavljivanje dovesti do otkrivanja identiteta, policijskog zlostavljanja, osvete napadača. Većinom napadi ostanu nezabilježeni, a sa posledicama se žrtve same nose. Zbog toga, kažnjavanja ima vrlo malo ili nimalo. Čak i kada se sudska presuda donese, kazne su tako male i beznačajne u odnosu na počinjeno djelo da je pitanje da li se isplati prijavljivati slučajeve nasilja.

Govor mržnje je čest u javnom diskursu, bilo da se radi o LGBTTIQ osobama, drugim manjinama, etničkim grupama itd. Skoro da i ne postoji kultura dijaloga i govora te je nerealno očekivati da se kažnjavaju oni koji otvoreno govore protiv prava LGBTTIQ osoba. U zemljama bivše Jugoslavije u posljednjih desetak godina imali smo priliku vidjeti najrazličitije pozive na linč, ugnjetavanje, istrebljenje i razne

druge vidove nasilja nad LGBTTIQ osobama. I sve to u javnom diskursu. Religijske zajednice su ohrabrivale one koji su prijetili nasiljem, pseudo-stručnjaci_kinje su raspredali_e o teoriji bolesti i mogućnostima liječenja u psihijatrijskim institucijama. Jednostavno, može se reći da je LGBTTIQ priča izazvala općedruštvenu pometnju, što je s jedne strane dobro, jer se konačno to pitanje stavlja na politički dnevni red i više se ne može potiskivati u "četiri zida". S druge strane, sve dok ne budu postojale ozbiljne sankcije za govor mržnje, javnu netrpeljivost i nasilje, ne možemo očekivati da će se društvo početi brže mijenjati.

Zaključak

Kategoriziranje identiteta (npr. homo, hetero, trans) može biti opasno jer kategorije identiteta vrlo lako mogu da stupe u funkciju regulatornih režima bilo kao normalizirajuće kategorije opresivnih struktura ili kao otpor toj opresiji (Batler 2003: 25). Drugim riječima, samo postojanje drugosti – homoseksualnosti kojoj se sudi prema kriterijima heteroseksualnosti problematično je. Tek kad bude nemoguće postaviti homo i hetero kao stroge suprotnosti, ili muškarca i ženu u binarnu podjelu, moći ćemo govoriti o ravnopravnosti. U fazi u kojoj se danas nalazimo na Balkanu, neophodne su nam kategorije da služe kao temelj na kojem stojimo. U društvu koje živi u dva konstrukta – društveno normalnom i društveno nenormalnom, bez mogućih varijacija na kontinuumu između ova dva konstruirana ekstrema, nemoguće bi bilo govoriti o seksualnoj fluidnosti, o dekonstrukciji heteroseksističke opresije. Također, živimo u etnonacionalnoj šizofreniji koja svakodnevno izrađa nove Drugosti, neprijatelje i prijete jer tako opstaje kao čista, netaknuta etnija – u odbrani od svakoga i svega.

Već smo iza sebe ostavili ona vremena kada je homoseksualnost bila krivično djelo ili psihijatrijsko oboljenje (iako i danas možemo čuti ljekare kako je tako klasificiraju), donijeli smo zakone, potpisali međunarodne konvencije o ljudskim pravima (svih ljudi bez obzira na seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet) a još uvijek homofobiju temeljimo na neznanju, netačnim informacijama, predrasudama i stereotipima, uvjereni da će nam homoseksualne osobe uništiti porodicu i civilizaciju.

LGBTTIQ osobe i dalje su uglavnom nevidljive u svakodnevnicima (Vijeće Evrope 2011: 123) zbog straha od reakcije u školama, na poslu i u porodici. Rijetki koju su vidljivi i aktivni u borbi protiv homofobije meta su raznih pritisaka i prijetnji. Svako ko otvoreno progovori o pravima za LGBTTIQ osobe može se susresti sa nekom vrstom nasilja. Predrasude i stereotipi su sveprisutni, otpor društva da se radi na edukaciji je veoma jak, a sama zajednica neuvezana. Mnogobrojne osobe nikada ne priznaju da se osjećaju drugačije iz straha od odbijanja, fizičkog nasilja, odbacivanja u porodici i prisilno žive u heteronormativnoj matrici. Takva vrsta represije ne doprinosi kreiranju društva u kojem se poštuju vrijednosti kao što su ljubav, poštovanje, iskrenost, humanost i dobrota.

Literatura

Ana Todorović (2001): *Homofobija: prikaz kroz teorije predrasuda Elisabeth Young Bruehl*. U Miodrag Kojadinović (ur.): *Čitanka istospolnih studija*. Beograd: Program istospolnih studija/Queer Studies Programme.

Džudit Batler (2003): *Imitacija i rodna neposlušnost*. U Dajana Fas (ur.) *Unutra/izvan, gej i lezbejska hrestomatija*. Beograd: Centar za ženske studije.

Francis Mark Mondimore (2003): *Prirodna povijest homoseksualnosti*. Zagreb: Biblioteka historia.

Judith Butler (2007): *Gender Trouble*. New York/London: Routledge.

Jasmina Čaušević/Sandra Zlotrg (2011): *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku i obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti/ Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.

Jelena Zulević (2001): *Homofobija kod studenata I godine psihologije u Beogradu*. u Miodrag Kojadinović (ur.): *Čitanka istospolnih studija*. Beograd: Program istospolnih studija/Queer Studies Programme.

Phyllis Chesler (2005): *Women and Madness*. New York: Palgrave Macmillan.

Merima Omeragić (2010). *Dehijerarhizacija ho:ofobičnog patrijarhata*, u *Zeničke sveske*, br. 12, 2010. Emina Ferizović (1999). *Homo erotikus balcanicus*, u Zorica Mršević/Dejan Nebrigić/Dušan Maljković (ur.): *GayTo*. Beograd: Kampanja protiv homofobije/Evropsko udruženje mladih Srbije.

Roman Kuhar (2003): *Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000*. Ljubljana: Peace Institute.

Richard D. Mohr (2003): *Ono osnovno o homoseksualnosti: neka pitanja, činjenice i vrijednosti*, u Igor Primorac (ur.): *Suvremena filozofija seksualnosti*. Zagreb: Kruzak.

Svetlana Đurković (2007): *Nevidljivo Q?*. Sarajevo: Udruženje Q.

Vijeće Evrope (2011): *Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in Europe*. Strassbourg: Council of Europe Publishing. http://www.coe.int/t/Commissioner/Source/LGBT/LGBTStudy2011_en.pdf

...još uvijek homofobiju temeljimo na neznanju, netačnim informacijama, predrasudama i stereotipima, uvjereni da će nam homoseksualne osobe uništiti porodicu i civilizaciju.

Lejla Huremović
Coming out

Coming out predstavlja doživotni proces istraživanja sopstvene homoseksualne orijentacije, uključujući dijeljenje i razmjenu tog iskustva sa porodicom, prijateljima, kolegama i kolegicama na poslu, školi, ali i sa širom društvenom zajednicom. Coming out zapravo znači složeni proces prepoznavanja, prihvatanja, izražavanja i dijeljenja svoje seksualne orijentacije sa drugima kao i sa – sobom. To je lični i društveni proces u kojem se osoba kreće od suočavanja preko prihvatanja do saopštavanja svoje seksualne orijentacije.

Termin *coming out* se pojavio početkom dvadesetog vijeka. Dolazi iz engleskog jezika, te se u našem jeziku počeo koristiti u skraćenom obliku. Prvobitno se koristio termin *coming out of the closet*, što u bukvalnom prijevodu znači “izlazak iz ormara”, te predstavlja prestanak skrivanja i početak prihvatanja i saopštavanja seksualne orijentacije sebi i drugima.

Biti *out* u klasičnom LGBT rječniku znači da LGBT osobe nisu više *u ormaru*: biti *out* znači konačno biti u spoljnom svijetu i izvan svih isključenja i lišavanja. Možemo reći da biti *out (izvan)* zapravo znači biti unutra – unutar carstva vidljivog, izgovorljivog, onog što je kulturno razumljivo. Drugim riječima, *outovanje* kao takvo zapravo konstruiše *ormar* koga zapravo treba da uništi, a sebe da otkrije. Dakle, biti *out*, prema Džudit Batler i Dajan Fas, biti *izvan ormara* znači kategoriju identiteta u kojoj je uvijek sadržan, prikriven – drugi ormar (Fas 2003: 25).

Teoretičari i teoretičarke i njihove teorije o coming outu

U teoriji postoji opisano nekoliko modela razvoja LGBT identiteta. U ovom poglavlju će biti obrađeni modeli Vivijen Kas, Ričarda Troidena i Eli Koleman. Svakako najpoznatiji – i to prije svega po tome što je prvi koji je, uprkos rasprostranjenoj homofobiji uzimao

homoseksualnost kao “normalnu” – je onaj koji je proizvela Vivijen Kas 1979. godine.⁵

Model Kasove

Teorija razvojnog modela homoseksualnog identiteta koji je ona ponudila sastoji se od šest stupnjeva opažanja i ponašanja. To su zasebni periodi tokom kojih prolaze LGBT osobe koje_i su u procesu coming outa. Kasova, dakle, prikazuje u svojoj studiji sljedeće periode:

- *period konfuzije identiteta,*
- *period upoređivanja identiteta,*
- *period tolerancije identiteta,*
- *prihvatanje identiteta,*
- *period ponosa na sopstveni identitet, i*
- *sintezu identiteta.*⁶

Ovaj model u svom pristupu “odobrava” obnavljanje nekih od perioda u složenom procesu razotkrivanja identiteta tokom života. Također, ovaj model ne predstavlja pravilo da ga sve LGBT osobe prolaze istim redoslijedom. Zbog toga su se u historiji javile kritike modela Kasove.

Džejs Kaufman i Ketrin Džonson navode na osnovu novih istraživanja da je model Kasove danas manje ubjedljiv, nego što je bio kada se pojavio i to iz više razloga; da ne uzima u obzir socio-kulturne faktore koji imaju utjecaja na razvoj identiteta; da su se priroda stigme i njene prakse značajno promijenile u međuvremenu i da bi njegova linearna struktura mogla da ukaže na to da bi ako neko odudara ili se ne uklapa u šest stadijuma modela razvoja identiteta, mogao da izuzme kao dobro integrisana homoseksualna osoba, što više nije istina (Kaufman 2004: 807-833)⁷.

Ričard Trioden navodi da se ovim modelom predstavlja da su razotkrivanje identiteta i njegov razvoj – jedno. Lora Braun kritikuje ideju stadijuma kao sveobuhvatnu, jer u nedovoljnoj mjeri objašnjava LGBT iskustvo. Drugi teoretičari, opet, navode da se ljudi tokom svog razvoja identiteta zapravo kreću stazom naprijed-nazad. Drugim riječima, jednoga dana možemo osjetiti ponos zbog svog identiteta, ali već narednog dana možemo osjećati (samo) toleranciju identiteta. Model Kasove takvo nešto ne uzima u obzir.

5 Dr. Vivijen Kas (Vivienne Cas) je lezbejka, australijska klinička psihologinja i psihoterapeutkinja koja se bavi i istraživanjem u oblasti seksologije. Njenu coming out priču možete pročitati na: <http://jlgvic.org/pdf/Coming%20Out%20Kosher.pdf>

6 Više o svakom periodu možete pročitati u knjizi Sunčica Vučaj (2009): Treći glas – coming out i lezbejke u Srbiji, Beograd

7 Sunčica Vučaj (2009): Treći glas – coming out i lezbejke u Srbiji, Beograd, str. 40.

Troidenov model coming outa

Ričard Troiden vjeruje da je seksualni identitet opažanje sebe kao heteroseksualne, homoseksualne, biseksualne ili aseksualne osobe.

Troiden nudi model od četiri stupnja za lezbejski i gej proces coming outa. Tvrdi da samo mali broj ljudi koji su imali "homoseksualna iskustva" zapravo usvaja jedan od identiteta. Razgovori sa ženama pokazali su da je feministički pokret sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća snažno utjecao na broj žena koje konceptualno razmatraju svoju seksualnost i čine sopstvene izbore.

Troidenove faze:

- faza osjetljivosti,
- faza konfuzije identiteta,
- faza usvajanja identiteta,
- faza posvećivanja.

Kolemanov model coming outa

Eli Koleman⁸ predlaže model od pet stupnjeva pri čemu se fokusira na kasnije stadijume i kreiranje romantičnih veza za razliku od drugih predloženih modela. Međutim, stadijumi koje navodi su direktno povezani sa procesom razotkrivanja seksualnog identiteta (Sunčica Vučaj 2009):

Prvi: *Predotkrivanje*

Drugi: *Otkrivanje*

Treći: *Istraživanje*

Četvrti: *Prva veza*

Peti: *Integracija*

Coming out proces podrazumijeva za većinu neheteroseksualnih ljudi intezivan proces koji počinje negiranjem, tolerancijom i prihvatanjem, a na kraju tog procesa (i najčešće) integracijom identiteta.

U procesu *coming outa* prema roditeljima postoje određeni modeli kroz koje roditelji pri saznanju prolaze.⁹ To su: *šok, gubitništvo, prekratnica i angažman*.

Danas: savremena mišljenja

Danas je sve više *outovanih* lezbejki, gejeva, biseksualnih i transrodnih osoba u svijetu. Coming out se sve više u LGBT zajednicama usvaja

⁸ Eli Koleman (Eli Coleman), direktor programa Ljudska seksualnost na Univerzitetu Minesota. Profesor u odjelu Porodična medicina i zdravlje zajednice. Više o njemu možete pročitati na: http://en.wikipedia.org/wiki/Eli_Coleman

⁹ Organizacija *Roditelji, porodice i prijatelji lezbejki i gej muškaraca* u svom programu je ponudila ovaj proces kroz koji roditelji prolaze. Više na: <http://community.pflag.org/Page.aspx?pid=191>

kao politički ispravan čin, pa čak i dužnost, obaveza sa objašnjenjem kako će protivnicima pod tim okolnostima biti teže da ih marginalizuju i diskriminišu.

Politički aspekt *coming outa* vidljiv je u kampanji za ljudska prava - "Projekat coming outa". Ubrzo poslije Marša na Vašington 1987. godine, Praznik *coming outa*, 11. oktobar je proglašen praznikom LGBT osoba. Naročito u univerzitetskim kampusima, Praznik *coming outa* nagovarao je LGBT osobe da otkriju svoju seksualnu orijentaciju drugima. *Coming out* je postao oblik političkog aktivizma za koji se učesnici_e nadaju da će povećati podršku ciljevima zalaganja za prava LGBT osoba.

Još jedan politički aspekt *coming outa* je praksa *outovanja*, u kome drugi otkrivaju nečiju homoseksualnost protiv njegove ili njene volje. Za *outovanje* su obično ciljane poznate ličnosti i političari, naročito oni koji su se zalagali protiv gej i lezbejskih ciljeva. Mada je ta praksa duboko kontroverzna u okviru LGBT zajednice, *outovanje* je označilo promjenu u stavu u odnosu na period prije Stounvola kada je vrhovna vrijednost među istospolno orijentisanim osobama bilo poštovanje privatnosti

Drugi misle da *coming out* nije uvijek individualno ili socijalno opravdan. Često se koristi i izraz *coming home* (*dolazak kući*) koji se odnosi na upoznavanje porodice sa njihovom_im partnerkom_om kao prijateljicom_prijateljem ostavljajući na taj način emotivnu vezu skrivenom. *Coming home* kao alternativa nije zaživjela i to upravo zbog homofobije, odnosno brige da bi homofobični članovi_ce porodice eventualno mogli_e partnera_ku njihovog djeteta da okrive za njegovu_njenu seksualnu orijentaciju.

Generalno se smatra da je coming out važan prelazak u zrelost u LGBT zajednici, prihvatavanje i saopštavanje svoje seksualnosti i neophodan preduslov za prihvatanje svog mjesta u zajednici. U praksi, međutim, coming out nije izolovani životni događaj već proces koji traje čitavog života i kroz koji istospolno orijentisane osobe integrišu svoje lične identitete sa svojom javnom ličnošću.

Mnoge LGBT osobe su *out* pred nekim od članova_ica svoje porodice, pred nekim prijateljima_cama, poznanicima_ama, ali obično ne pred svima. Čak i poslije prihvatanja svoje homoseksualnosti (i *coming outa* pred samim_om sobom), odluka da se napravi *coming out* pred drugima ostaje pitanje od vitalnog značaja kome svaka osoba pristupa na svoj način.

Literatura

Dajan Fas (2003): *Unutra/Izvan: gej i lezbejska hrestomatija*. Beograd: Centar za ženske studije.

Joanne Kaufman/Cathryn Johnson (2004): *Stigmatized Individuals and the Process of Identity*, u *The Sociological Quarterly*, nr. 45, (4), 807-833.

Sunčica Vučaj (2009): *Treći glas – coming out i lezbejke u Srbiji*. Beograd: Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava.

Web stranica: <http://www.labris.org.rs/saznajte-vise/pojmovnik/2281-coming-out>

Damir Banović i Vladana Vasić

Seksualna orijentacija i rodni identitet u kontekstu ljudskih prava u BiH

Uvod

Razvoj ljudskih prava u Bosni i Hercegovini nemoguće je pratiti van konteksta države u čijem je sastavu bila, bivše Jugoslavije, te okruženja u kojem se ona trenutno nalazi; događaja kroz koje je prošla i utjecaja iz vana. U tom smislu, nemoguće je analizirati prava seksualnih i rodni manjina bez ovih okvira koji su postavljeni jer su ti faktori neminovno utjecali na stvaranje, kršenje, borbu ili ostvarivanje prava seksualnih i rodni manjina.

Bosna i Hercegovina, da li svjesno ili ne, ostvarivanje određenih prava nije branila. Jedno od tih je i pravo na slobodu udruživanja koje je omogućilo i prvo aktivističko djelovanje. Promjena uslova od minimalno 30 članova na minimalno 3, stvorilo je uslove i za formalno stvaranje prvog udruženja za borbu za LGBT prava – *Udruženja Q*. Dalje su slijedili i drugi primjeri.

Daljnje promjene na normativnom nivou u pogledu zabrane diskriminacije prilično su jednostavno išle. Dijelom su promjene vršene i kroz utjecaj međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, koja ima ne samo značajan utjecaj već i formalne mogućnosti da nameće i mijenja propise. Naravno, ne treba izgubiti iz vida da je i Ustav Bosne i Hercegovine nametnut te da nije dogovor građana i naroda koji žive u njoj. Odnosno, osnovni katalog ljudskih prava i sloboda je nametnut.

Sve ove činjenice nisu bitno utjecale na promjenu socijalne baze koja je manje-više ostala na ravni prije normativnih promjena. Upravo u kontekstu socijalnog okruženja treba i čitati mogućnost ostvarivanja prava za pripadnike ce seksualnih i rodni manjina. Koliko su sudovi, policija i drugi upravni organi, javne institucije, zdravstvo i obrazovanje uopće spremni da primjenjuju propise o zabrani diskriminacije kada se nije desila nijedna socijalna promjena? Koliko su oni dovoljno

Tako postoje paradoksalne situacije da zastupnici u državnom parlamentu uopće ne znaju da postoji dorađeni set prava za seksualne i rodne manjine, da sudovi ne znaju kako primijeniti antidiskriminacijske propise, da policija i dalje kažnjava dvije djevojke koje se drže za ruke u kafani, jer je to prema njihovom shvatanju povreda javnog morala, iako u zakonu nedvosmisleno piše da policija treba da kažnjava upravo one koji to sprečavaju u svojim kaficima.

i stručno osposobljeni da prepoznaju diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kada se zakonodavac nije dovoljno potrudio da definira te pojmove? Principijelno, pravo je odraz socijalne baze i stavova većine da se neke oblasti društva reguliraju na jedan ili drugi način. Bosna i Hercegovina kao i ostale tranzicijske zemlje imale su ili imaju obrnut proces: unos velikog broja propisa u pravni sistem kao uslov evropskih integracija, bez prevelikog doticaja sa društvom. Tako postoje paradoksalne situacije da zastupnici u državnom parlamentu uopće ne znaju da postoji dorađeni set prava za seksualne i rodne manjine, da sudovi ne znaju kako primijeniti antidiskriminacijske propise, da policija i dalje kažnjava dvije djevojke koje se drže za ruke u kafani, jer je to prema njihovom shvatanju povreda javnog morala, iako u zakonu nedvosmisleno piše da policija treba da kažnjava upravo one koji to sprečavaju u svojim kaficima. Zbog toga, kada govorimo o pravima seksualnih i rodnih manjina, nikako se ne smijemo zaustaviti na nivou čitanja propisa jer bi to odalo pogrešnu sliku dobrog stanja, već pravo treba čitati u kontekstu društva u kojem se primjenjuje. To bi neminovno dovelo do zaključka da stanje nije baš tako ružičasto. LGBT zajednica tek ulazi u period kada će se diskriminacija i napadi dešavati sve češće jer postaje sve vidljivija. Isto tako, ne treba potcijeniti pravne instrumente koji postoje jer oni daju neophodno oružje za borbu protiv diskriminacije, i to institucionalno, prije svega. Također, ne treba potcijeniti niti činjenicu da je Bosna i Hercegovina članica međunarodnih organizacija i da se obavezala na poštivanje ljudskih prava. To pristajanje na obavezivanje povlači sa sobom i mogućnost sankcionisanja države ukoliko ne postupa po usvojenim međunarodnim konvencijama. Ovo je posebno bitno iz razloga što se na univerzalnom i regionalnom nivou, bilo u formi obavezujućih akata, bilo kroz preporuke i deklaracije, zabranjuje diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Posebno je tu značajnu ulogu imala Evropska unija u pogledu usvajanja antidiskriminacijskih propisa te utjecaja na države članice i potencijalne kandidate na promjenu nacionalnog zakonodavstva, te Vijeće Evrope kroz svoje rezolucije, a dalje i Evropski sud za ljudska prava kroz svoju praksu.

Šta su to LGBT prava?

Proučavanju i analizi prava može se pristupiti teoretski, pozitivnopravno i aktivistički. Teorija ljudskih prava analizira na koji način nastaju ljudska prava, formuliraju se obaveze države, načini njihovog pozicioniranja u važećem pravu i forme u kojima se ona javljaju. Ona klasificira prava s obzirom na vremenski period nastanka: na prava prve generacije (lična i politička prava), prava druge generacije (ekonomska, socijalna i kulturna prava) te prava treće generacije (ekološka prava, pravo na samoopredjeljenje naroda, pravo na razvoj i sl.).

Sa teoretskog i pravno-filozofskog stajališta, o LGBT pravima možemo govoriti kroz dvije dimenzije: o tome da ne postoje posebna LGBT prava i da ljudska prava kao takva trebaju uživati sve osobe bez

obzira na određene seksualne preferencije ili rodna izražavanja. Također, određeni teoretičari govore da uz osnovna ljudska prava može postojati i određeni set specifičnih prava vezanih samo za LGBT osobe. Teoretski, ta prava mogu ići i u pravcu zahtijevanja dijela teritorije u određenoj državi za LGBT osobe. Osnivanje posebnih teritorijalnih jedinica za pripadnike ce populacije zvuči previše egzotično, irealno i pomalo totalitaristički. Ipak, LGBT identitet/i nemaju tu snagu i značaj za osobe, kolektivističku i pokretačku dimenziju kakvu imaju etnički i nacionalni identiteti. Također, LGBT prava se mogu posmatrati kroz individualnu i kolektivnu dimenziju, odnosno kao individualna i kolektivna prava.

U pozitivnopravnom i aktivističkom smislu, LGBT prava su ljudska prava koja uživaju pripadnici_e zajednice kao individue, a ne kao pripadnici_e određene grupe ili kolektiva. LGBT aktivizam obično nije išao dalje od zahtjeva za ukidanjem diskriminacije pripadnika_ca zajednice i proširenja prava koja uživaju heteroseksualni_e muški i ženski pripadnici_e društva. Ista prava za sve, glasilo bi princip. Pozitivno pravo ostalo je u tim dimenzijama: zabranjena je diskriminacija u pogledu uživanja ličnih i političkih prava te su na pripadnike_ce LGBT zajednice proširena postojeća prava i privilegije koje uživaju i druge osobe. Prije svega, to se odnosilo na pravo na zaključenje braka ili za priznavanje istih posljedica vanbračne zajednice na pripadnike_ce homoseksualne i lezbejske zajednice ili neke posebne oblike zajednice života kao što su registrirana zajednica; pravo na usvajanje djece; pravo na pokrivanje troškova promjene spola od strane zdravstvenog osiguranja i mogućnost promjene podataka u matičnoj knjizi. Gdje je u svemu ovome Bosna i Hercegovina? Pod utjecajem međunarodne zajednice a ne kao plod aktivističkog djelovanja zajednice, naša zemlja je zabranila diskriminaciju kroz dva zakonska akta: Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o zabrani diskriminacije. Dalje od toga se nije otišlo. Za sada možda i dovoljno. Značaj ovih zakona je u tome što su oni: državni i sistemski. Oni uvode obavezu usklađivanja drugih propisa sa njima, te konačno sistemski rješavaju pitanje zabrane diskriminacije u Bosni i Hercegovini.

Ljudska prava prema Daytonu

Završetak rata 1995. godine i nametanje novog Ustava Bosne i Hercegovine uveo je niz mehanizama za zaštitu ljudskih prava. Neki od njih su postojali i za vrijeme socijalističkog uređenja, no ovo je prvi put da su postali i dio samog ustavnog teksta. Univerzalna deklaracija o zaštiti ljudskih prava, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda – neki su od tih međunarodnih dokumenata. U svom normativnom dijelu, Ustav naše zemlje navodi i listu osnovnih ličnih i političkih prava te uvodi jedan opći princip nediskriminacije koji podrazumijeva osiguranje uživanja prava navedenih u ustavnom tekstu bez

...naša zemlja je zabranila diskriminaciju kroz dva zakonska akta: Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o zabrani diskriminacije.

obzira na spol, rasu, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovinom, rođenjem ili drugim statusom. Iako se rodni identitet ili seksualna orijentacija ne navode izričito, podvođenjem pod osnov *drugi status* može se smatrati da je diskriminacija u uživanju prava u pogledu rodnog identiteta ili seksualne orijentacije također zabranjena. Pored drugog osnova, moguće je šire tumačenje riječi *spol* u kontekstu da isti ne podrazumijeva biološku, već i društvenu komponentu, ali samo u kontekstu rodnog identiteta. Uživanje prava je na normativnom nivou osigurano na cijeloj teritoriji države, bez obzira na entitet u kojem osoba živi, odnosno na prostoru Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Sve vlade, administrativni organi i sudovi u Bosni i Hercegovini dužni su primjenjivati standarde o zaštiti ljudskih prava. No, ukoliko ta obaveza nije ispunjena, uvijek postoji mogućnost individualnog obraćanja Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine za kršenje ustavom zagarantovanih prava te dalje, Evropskom sudu za ljudska prava ili nekom drugom tijelu na univerzalnom nivou (naprimjer, Komisiji za ljudska prava pri UN-u). Koliko god mehanizmi za zaštitu prava bili spori u kontekstu vremenskog trajanja postupaka, ipak na kraju služe svojoj svrsi i sankcioniraju povrede prava i obaveza. Mogućnost obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava ostvarena je nakon ratifikacije Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u državnom parlamentu, u aprilu 2002. godine. Tako su državljani Bosne i Hercegovine dobili mogućnost korištenja još jednog mehanizma za zaštitu ljudskih prava. Ići pred Evropski sud za ljudska prava moguće je tek nakon što su, pravničkim jezikom rečeno, iscrpljeni svi drugi pravni lijekovi. U prevodu, građani se moraju prvo obraćati domaćim organima i sudovima koji su im na raspolaganju. Evropski sud za ljudska prava je značajan zbog sudske prakse koju je razvio i razvija u pogledu zaštite seksualnih i rodnih manjina, a kroz pravo na privatnost i pravo na porodični život.

Na putu ka zabrani diskriminacije: Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

Godine 2003. Parlamentarna skupština u Bosni i Hercegovini donosi Zakon o ravnopravnosti spolova koji je prvi zakonski akt koji direktno navodi zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i, indirektno, za rodni identitet. Mada se seksualna orijentacija spominje u samo jednom članu, to ne umanjuje značaj zakona i uloge koju bi on trebao da ima za njenu eliminaciju. Zabrana diskriminacije na osnovu rodnog identiteta nije direktna, već se tumači zahvaljujući dosta zbujujućoj i nezgrapnoj definiciji riječi *spol* u Zakonu. U smislu Zakona, spol predstavlja biološke i psihološke karakteristike po kojima se razlikuju osobe muškog i ženskog spola (biološka dimenzija) i označava gender/rod kao sociološki i kulturološki uvjetovanu razliku između osoba muškog i ženskog spola koje su prije svega proizvod

normi, praksi, običaja i tradicije i kroz vrijeme su promjenljivi (društvena dimenzija). Iako je Zakon nezgrapno odredio značenje riječi spol, upravo je ljepota pravnog tumačenja u tome što može, zahvaljujući argumentima, otkloniti nedostatke koje je zakonodavac napravio.

Diskriminacija se zabranjuje kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi. Odnosno, diskriminacija je zabranjena u oblasti zapošljavanja, obrazovanja, ekonomije, socijalne i zdravstvene zaštite, u sportu, kulturi, javnom životu i medijima. A šta je to diskriminacija? Ona podrazumijeva neopravdano davanje prava ili privilegija jednoj osobi ili više njih, odnosno, neopravdano uskraćivanje prava i privilegija. Dalje, diskriminacija može biti i u različitim postupanjima prema osobama u istoj ili sličnoj situaciji. Šta to znači? Hipotetički se može zamisliti situacija u kojoj dvije osobe sa istim kvalifikacijama konkurišu na isti posao. Jedna osoba je hetero muškarac, dok je druga homoseksualni muškarac. Diskriminacija bi postojala u slučaju kad bi muškarac homoseksualne orijentacije bio isključen iz daljnje konkursne procedure samo zbog toga što je drugačije seksualne orijentacije, a kad bi se, pak, muškarcu heteroseksualne orijentacije dao primat. Prilikom zapošljavanja, postoji sloboda poslodavaca u privatnom sektoru da prima radnike i bez konkursa, no to ne znači da se kao kriteriji smiju uzimati lične osobine koje nisu bitne za obavljanje određenog zanimanja. Manja je sloboda poslodavca ukoliko se radi o državnim preduzećima, fakultetima, zdravstvenim ustanovama, organima uprave i sl. To ipak ne znači da se diskriminacija prilikom zapošljavanja i ne događa. Ukoliko se diskriminacija ipak desi, taj poslodavac odgovara za prekršaj, a osoba koje je pretrpjela diskriminaciju može tražiti naknadu materijalne i nematerijalne štete (naprimjer, za pretrpljene psihičke bolove) na sudovima u Bosni i Hercegovini. I na kraju, ukoliko neko vrši nasilje ili seksualno uznemirava neku osobu zbog njezinog spola ili seksualne orijentacije, odgovarat će krivično zbog toga.

Zakon donosi još nešto pozitivno: formirana je Agencija za ravnopravnost spolova kao administrativno tijelo na državnom nivou, zaduženo za primjenu Zakona. Pored širokog spektra nadležnosti koje su joj date, među najznačajnijim su one koje se tiču obaveze pisanja žalbi, molbi i predstavki od građana za koje se osnovano sumnja da su žrtve diskriminacije; preduzima aktivnosti za promociju; daje mišljenja o usaglašenosti zakonskih i drugih pravnih akata u fazi nacрта sa Zakonom te saraduje sa nevladinim sektorom koji se bavi pitanjima zaštite ljudskih prava i rodne ravnopravnosti. Bez obzira na široko postavljene nadležnosti i mogućnosti djelovanja, Agencija je većinom bazirala svoj rad na ravnopravnosti (bioloških) spolova kao nepromijenjenih kategorija,¹⁰ zanemarujući pitanje seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Odnosno, bave se pitanjem kako poboljšati položaj

¹⁰ Na internet prezentaciji Agencije za ravnopravnost spolova stoji: *Pol je biološki urođen i ne može biti promijenjen*. Izvor: <http://www.arsbih.gov.ba/bhs/gender-pojmovnik> (posljedni put posjećeno 17.10.2011.)

bioloških žena u društvu predominantno determiniranim biološkim muškarcima. Koliko god normativno stvari izgledale veoma dobro, implementacija je neopravdano ograničena na veoma usku sferu.

I na kraju, postoji obaveza usklađivanja svih zakona i drugih propisa na nivou Bosne i Hercegovine, entiteta, kantona, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, gradova i općina u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova. Ovo je imalo za posljedicu uvođenje zabrane diskriminacije na osnovu spola i seksualne orijentacije u čitavom nizu propisa koji uređuju radne odnose, pitanje zapošljavanja, obrazovanja, nauke, kulture, izvršenja krivičnih sankcija, pa sve do uvođenja posebnog krivičnog djela na državnom i entitetskom nivou, te nivou Brčko distrikta Bosne i Hercegovine: povrede ravnopravnosti čovjeka i građanina.

Zakon o zabrani diskriminacije

Parlament Bosne i Hercegovine je 2009. godine donio Zakon¹¹ kojim se na jedan sistemski način rješava pitanje zabrane diskriminacije. Ni ovaj Zakon nije plod stanja društvene svijesti o potrebi zaštite manjinskih i vulnerabilnih grupa, već prije svega jedna obaveza koju je država morala da izvrši u kontekstu njezinog puta ka evropskim integracijama. I ovaj Zakon kao zabranjeni osnov diskriminacije navodi spol i seksualnu orijentaciju (termin koji koristi je spolna orijentacija). Novina je u tome što se sada po prvi put spominje i spolno izražavanje a koje se može tumačiti kao rodni identitet. Naravno, ni ovaj Zakon ne daje određenje pojmova koje koristi, a posebno ne značajnih pojmova, spolne orijentacije i spolnog izražavanja. Ovo je posebno bitno zato što se do sada upravni organi i sudovi nisu susretali sa ovim pravnim standardima, što može predstavljati poteškoće u primjeni Zakona te otvarati put da se ide linijom manjeg otpora i odbacuju tužbe za diskriminaciju ili da se prekvalificiraju u neka druga djela. No, ne treba ni zanemariti stručnost državnih organa i njihov potencijal da će se ipak neke stvari primjenjivati dosljedno. Pored novih zabranjenih osnova diskriminacije, ovaj propis donosi i novine u pogledu uvođenja posebnih tužbi, detaljnije razrađuje oblasti u kojima je zabranjena diskriminacija te uvodi instituciju ombudsmana za ljudska prava kao organa nadležnog za širok spektar poslova u oblasti zabrane diskriminacije. Kako se štite prava po ovom Zakonu? Zaštita se ostvaruje u parničnom, prekršajnom ili krivičnom postupku. Svi ovi postupci se mogu voditi paralelno jer ne isključuju jedan drugog. Ono što je posebno značajno jesu posebne tužbe za otklanjanje diskriminacije, utvrđivanje diskriminacije i za naknadu štete, kao i kolektivne tužbe koje mogu podnijeti organizacije za zaštitu ljudskih prava. Oblasti u kojima se zabranjuje diskriminacija slične su kao što je to slučaj kod

¹¹ Tekst zakona možete preuzeti sa <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije%20SlGlasnik%20BiH%20broj%2059-09.pdf> (posljedni put posjećeno 17.10.2011.)

Zakona o ravnopravnosti spolova. Zanimljivo je to što ovaj Zakon ide u detalje, a što je inače neobično za zakone. Pored onih uobičajenih oblasti zabrane diskriminacije kao što je zaposlenje, rad, obrazovanje, mediji, javni život i slično, diskriminacijom se smatra i ukoliko niste usluženi u kafiću, klubu, prodavnicama, nije vam odobren kredit, niste mogli iznajmiti stan, ako je prema vama nekorektno postupao policajac, tužilac, sudija; nije vam dozvoljeno da budete član profesionalnih organizacija; zabranjeno vam je stručno i profesionalno usavršavanje i slično. Institucija ombudsmana za ljudska prava ima dosta sličnu funkciju koju ima Agencija za ravnopravnost spolova te radi promociju zakona, saraduje sa nevladinim sektorom, prima žalbe i pritužbe, pruža pomoć žrtvama diskriminacije itd.

Pravo na brak kao LGBT pravo?

Društvo lako pristaje na zabranu diskriminacije, no teško prelazi crvenu liniju priznavanja i ostalog seta prava za LGBT osobe: pravo na zaključivanje braka i usvajanje djece. Ovo pitanje je najosjetljivije i njegova promjena pokazuje i pravi nivo zrelosti jednog društva za prihvatanjem i priznavanjem pripadnika/ca seksualnih i rodni manjina. Bosna i Hercegovina na tom polju ne čini nijedan korak naprijed. Situacija je i komplikovanija zbog postojanja tri dominantne religijske zajednice koje propagiraju tradicionalnu koncepciju braka kao zajednice muškarca i žene i pokazuju izuzetnu spremnost na zajedničku saradnju kada su ove stvari u pitanju. Komparativno gledajući, neke zemlje su postepeno proširivale prava koja nastaju na osnovu braka i na pripadnike LGBT populacije kroz različite forme: registrirana zajednica života ili registrirano partnerstvo. Ovi oblici zajedničkog življenja obično u sebi uključuju imovinska te prava iz socijalnog i zdravstvenog osiguranja. Pravo na usvajanje djece obično je isključeno.

Regulacija porodičnih odnosa u Bosni i Hercegovini prepuštena je entitetima, odnosno Brčko distriktu. Bez obzira na mogućnost različitog reguliranja odnosa od entiteta do entiteta, u pogledu seksualnih i rodni manjina oni su skoro identični. Brak se, bez izuzetka, definira kao zakonom uređena zajednica života između muškarca i žene. Posljedica ove definicije je u sljedećem: brak se neće moći zaključiti između osoba istog spola. Također, ako se brak i zaključi između osoba različitog spola, a u međuvremenu jedan od bračnih partnera promjeni spol – takav brak će se smatrati ništavnim. Vanbračna zajednica je priznata u pravu Bosne i Hercegovine i smatra se faktičkom zajednicom života muškarca i žene koja je duže vremena trajala. Ergo, za homoseksualne parove se ne može povući paralela bez obzira što neko živi sa svojim životnim partnerom, naprimjer, 10 godina. Pored toga, brak mora biti zaključen pred matičarem uz saglasnost obje strane. To ustvari znači da će se smatrati da nikada nije ni zaključen.

Brak kao institucija nije samo pitanje zajedničkog života, već povlači sa sobom širok spektar prava i obaveza, mogućnosti i povlastica. Za

Društvo lako pristaje na zabranu diskriminacije, no teško prelazi crvenu liniju priznavanja i ostalog seta prava za LGBT osobe: pravo na zaključivanje braka i usvajanje djece.

bračno stanje veže se mogućnost potpunog usvojenja koje je neraskidivo i u cijelosti izjednačeno sa roditeljskim pravom koje imaju i biološki roditelji. Nepotpuno, koje je raskidivo, omogućeno je samcima, mada je teško zamisliti situaciju u kojoj će centar za socijalni rad preporučiti lezbejki ili homoseksualcu mogućnost da usvoji dijete. Također, za brak se veže i pravo na zakonsko nasljeđivanje u slučaju smrti drugog bračnog partnera, stvaranje bračne stečevine – imovine bračnih drugova, pravo na izdržavanje, pravo na zdravstveno osiguranje, oslobođanje od plaćanja poreza ili umanjenja, prvenstvo u pogledu kupovine stanova čija je izgradnja finansirana od strane države, pravo na plaćena odsustva sa radnog mjesta u slučaju smrti ili teže bolesti bračnog druga i sl. Širok je spektar oblasti u kojima država daje potporu osobama koje su u braku ili vanbračnoj zajednici. Seksualne i rodne manjine su neopravdano diskriminirane za širok spektar povlastica i prava. Faktičke zajednice su nepriznate, a daleko je i mogućnost zaključivanja braka ili ekvivalenta braku (registrirane zajednice života osoba istog spola).

Pravo na promjenu spola kao LGBT pravo?

Bosna i Hercegovina ne regulira mogućnost medicinske promjene spola. Uz to se vežu i druge oblasti kao što su, naprimjer, obavezno zdravstveno osiguranje, promjena u matičnoj knjizi i čitav niz drugih propisa kojima se reguliraju koraci prije, tokom i nakon promjene spola. Kako, dakle, promjena spola nije predviđena našim pravima, nije predviđena ni mogućnost da sve ili dio troškova promjene spola snose zavodi zdravstvenog osiguranja. Ukoliko osoba i promijeni spol, doskora nije postojala mogućnost ni izmjene podataka u matičnim knjigama. Zbog utjecaja međunarodne zajednice, u Republici Srpskoj došlo je do donošenja novog Zakona o matičnim knjigama koji predviđa mogućnost promjene ličnih podataka u matičnim knjigama i onda kada je ta promjena uzrokovana promjenom spola. Novi Zakon o matičnim knjigama Federacije BiH također predviđa da se u matičnu knjigu rođenih upisuje i promjena spola, dok novi Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ne predviđa tu mogućnost. Različita regulacija u entitetima i distriktu uzrokuje i nejednako postupanje prema osobama na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine.

Osobama koje su promijenile spol Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH omogućena je i promjena jedinstvenog matičnog broja u skladu s njihovim novim spolom. Promjena ličnog imena regulirana je zakonima o ličnom imenu RS-a, FBiH i Brčko distrikta koji propisuju da se lično ime, ili samo ime ili samo prezime može promijeniti i da se mijenja na zahtjev punoljetne osobe ili zakonskog zastupnika maloljetne osobe. A zbog promjene podataka koji su upisani na ličnoj karti i/ili zbog promjene izgleda osobe toliko da više ne odgovaraju podacima i fotografiji na ličnoj karti dozvoljena je i zamjena lične karte Zakonom o ličnoj karti državljana BiH.

Dok se ne donesu propisi o mogućnosti medicinske promjene spola i dok se medicinski centri ne opreme za takve zahvate, promjena spola će se moći vršiti jedino u zemljama regije.

Krivičnopravna dimenzija zabrane diskriminacije

Kada govorimo o krivičnopravnoj zaštiti pripadnika/ca seksualnih i rodnih manjina, možemo je posmatrati kroz ona krivična djela koja pružaju direktnu zaštitu i kroz ona krivična djela koja pružaju indirektnu zaštitu. Prva su krivična djela u kojima se seksualna orijentacija i/ili rodni identitet izričito navode, dok su druga ona koja tu zaštitu pružaju indirektno jer se odnose na sve osobe. Takva su, naprimjer, krivična djela ubistva, nezakonitog pretresa stana ili nanošenja teških ili lakših tjelesnih povreda.

Krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, zbog složenog uređenja države, postoji na državnom nivou, na nivou entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Bez obzira o kojem nivou se radi, svi su jedinstveni kada je u pitanju postojanje jednog krivičnog djela: povrede ravnopravnosti čovjeka i građanina. Šta je suština ovog krivičnog djela? Ovo krivično djelo inkriminira ponašanje službenih i odgovornih lica u institucijama Bosne i Hercegovine ukoliko diskriminiraju osobe na osnovu spola i seksualne orijentacije. I ovdje se diskriminacija posmatra ili kao uskraćivanje prava, ograničavanje prava ili davanje povoljnijeg položaja zbog određenih karakteristika. Na koja se prava to odnosi? Naravno, zabrana diskriminacije je ograničena na lična i politička prava, koja ne uključuju i pravo na brak ili druga izvedena prava. Službena i odgovorna lica su one osobe koje rade u institucijama, povjereni su im određeni poslovi, oni su rukovodioci sektora, direktor preduzeća, savjetnici, policajci, sudije, parlamentarci. Kazna koja je zakonom zapriječena je od 6 mjeseci do 5 godina. Znati pravo ne znači samo pročitati zakon koji regulira određenu oblast jer bi to bilo pogrešno. Pravo se treba tumačiti: ako je propisana kazna od 6 mjeseci do 5 godina, to ne znači da će biti i izrečena u tom intervalu. Moguće je da bude i manje od 6 mjeseci jer zakon u svom općem dijelu predviđa određene uslove koji se moraju ispuniti a da bi se mogla izreći kazna manja od propisane.

Drugi set krivičnih djela tiče se indirektno zaštite: to su krivična djela protiv života i tijela, krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina, krivična djela protiv spolne slobode i morala i slično. U ovu grupu ulaze krivična djela kao što su ubistvo, teška tjelesna ozljeda, laka tjelesna povreda, učestvovanje u tuči, nepružanje pomoći, protivpravno lišenje slobode, otmica, silovanje, bludne radnje itd. Zajednička karakteristika svih ovih i drugih krivičnih djela, da ona u svom biću ne razlikuju osobe, već pružaju zaštitu kako heteroseksualcima, tako i homoseksualcima, kako i odraslim, tako i mladim.

Kako se ostvaruje zaštita u slučaju, naprimjer, napada? Bosna i Hercegovina je reformirala krivični postupak 2003. godine i cijeli postupak se rukovodi od strane tužioca. Osoba koja je napadnuta dužna

Aktivisti posebno ukazuju na to da je za adekvatnu zaštitu LGBT osoba neophodno uvođenje posebnog krivičnog djela koje će u svom biću imati i element poriva i osjećaja: krivično djelo počinjeno iz mržnje.

je slučaj prijaviti policiji, a oni dalje obavještavaju tužioca koji odlučuje o tome da li postoji dovoljno jak osnov za pokretanje istrage i kasnije podizanje optužnice. Utjecaj oštećene osobe je u tom smislu umanjen, ali i u isto vrijeme i olakšan jer je nadležni organ taj koji je stručan i osposobljen voditi postupak dalje. Obično, zbog nedovoljnog znanja osobe koja je oštećena, postupci su znali propadati.

Aktivisti posebno ukazuju na to da je za adekvatnu zaštitu LGBT osoba neophodno uvođenje posebnog krivičnog djela koje će u svom biću imati i element poriva i osjećaja: krivično djelo počinjeno iz mržnje. Sam čin nanošenja teških tjelesnih ozljeda zbog mržnje prema osobama LGBT populacije u tom bi smislu bila otežavajuća okolnost za kažnjavanje. Krivično djelo počinjeno iz mržnje, kao zasebno krivično djelo, nije uvedeno u zakonodavstvo BiH, međutim u krivičnim zakonima Republike Srpske i Brčko distrikta uvedene su određene izmjene i dopune kojima je motivisanost mržnjom kao otežavajuća okolnost dodata pojedinim krivičnim djelima (silovanje, ubistvo, krađa), a sama mržnja je definisana kao pobuda za činjenje krivičnog djela, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina ili zbog dovođenja u vezu sa osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina¹². Umjesto *seksualne orijentacije* i u ovim zakonima je korišten pojam *spolna orijentacija*, a *rodni identitet* uopšte nije uključen u ovu definiciju, već se može podvesti pod pojam *druge osobine*. I Krivični zakon RS i Krivični zakon BD propisuju da će i u slučajevima kada je krivično djelo učinjeno iz mržnje, a zakon već ne propisuje teže kažnjavanje za to krivično djelo zbog motivisanosti mržnjom, sud to uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost i odrediti počiniocu veću kaznu.

U Federaciji BiH slične izmjene i dopune Krivičnog zakona se tek očekuju.

Javno homoseksualno ponašanje kao povreda javnog morala?

U pravu postoje tzv. pravni standardi čiji sadržaj nije precizno određen zbog širokog spektra situacija na koja se mogu primijeniti. Jedan od takvih je i prekršaj povrede javnog reda i mira ili javnog morala. Policija je ta koja određuje da li su ispunjeni uslovi za postojanje prekršaja i određuje sankciju za isti. U mnogo primjera pokazalo se da se povredom javnog reda i mira ili javnog morala smatra i poljubac dvije djevojke u kafiću ili dvojice momaka u parku, ili eventualno

¹² Krivični zakon Republike Srpske, <http://advokatibijeljina.com/krivicni-zakon-republike-srpske/> i Krivični zakon Brčko distrikta, <http://www.skupstinabd.ba/zakoni/163/Zakon%20o%20izmjenama%20i%20dopunama%20Krivicnog%20zakona%20B.pdf>

držanje za ruke. Određivanje sadržaja pravog standarda uslovljeno je promjenom društvenih odnosa i shvatanjima šta je moralno, a šta nemoralno ponašanje. To nužno ne važi i u religijskom kontekstu. Nekada se smatralo povredom javnog morala i poljubac dvije heteroseksualne osobe. U očima države, to više nije povreda morala. U očima religije, sigurno da jeste.

Pravo na obrazovanje LGBT osoba

U sklopu antidiskriminacijskih propisa zabranjeno je nedozvoljeno uskraćivanje prava na obrazovanje LGBT osobama. Sistem osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je izuzetno fragmentiran: Republika Srpska ima svoj sistem, Brčko distrikt Bosne i Hercegovine svoj, a u Federaciji Bosne i Hercegovine postoji ih ukupno deset. Sva ta fragmentiranost čini diskriminaciju prema marginaliziranim grupama vjerovatnijom i otežava njeno kontroliranje. Sistemski propisi o zabrani diskriminacije utjecali su na proces izmjene zakona u oblasti obrazovanja, te eksplicitno uvođenje zabrane diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije. Rodni identitet ili ekvivalenti tom pojmu obično se izostavljaju. Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine u dijelu koji regulira oblast zabrane diskriminacije, izričito navodi spol i seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove diskriminacije. Dalje, naprimjer, u Zakonu o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo, koji regulira oblast visokog obrazovanja najvećeg univerzitetskog centra u zemlji, stoji da visokoškolska ustanova ne može ograničiti pristup visokom obrazovanju, bilo direktno ili indirektno, na bazi spola ili seksualne orijentacije. Ova zabrana se nalazi i u Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ostvarivanje prava na rad LGBT osoba

Zabranjuje se diskriminacija na osnovu spola, spolne orijentacije i izražavanja u pogledu ostvarivanja prava na zapošljavanje, rada i radnih uslova, uključujući pristup zaposlenju, zanimanju i samozapošljavanju, kao i radne uslove, naknade, napredovanja u službi i otpuštanja s posla – riječi su Zakona o zabrani diskriminacije. Također, Zakon zabranjuje i mobing na radnom mjestu – kao oblik nefizičkog uznemiravanja na radnom mjestu koji podrazumijeva ponavljanje radnji koje imaju ponižavajući efekat na žrtvu, čija je svrha ili posljedica degradacija radnih uslova ili profesionalnog statusa zaposlenog. Radna zakonodavstva u entitetima ne navode izričito seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet kao zabranjene osnove diskriminacije, dok jedino Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine navodi *seksualno opredjeljenje*. To što entitetska zakonodavstva ne navode izričito seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet nije prepreka za sudsku zaštitu. Dapače, zaštita je osigurana Zakonom o zabrani diskriminacije. Ekonomska neovisnost je uslov bilo koje druge neovisnosti. Uskraćivanjem

prava na rad i platu bitno bi se utjecalo na diskriminaciju i marginalizaciju pripadnika/ca seksualnih i rodnih manjina. Stoga su izuzetno bitne norme kojima se brani nepovoljno postupanje prema osobama druge seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.

Kako dalje?

Prvi koraci su već učinjeni: zakonski, diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta je zabranjena; uvedeni su posebni postupci te jasno definirana uloga institucije ombudsmana za ljudska prava. U svojoj strategiji djelovanja, institucija ombudsmana je uključila i borbu protiv diskriminacije seksualnih i rodnih manjina te saradnju sa nevladinim sektorom. Borba za ljudska prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini će imati i ima drugačiji kontekst i tok jer ide u pravcu zaživljavanja postojećih antidiskriminacijskih propisa, edukacije sudija, policajaca i tužioca, rada sa zajednicom u pogledu njihove edukacije o pravima i slobodama te mehanizmima zaštite, rada sa društvom s ciljem uklanjanja homo i transfobije. Tek nakon tih procesa, ima smisla govoriti o delikatnijim procesima: pravu na brak.

MEDIJI I PRAVO

Vladana Vasić

Medijsko pravo

Kada govorimo o medijima, njihovoj pravnoj regulaciji i zakonodavnom okviru u kojem djeluju susrećemo se s dva naizgled suprotstavljena koncepta, s jedne strane sa slobodom medija čije se poštovanje i očuvanje smatra ključnim za dobrobit demokratije, a s druge ljudskim pravima i potrebom da se osigura njihova zaštita prema najvišim mogućim standardima. Obaveza je države da osigura zakonski pogodno okruženje koje će imati sluha za ovakvu dinamiku i pružiti odgovarajuću ravnotežu između oba ta interesa.

U takvom zakonskom okruženju moraju biti prepoznate vrijednosti slobodne štampe ali i poštovane vrijednosti vladavine prava što znači da mora postojati zakonski sistem koji ne samo da garantuje zakonsku zaštitu i stvara obavezu temeljne pravičnosti za sve subjekte prava, uključujući javne organe i pravosuđe, nego i osigurava temeljne slobode kao što su sloboda izražavanja, sloboda pristupa, dobijanja i prenošenja informacija, sloboda okupljanja, dobrovoljno članstvo u organizacijama, zabrana cenzure, itd.

Mediji i pravo u BiH

Zbog složenog ustavnog ustrojstva Bosne i Hercegovine pravni okvir za ostvarivanje prava na slobodu djelovanja medija i prava na slobodu izražavanja predstavlja složen sistem institucija, normi i praksi jer ova prava reguliše 13 različitih ustava, Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi oba entiteta, ustavi kantona Federacije Bosne i Hercegovine, Statut Brčko Distrikta, kao i veliki broj zakona i podzakonskih akata koji utječu na rad i aktivnost medijskih organizacija.

Ustavom Bosne i Hercegovine nadležnost nad medijima i javnim informisanjem prenesena je na njena dva entiteta i Distrikt, međutim država Bosna i Hercegovina osigurava i ustavno i zakonsko jamstvo

slobode izražavanja koje je dodatno osnaženo prihvatanjem međunarodnih konvencija i deklaracija o ljudskim pravima.

Sloboda izražavanja

Na državnom nivou Bosne i Hercegovine sloboda izražavanja zajamčena je Ustavom BiH koji u svom Katalogu prava zajamčenih svim licima na teritoriju Bosne i Hercegovine ubraja i slobodu izražavanja¹³.

Entitetski ustavi malo detaljnije reguliraju samu slobodu izražavanja, tako što se Ustavom Federacije BiH u poglavlju Ljudska prava i osnovne slobode garantira: “sloboda govora i štampe, sloboda mišljenja, savjesti i uvjerenja”¹⁴, a Ustavom Republike Srpske, također u poglavlju Ljudska prava i slobode, je: “zajamčena sloboda misli i opredjeljenja, savjesti i uvjerenja, kao i javnog izražavanja mišljenja”¹⁵, zatim “sloboda štampe i drugih sredstava javnog obavještanja” i zabranjena “cenzura štampe i drugih vidova javnog obavještanja”¹⁶.

Statut Brčko Distrikta ne sadrži pojedinačno nabrojana prava i osnovnih sloboda, već se njegovim odredbama potvrđuje da svako ima pravo da uživa sva prava i slobode garantirane Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine, kao i zakonima samog Distrikta.¹⁷

Sloboda izražavanja, osim ustavnim odredbama, zagarantirana je i Zakonom o zaštiti od klevete, koji je usvojen i na snazi u oba entiteta i Brčko Distriktu kojim se iznosi da: “pravo na slobodu izražavanja štiti sadržaj izražavanja, kao i način na koji je iznesen i ne primjenjuje se samo na izražavanja koja se smatraju pohvalnim ili neuvredljivim, nego i na izražavanja koja mogu uvrijediti, ogorčiti ili uznemiriti.”¹⁸ Samim zakonom je predviđeno da se on tumači na način koji u najmanjoj mjeri povređuje princip slobode izražavanja.

Osim domaćih pravnih izvora, sloboda izražavanja u Bosni i Hercegovini zaštićena je i određenim međunarodnim konvencijama koje se primjenjuju na njenom teritoriju, kao što su Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli koji se, kako je određeno samim Ustavom BiH, direktno primjenjuju u BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima, te UN-ova Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima i Međunarodni ugovor o građanskim i političkim pravima koje se nalaze u Aneksu “Instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju snagu ustavnih odredaba” Ustava Federacije BiH. Osim ovih konvencija, BiH je kao članica Vijeća Europe prihvatila i međunarodne standarde zaštite ljudskih prava koje je uspostavio

13 Ustav BiH, član 2. („Ljudska prava i osnovne slobode“), stav 3., tačka h)

14 Ustav Federacije BiH, Glava II („Ljudska prava i osnovne slobode“), član 1.

15 Ustav Republike Srpske, Poglavlje II („Ljudska prava i osnovne slobode“), član 25.

16 Ustav Republike Srpske, Poglavlje II („Ljudska prava i osnovne slobode“), član 26.

17 Statut Brčko Distrikta, Glava II („Prebivalište, državljanstvo i građanska prava“), član 13.

18 “Zakon o zaštiti od klevete Brčko distrikta BiH” <http://www.skupstinabd.ba/zakoni/70/b/Zakon%20o%20zastiti%20od%20klevete-Sl.glasnik%20Brcko%20DC,br.14-03.pdf>

Europski Sud za ljudska prava, te deklaracije i preporuke Vijeća Europe, kao što je na primjer: “Deklaracija o slobodi izražavanja i informisanja” koju je usvojio Komitet ministara 1982. godine.

Članom 10. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda utvrđeno je da: “svako ima pravo na slobodu izražavanja i da to pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice“, ali i da: “ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristranosti sudstva”¹⁹.

Pravo na informiranje

Zakonodavna nadležnost u oblasti prava na informiranje podijeljena je između entiteta koji su njenoj realizaciji pristupili na različite načine. U Republici Srpskoj nadležnost za regulaciju prava na informiranje pripada centralnim entitetskim organima, dok je u Federaciji ta nadležnost prenesena na organe svakog od deset kantona.

Sam Ustav Republike Srpske ne spominje izričito pravo na informiranje, ali mu postavlja temelje garantirajući slobodu štampe i drugih sredstava javnog informiranja, slobodno osnivanje medijskih organizacija i zabranom cenzure.²⁰

Oblast javnog informiranja u Republici Srpskoj direktno je regulirana sa dva različita zakona, i to Zakonom o javnom informisanju i Zakonom o radio-televiziji. Zakonom o javnom informisanju jamči se sloboda informiranja i zabranjuje cenzura, te propisuje i način osnivanja javnih glasila (obaveza registracije) i njihov prestanak rada. Ovim Zakonom također su normirana i ograničenja prava na informiranje te zabrana distribucije štampe ukoliko se njome poziva na nasilno rušenje sistema, narušavanje nezavisnosti Republike, ugrožavanje zajamčenih sloboda i prava građana, izazivanje mržnje, itd.²¹

Međutim, nijedan od ova dva zakona ne sadrži odredbe o slobodnom pristupu informacijama, zaštiti izvora ili pravima novinara, čime odstupaju od uobičajenih europskih standarda.

U Federaciji Bosne i Hercegovine samo je šest kantona donijelo svoje propise koji reguliraju ovu oblast: Posavski, Kanton 10, Zapadnohercegovački, Sarajevski, Unsko-sanski i Zeničko-dobojski kanton. Zakoni u Posavskom, Zapadnohercegovačkom i Kantonu 10 su

19 Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, član 10. <http://www.hjpc.ba/dc/pdf/Europska%20konvencija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>

20 Ustav Republike Srpske, Poglavlje II („Ljudska prava i osnovne slobode“), član 26.

21 Zakon o javnom informisanju Republike Srpske. http://www.podaci.net/_gBiH/propis/Zakon_o_javnom/Z-jinfor03v9710.html

međusobno veoma slični i ime zakona u sva tri kantona je Zakon o javnom saopćavanju, u Sarajevskom kantonu donesen je Zakon o medijima Kantona Sarajevo, dok su Unsko-sanski i Zeničko-dobojski kanton ovu materiju regulirali propisima pod nazivom Zakon o javnom informiranju. Zakoni svih kantona garantiraju slobodu javnog izražavanja, kao i slobodan pristup informacijama pod jednakim uslovima za sve, osim kada su u pitanju informacije od javnog interesa. Predviđene su i situacije kada javne institucije mogu uskratiti informacije, ali su dužne svoju odluku obrazložiti u određenom roku. Ovim zakonima štiti se i pravo novinara da štite povjerljivost izvora informacije te otkrivanje izvora može naložiti samo sud.²²

Najznačajniji zakon kojim se regulira sloboda informiranja je Zakon o slobodi pristupa informacijama Bosne i Hercegovine koji je usvojen 2000., a od 2002. važi na cjelokupnom teritoriju Bosne i Hercegovine. Ovim zakonom ustanovljeno je opće pravo na pristup informacijama koje su u posjedu javnih vlasti “u najvećoj mogućoj mjeri u skladu s javnim interesom”.²³ Pristup informacijama je omogućen svakom fizičkom ili pravnom licu bez obzira na državljanstvo, mjesto boravka, etničku ili rasnu pripadnost, a zakonom je također uređeno da novinari i mediji imaju ista i jednaka prava kao i ostali podnosioci zahtjeva za pristup informacijama. Propisani rok za dostavljanje traženih informacija iznosi 15 dana.

Ovim zakonom propisani su i određeni izuzeci od slobodnog pristupa informacijama u slučaju da postoji zakonski osnov za uskraćivanje informacija i to samo u tri slučaja: ako se otkrivanjem informacije može prouzrokovati značajna šteta funkcijama vlade, da bi se zaštitili komercijalni interesi treće strane i da bi se zaštitili lični interesi i privatnost trećih lica.²⁴ Informacije koje spadaju u ove tri kategorije nisu automatski izuzete od otkrivanja već je obaveza javnih organa da, prije nego što odbiju zahtjev za pristup informacijama u svakom konkretnom slučaju, razmotre da li postoji opravdani javni interes za otkrivanje tih informacija.

Ograničavanje slobode medija

Test javnog interesa

Pristup javnosti informacijama u posjedu javne vlasti je od velike važnosti za razvoj i očuvanje demokratskog sistema jedne države jer on omogućava uvid javnosti u pitanja od općeg društvenog interesa, te dovodi do transparentnosti vlasti i procesa donošenja odluka.

22 Halilović M.(ur.), Džihana A.(ur.) Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini, izd. Internews u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012.

23 Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH, član 1., stav b. <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/ZOSPI-BiH,%20Sl.%20glasnik%20BiH,%2028-2000.pdf>

24 Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH, član 6., 7. i 8. <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/ZOSPI-BiH,%20Sl.%20glasnik%20BiH,%2028-2000.pdf>

Prema Zakonu o slobodi pristupa informacijama Bosne i Hercegovine zakonski osnov za ograničavanje slobode medija i pristupa informacijama postoji samo u tri slučaja predviđena zakonom, a i u tim slučajevima javne vlasti moraju razmotriti opravdanost javnog interesa za objavljivanjem tih informacija.

Nadležno tijelo dužno je objaviti traženu informaciju bez obzira na zakonom utvrđeni izuzetak ukoliko je to opravdano javnim interesom tj. dužno je uzeti u obzir svaku korist ili štetu koje mogu proisteci iz neobjavljivanja te informacije. U donošenju odluke da li je objavljivanje informacija opravdano javnim interesom, nadležno javno tijelo treba razmotriti okolnosti kao što su, ali nisu ograničene na, svako nepoštovanje zakonske obaveze, postojanje bilo kakvog prijestupa, sudske pogreške, zloupotrebe vlasti ili nemara u vršenju službene dužnosti, neovlašteno korištenje javnih fondova, ili opasnost po zdravlje ili sigurnost pojedinca, javnosti ili okoline.

Ako se utvrdi da je objavljivanje informacija koje su zakonom utvrđene kao izuzetak u javnom interesu, nadležno javno tijelo će obavijestiti osobu koja je podnijela zahtjev da će informacije biti objavljene u roku od 15 dana.

Pravo na privatnost u BiH

Ostvarivanje prava na slobodu izražavanja često dolazi u sukob sa pravom na privatnost koje je zaštićeno članom 8. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja ima prioritet u primjeni u odnosu na domaće zakonodavstvo. Međutim, iako se ovim članom tvrdi da “svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“, sam pojam privatnosti nije lako utvrditi. Prema dosadašnjoj praksi Europskog suda za ljudska prava pojam privatnosti i privatnog života uključuje:

- fizički i moralni integritet osobe,
- fizički i društveni integritet pojedinca_ke, uključujući i pravo na identitet – ime, rodni identitet i seksualnu orijentaciju,
- pravo na razvijanje i lično ispunjenje,
- pravo na odnose s drugim ljudima i vanjskim svijetom,
- aktivnosti profesionalne i poslovne prirode.

U Bosni i Hercegovini ustavna rješenja na svim nivoima sadrže pravo na privatnost kao osnovno ljudsko pravo. Ustav Bosne i Hercegovine garantira: “pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku”²⁵, Ustav Republike Srpske eksplicitno navodi da su: “ljudsko dostojanstvo, tjelesni i duhovni integritet, čovjekova privatnost, lični i porodični život nepovredivi”²⁶, a Ustav Federacije BiH navodi da će osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda među kojima je i privatnost.²⁷

25 Ustav BiH, član 2.(„Ljudska prava i osnovne slobode“), stav 3.

26 Ustav Republike Srpske, Poglavlje II (“Ljudska prava i osnovne slobode”), član 13.

27 Ustav Federacije BiH, Glava II („Ljudska prava i osnovne slobode“), član 1.

U Bosni i Hercegovini ne postoji poseban zakon kojim bi se štitila privatnost već su pojedini segmenti zaštite privatnosti regulirani različitim zakonima kao što su Zakon o slobodi pristupa informacijama koji regulira pristup ličnim informacijama građana i građanki koje su pod kontrolom javnih tijela, Zakon o zaštiti ličnih podataka u BiH kojim se definira pravo na tajnost u pogledu obrade ličnih podataka građana_ki i Zakon o komunikacijama BiH kojim propisuje nadležnost Regulatorne agencije za komunikaciju za zaštitu ličnih podataka i privatnosti.

Poštivanje privatnosti građana u štampanim medijima je definirano u Kodeksu za štampu Bosne i Hercegovine kojim se tvrdi da će: “štampa izbjegavati uplitanje u nečiji privatni život, osim ako takva uplitanja nisu potrebna u interesu javnosti.”²⁸ Kršenja ovog Kodeksa, međutim, ne podliježu zakonskim sankcijama već je predviđeno da on bude prihvaćen kao moralno obavezujući za novinare_ke, urednike_ce i izdavače novina i periodičnih izdanja. Prema izvještajima Vijeća za štampu BiH, u praksi na kršenje člana 9. (privatnost) otpada trećina svih mogućih kršenja Kodeksa.²⁹

Govor mržnje i sloboda izražavanja

Već je spomenuto da je sloboda izražavanja posebno pravo zaštićeno Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, međutim bitno je spomenuti da i sama Konvencija dozvoljava njeno ograničavanje u određenim predviđenim slučajevima, između ostalog u slučajevima kada se štiti javna sigurnost, sprečavaju mogući neredi ili zločini kao i da je članom 17. ove Konvencije predviđeno da: “se ništa u ovoj konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, skupine ili osoba da se upuste u neku djelatnost ili izvrše neki čin koji je usmjeren na poništavanje bilo kog od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj mjeri od one koja je predviđena Konvencijom”³⁰.

Izraz govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, opravdavaju ili podstiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući tu i netoleranciju izraženu u formi agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, diskriminacije i neprijateljstva prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla.³¹ Komitet

28 Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine, član 9. http://bhnovinari.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=181%3Akodeks-za-stampu&catid=67%3Azakoni-i-pravila&Itemid=243&lang=bs

29 Vijeće za štampu, Izvještaj broj 2 o stalnom monitoringu štampanih medija (spril-maj 2004) http://www.media.ba/mcsonline/files/shared/VZS_monitoring_stampe_No2_apr-maj2004.pdf

30 Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, član 17. <http://www.hjpc.ba/dc/pdf/Europska%20konvencija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>

31 Preporuka Komiteta ministara državama članicama o “govoru mržnje” (usvojena 30.10.1997.) [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/translations/serbian/Rec\(1997\)020&ExpMem_sb.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/translations/serbian/Rec(1997)020&ExpMem_sb.pdf)

ministara Vijeća Europe je u svojoj Preporuci o govoru mržnje preporučio državama članicama da trebaju uspostaviti cjelovit pravni okvir koji bi se sastojao od odredbi građanskog, krivičnog i upravnog prava o govoru mržnje i koji bi omogućio državnim i sudskim vlastima da usklade poštovanje slobode izražavanja s poštovanjem ljudskog dostojanstva i zaštite ugleda ili prava drugih.

Govor mržnje u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine reguliran je Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine (član 363.) i Krivičnim zakonom Brčko Distrikta (član 357.) u sklopu krivičnog djela “Neovlašteno posjedovanje ili ugrožavanje javnoga reda putem radio ili televizijske stanice”, koje ima isti naziv i jednako je regulirano u oba zakona, a u kojem stoji da će se: “ko grubo kršeći standarde profesionalnoga ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnoga reda ili mira, kazniti novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.”³²

Kleveta

U Bosni i Hercegovini su sve do 1999. godine kleveta i uvreda smatrane krivičnim djelima i protiv optuženih se vodio krivični postupak, a 1999. godine Visoki predstavnik je donio odluku o ukidanju krivične kazne za klevetu i uvredu i odredio da oba entiteta usvoje zakone koji bi u građanskoj parnici omogućili primjenu pravnih lijekova za klevetu i uvredu.³³

Klevetu i uvredu, kao i zaštitu prava i ugleda drugih, danas u Bosni i Hercegovini reguliraju zakoni o zaštiti od klevete oba entiteta i Brčko Distrikta i Zakon o obligacionim odnosima BiH. Ovim zakonima definira se pojam klevete, posebno određuje krug lica koje se mogu smatrati odgovornim za klevetu iznesenu u sredstvima javnog informiranja, te normira pravo novinara da ne otkrivaju svoje povjerljive izvore. Klevetom se, prema ovim zakonima, smatra radnja nanošenja štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem izražavanja neistinitih činjenica identificiranjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu. Oštećeno lice može na osnovu zakona o zaštiti od klevete pokrenuti postupak za naknadu štete, kao i podnijeti zahtjev za ispravku izražavanja koje šteti njegovom ugledu.

Klevetom se, prema ovim zakonima, smatra radnja nanošenja štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem izražavanja neistinitih činjenica identificiranjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu.

32 Krivični zakon Brčko distrikta član 357. stav 2. http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/zakoni/Krivicni_zakon_Brcko_distrikta_10_03_bos_web.pdf, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine član 363. stav 2. <http://www.fimksa.com/kultura/legislativa/fbih/28.pdf>

33 Odluka o restrukturiranju Sistema javnog emitiranja u Bosni i Hercegovini i o slobodi informisanja i ukidanju krivičnih kazni za uvredu i klevetu, http://www.ohr.int/decisions/mediadec/default.asp?content_id=31174

Elektronski mediji

Oblast elektronskih medija u BiH regulirana je Zakonom o komunikacijama BiH i u četiri zakona o javnim RTV servisima u BiH, a to su: Zakon o Javnom radio-televizijskom sistemu BiH, Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu BiH, Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu RS i Zakon o Javnom radio-televizijskom servisu FBiH.

Zakon o komunikacijama BiH kao tijelo mjerodavno i nadležno za reguliranje oblasti komunikacija navodi Regulatornu agenciju za komunikacije, definira njene dužnosti i postavlja veoma čvrst osnov za njenu nezavisnost utvrđivanjem regulatornih principa emitiranja i telekomunikacija.

Dužnosti Regulatorne agencije za komunikacije prema članu 37. Zakona o komunikacijama su:

- donošenje pravila u oblasti emitiranja i telekomunikacija i osiguranje njihovog poštivanja;
- izdavanje dozvola emiterima i operaterima telekomunikacija u skladu s odredbama ovoga zakona i praćenje poštivanja uslova izdatih dozvola;
- planiranje, upravljanje, namjena i dodjela frekvencijskog spektra i praćenje njegovoga korištenja,
- postavljanje zahtjeva za objavom i dostavom informacija, koje su potrebne za propisno obavljanje regulatornih obveza;
- primjena tehničkih normi i normi kvalitete, kako bi se npr. osigurala međupovezanost i funkcionalnost javnih telekomunikacijskih mreža i usluga;
- utvrđivanje i održavanje sistema tehničkih naknada za izdavanje dozvola kako u oblasti emitiranja tako i u oblasti telekomunikacija; i
- ostale dužnosti koje joj se dodijele u skladu sa ovim zakonom ili od strane Vijeća Ministara BiH.

Prema ovom zakonu regulatorni principi u emitiranju su³⁴: zaštita slobode izražavanja i raznolikosti mišljenja, razvoj profesionalnih i održivih komercijalnih i javnih RTV stanica, odvajanje i zaštita RTV stanica od političke kontrole i manipulacije, izdavanje dozvola za emitiranje u procesu koji se zasniva na odgovarajućim profesionalnim standardima u pogledu sadržaja programa, tehničkog i finansijskog poslovanja i stvaranje odgovarajućeg regulatornog okvira koji obezbjeđuje da sadržaj programa, uključujući i oglašavanje, bude u skladu s najboljom evropskom praksom.

U regulatorne principe u telekomunikacijama prema ovom zakonu spadaju³⁵: zaštita interesa korisnika, neometan pristup i korištenje telekomunikacijskih usluga na objektivnom i nediskriminatornom nivou, kompatibilnost kvalitativnih nivoa telekomunikacijskih usluga i

34 Zakon o komunikacijama BiH, član 4. <http://www.sindikato.net.ba/Zakon-o-komunikacijama-BiH.pdf>

35 ibid.

opreme s općeprihvaćenim evropskim standardima, transparentnost i nediskriminatorni nivo tarifa za telekomunikacijske usluge i podsticanje otvaranja sektora pružanja telekomunikacijskih usluga u skladu s politikom sektora telekomunikacija Vijeća Ministara.

Zakonom o Javnom radio-televizijskom sistemu BiH se pokušava napraviti balans između samostalnosti pojedinih emitera i njihovog zajedničkog djelovanja unutar jedinstvenog sistema, njime je utvrđena samostalnost javnih RTV servisa u svim glavnim aspektima, uključujući uređivačku nezavisnost i institucionalnu autonomiju,³⁶ dok su s druge strane RTV javni emiteri dužni da registrišu Korporaciju kao zajedničku upravljačku strukturu na državnom nivou koja vrši koordinirajuće aktivnosti u ime sva tri servisa³⁷, npr. razvija i koordinira pravnu regulativu i pružanje pravnih usluga javnim RTV servisima; promovira i koordinira tehnički razvoj i uvođenje novih tehnologija; osigurava zajedničko korištenje tehničkih, finansijskih i kadrovskih potencijala; izrađuje strategiju za multimedijalne usluge javnih RTV servisa, itd.

Ovim zakonom propisuju se i programski principi javnog RTV emitiranja za koje je bitno da moraju biti usaglašeni sa profesionalnim standardima i služe javnom interesu, da istinito, cjelovito i nepristrasno obavještavaju javnost, da uvažavaju nacionalne, jezičke, religijske i ostale specifičnosti BiH, a uvedene su i programske zabrane koje obuhvataju podsticanje i širenje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti, antisemitizma i ksenofobije, te podsticanje na diskriminaciju i neprijateljstvo prema pojedincima ili grupama zbog njihovog porijekla, boje kože, političkog uvjerenja, religije, zdravstvenog stanja, spola, seksualnih ili drugih određenja ili osobina, objavljivanja nemoćnog programa, veličanja nasilja ili kriminala na bilo koji način, itd.³⁸

Novinarski kodeksi

U Bosni i Hercegovini kodeksi profesionalne etike novinarstva postoje na nivou Regulatorne agencije za komunikacije, Vijeća za štampu u BiH i na nivou pojedinih novinarskih asocijacija, a u njima su propisani etički standardi profesionalnog novinarstva u medijima u BiH.

Na nivou RAK-a na snazi je Kodeks o emitiranju RTV programa, a na nivou Vijeća za štampu Kodeks za štampu. U oba ova kodeksa u početnim odredbama definišu se opći principi profesije i navode se pravo na informiranje, sloboda izražavanja i zabrana diskriminacije, te se u manjoj ili većoj mjeri detaljno određuju pitanja istine, objektivnog i nepristrasnog tj. tačnog i fer izvještavanja. Najveća razlika

36 Zakon o javnom RTV servisu BiH, član 4. <http://www.bhrt.ba/lat/default.wbsp?p=51>

37 Zakon o javnom RTV servisu BiH, član 6. <http://www.bhrt.ba/lat/default.wbsp?p=51>

38 Zakon o javnom RTV servisu, član 26. i član 28. <http://www.bhrt.ba/lat/default.wbsp?p=51>

između ova dva kodeksa je u činjenici da je Regulatorna agencija za komunikacije ovlaštena da primjenjuje određene sankcije (usmene i pismene opomene, novčane kazne, oduzimanje dozvole) za kršenje pravila Kodeksa o RTV emitiranju dok kršenje Kodeksa za štampu nema zakonski predviđenih sankcija već je sadržaj štampanih medija predmet samoregulacije kroz djelovanje Vijeća za štampu, koja se odvija na način da Vijeće za štampu procijeni određeni medijski sadržaj na koji je zaprimilo žalbu, te ukoliko utvrdi kršenje obavijesti mediji na koji je izjavljena žalba da je dužan objaviti ispravku.

Razlika između ovih kodeksa ogleda se i u načinu na koji oni reguliraju govor mržnje i pravo na privatnost. Zabrana govora mržnje direktno je navedena u Kodeksu o emitiranju RTV programa kojim se govor mržnje definira kao: “jezik/govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije³⁹, dok se u Kodeksu za štampu na drugačiji način obrađuje govor mržnje, tako što se propisuje da će: “novinari dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja⁴⁰”.

Oba ova kodeksa garantiraju pravo na privatnost i određuju da se ovo pravo može narušavati uz pristanak osobe čija se privatnost narušava ili samo ako je to narušavanje izričito opravdano “javnim interesom⁴¹. Kodeks za štampu posebno normira izvještavanje o sudskim procesima gdje zabranjuje nazivanje bilo koga kriminalcima prije donošenja pravosnažne sudske odluke o krivičnom djelu za koje se osoba tereti, kao i neobjavljivanje informacije o odbacivanju presude ili donošenju oslobađajuće presude za osobe o kojima je pisano da su osumnjičene za krivična djela.⁴²

39 Kodeks o emitovanju RTV programa, član 2. stav 4. <https://www.parlament.ba/press/default.aspx?id=19274&langTag=bs-BA>

40 Kodeks za štampu u BiH, član 3. http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs

41 Kodeks za štampu u BiH član 9. http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs

Kodeks o emitovanju RTV programa, član 17. <https://www.parlament.ba/press/default.aspx?id=19274&langTag=bs-BA>

42 Kodeks za štampu u BiH, član 10. http://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9&lang=bs

Mediji i diskriminacija⁴³

Mediji o diskriminaciji

Kada mediji u svojim sadržajima podstiču netrpeljivost i neravnopravnost važnu ulogu u suprotstavljanju takvim medijskim praksama imaju ne samo institucije koje reguliraju rad medija nego i sami građani. No, da bi građani imali dovoljno saznanja o tome što je diskriminacija i kršenje principa jednakog postupanja, da bi dobili podsticaj da se aktivno uključe u javnu raspravu o tom društvenom problemu i zahtijevaju djelotvornost nadležnih institucija, važnu ulogu igraju mediji i način na koji izvještavaju u diskriminaciji i mogućnostima za njeno suzbijanje.

Mediji mogu širiti saznanja o neprihvatljivim praksama i slučajevima diskriminacije, dati glas žrtvama diskriminacije, tražiti odgovore i time podstaći nadležne službe da rade svoj posao. Na taj način mediji mogu postati važan generator ostvarivanja načela jednakost i jednakih mogućnosti u društvu.

Odluka o tome da li će neki medij obraćati pažnju na različite vrste i dimenzije diskriminacije sastavni je dio uredničke politike svakog medija. Iako se možda podrazumijeva, ta je odluka na probi već kod izbora novinara, novinarskog žanra, količine prostora, rubrike, termina objave, naslova i niza drugih uredničkih odluka kada je riječ o temi koja se tiče diskriminacije.

Budući da su oni koji podstiču ili vrše diskriminaciju često nosioci društvene ili političke moći, odnos koji vlasnik medija ima s tim centrima može utjecati na to kako (i da li) će medij izvjestiti o diskriminaciji.

Ako se, naprimjer, sazna da gradske vlasti grade objekte za “ugrožene kategorije stanovništva” na kraju grada, zadatak je medija da

43 Tekst preuzet iz priručnika O diskriminaciji: priručnik za novinarke i novinare/ (autorke priručnika Brankica Petković, Neža Kodovšek, autori ce tekstova za bhs izdanje Zlatan Terzić, Ivana Dračo); (prijevod sa slovenačkog jezika Ahmed Burić), Fondacija Mediacentar Sarajevo, 2011. str. 55.

Mediji mogu širiti saznanja o neprihvatljivim praksama i slučajevima diskriminacije, dati glas žrtvama diskriminacije, tražiti odgovore i time podstaći nadležne službe da rade svoj posao. Na taj način mediji mogu postati važan generator ostvarivanja načela jednakost i jednakih mogućnosti u društvu.

saznaju da li ima elemenata diskriminacije u ovim aktivnostima. Također, potrebno je dati i dodatne informacije/pojašnjenja od onih institucija koje rade na sprečavanju diskriminacije, kao i od samih pripadnika tih zajednica – da li su oni zadovoljni tim aktivnostima, da li je sve u skladu sa dogovorom, njihovim potrebama itd.

Na takav način mediji mogu pomoći u prepoznavanju, onemogućavanju ili sankcioniranju diskriminacijskog djelovanja i postupaka, a istovremeno mogu pružiti mogućnost pojedincima i grupama koje su žrtve nejednakog tretmana da progovore o svom položaju i iskustvima diskriminacije koja su imali. Medijski prilozi o diskriminaciji moraju sadržavati pravna tumačenja, ali je jednako važno i da predstave konkretne slučajeve diskriminacije i njihove posljedice.

Zbog toga je važno da novinari i novinarka uvijek uključe predstavnike i predstavnice ugroženih/marginaliziranih grupa, odnosno da odgovorno i bez predrasuda uspostave s njima kontakte. Pri tome je naročito osjetljivo područje uključivanje izjava žrtava diskriminacije u novinarske priloge. Žrtve se, naime, rijetko odlučuju za javno nastupanje jer se boje posljedica. U tom slučaju, sagovornike morate upozoriti na moguće posljedice objave nekog priloga i dogovoriti se s njima o spominjanju detalja iz razgovora ili dokumenata, te o spominjanju punih imena samoga sagovornika kao i drugih osjetljivih podataka. Pošteno i odgovorno predstavljanje činjenica, kao i pažljiv izbor riječi i izjava sagovornika, za izvještavanje o diskriminaciji vrlo su važni.

Treba nastojati cjelovito i objektivno prikazati važne činjenice i aktere, te izbjegavati senzacionalistički i pojednostavljen odnos prema ovakvim temama. Pri tome, različite novinarske vrste i žanrovi mogu biti prikladni za priču – od reportaže do portreta, intervjua, dokumentarnih emisija i tematskih okruglih stolova.

Pristup koji je neprimjeren izvještavanju o ovoj temi jeste izbor sagovornika poznatih po govoru mržnje ili dopuštanje anonimnih komentara (telopi, telefonska uključivanja, nekontrolirani komentari na web portalima) o pitanjima povezanim s temeljnim ljudskim pravima. Na taj način se javnosti ne pruža informacija, već se zapravo kreira medijski šou, koji reproducira konflikt i stvara dodatni poligon za izražavanje i podsticanje ekstremnih stavova, a on često vodi ka ponižavanju i verbalnom linču osoba koje su žrtve diskriminacije.

Sporne medijske prakse se, između ostalog, odražavaju u tome da mediji o manjinskim grupama najčešće izvještavaju kada dođe do konfliktnih situacija. Kada je u toku rasprava o temama koje se smatraju važnim za cijelo društvo, predstavnici tih manjinskih i deprivilegiranih društvenih grupa vrlo rijetko imaju priliku govoriti. Čak i u priložima o temama koje se tiču manjinskih grupa često dominiraju sagovornici izvan tih grupa, dok glas manjine nije, odnosno jedva da je, predstavljen.

Često se događa i to da novinari nisu oni koji u medijima šire govor mržnje, podstiču ili opravdavaju diskriminatorne akcije, nego to čine akteri s kojima novinari razgovaraju. Jedan od takvih slučajeva u

Bosni i Hercegovini jesu i već spomenuti pokušaj organiziranja Queer Sarajevo Festivala 2008. godine i nemiri u Širokom Brijegu 2009. godine. Najčešći izvor govora mržnje bili su upravo sagovornici i sagovornice, kroz intervjue, ankete i sl. Govoru mržnje, odnosno izjavama koje su huškale na nasilje, dao se veliki prostor, bez ikakve reakcije ili ograđivanja koje bi iskazalo uredništvo i novinari.

U tim slučajevima svu odgovornost za širenje govora mržnje i podsticanje, odnosno opravdavanje diskriminatornih radnji, ne možemo prenijeti na sagovornike u tekstovima ili emisijama. Novinari i urednici odlučuju o sadržaju medija i mogu – i u slučaju intervjua ili izjave uživo – sagovornika prekinuti, upozoriti na norme ili čak prekinuti intervju ako se sagovornik ne osvrće na upozorenja, čime se publika upoznaje sa glavnim porukama nekog događaja, a istovremeno se upozorava na njegove sporne dimenzije.

UZROCI DISKRIMINACIJE⁴⁴

Najčešći razlozi za diskriminaciju su stereotipi i predrasude, neinformiranost o društvenim grupama izloženim diskriminaciji, strah od nepoznatog i potreba da se prevlada vlastiti osjećaj niže vrijednosti.

Stereotipi i predrasude

Stereotipi i predrasude su oblici kognitivnih odnosno misaonih okvira pomoću kojih strukturiramo složenost svakodnevnog života. Dr. Mirjana Ule kaže da su predrasude i stereotipi “mikroideologije” koje nam lažno pomažu strukturirati svijet. Iz takvih mikroideologija se mogu, na razini cijelog društva, razviti vladajuće ideologije u kojima vladajuće strukture daju legitimnost predrasudama i na njima grade svoju politiku.

Stereotipi su oblici rasuđivanja koje stječemo na osnovu nepotpunih informacija. Možemo reći da su stereotipi zapravo misaoni pretnici u koje razvrstavamo ljude i ono što se oko nas događa. Premda su stereotipi opći i previše tipizirani sudovi, oni su glavni razlog da previđamo raznovrsnost svijeta i nijanse unutar njega. Stereotipe, dakle, oblikujemo na osnovu uopćavanja, nedovoljnih informacija, generaliziranih informacija ili čak dezinformacija.

U slučaju predrasuda, na stereotype se nadovezuju i osjećaji, zbog čega kod njih u prvom planu nije misaoni sklop nego emocije. Predrasude postaju jače i prihvatljivije u kriznim vremenima kad se podjele između “njih” i “nas” zaoštravaju. Žrtve stereotipa i predrasuda su, naime, žrtveni jarci – one grupe koje optužujemo za to što se loše osjećamo, za lošu ekonomsku situaciju ili slično. Predrasudama dajemo legitimitet zaoštravanju razlika između “njih” i “nas”, odnosno krivo sudimo o onima za koje lažno mislimo da su izvor svih naših problema.

⁴⁴ Ibid, str. 28-30

Često se događa i to da novinari nisu oni koji u medijima šire govor mržnje, podstiču ili opravdavaju diskriminatorne akcije, nego to čine akteri s kojima novinari razgovaraju.

Treba nastojati cjelovito i objektivno prikazati važne činjenice i aktere, te izbjegavati senzacionalistički i pojednostavljen odnos prema ovakvim temama.

Ako kažemo da su “homoseksualci promiskuitetni”, to je stereotipna prosudba, a ako toj izjavi dodamo još i emocije, uspostavlja se nova, akciona dimenzija te tvrdnje. Ta akciona dimenzija se krije u riječi “zato”. Pogledajmo sljedeću tvrdnju: “Homoseksualci su promiskuitetni, zato bi ih trebalo liječiti”. Emocije su, dakle, one koje podstaknu akciju – a ona je usmjerena protiv određenog pojedinca ili grupe prema kojoj gajimo predrasude. Zato predrasude imaju veću dinamičku, akcionu moć, te one čovjeka tjeraju na poduzimanje aktivnosti – od izbjegavanja i diskriminacije do nasilja i genocida.

Izražavanje predrasuda i stereotipa može pojedincu na psihološkom planu pomoći da potvrdi sliku o samome sebi. Svi oni koji, na primjer, izražavaju rasističke stavove grade svoje uvjerenje o višoj vrijednosti bijele boje kože (o vlastitoj višoj vrijednosti). Kod izražavanja predrasuda i stereotipa važne su, također, i druge, takozvane društvene koristi. Povlađivanje pojedincu koji izražava stereotipe i predrasude (i djeluje na osnovu toga) utvrđuje njegovu poziciju u određenoj grupi. Izazivanje, ismijavanje ili fizički napadi na Rome, na primjer, česti su oblici statusnog dokazivanja u nekim krugovima mladih ljudi. U takvim slučajevima Romi postaju prihvatljive žrtve.

Nasilje koje proizlazi iz stereotipa i predrasuda nije samo izraz pojedinačne netrpeljivosti, ono je posljedica i društvene netrpeljivosti jer mnoga društva dozvoljavaju ili čak nagrađuju takvu vrstu djelovanja.

U okviru istraživanja stereotipa i predrasuda nastao je niz strategija za njihovo otklanjanje. Jedna od najpoznatijih je strategija kontakta. Ona uključuje aktivne susrete s ljudima prema kojima imamo predrasude jer se smatra da dugotrajno i kvalitetno lično iskustvo pomaže otklanjanju predrasuda. Naime, bježanje od kontakta, ali i nezainteresirani susreti ih zasigurno ne otklanjaju. Strategija kontakta nije nužno uspješna, u nekim slučajevima ona čak produbljuje neke od predrasuda. Druga strategija koju često koriste žrtve stereotipa i predrasuda jest ukazivanje na važne i uspješne ljude iz svojih redova. Treća je strategija upozoravanje na mogućnost da se predrasuda može vratiti i da napadač može sam postati meta stereotipa odnosno predrasuda.

Mediji mogu odigrati važnu ulogu u razbijanju predrasuda i stereotipa, ali ih također mogu i sami kreirati i reproducirati. Zato je vrlo važno senzibilizirati novinare i novinarkе za ova pitanja.

No, nema recepta. Na kraju nam ostaje neprestano upozoravanje na predrasude i stereotipe, stalno obrazovanje i osvještavanje, jer se predrasude i stereotipi reproduciraju i posreduju kroz primarnu i sekundarnu socijalizaciju. Neka američka istraživanja su, na primjer, pokazala da etničke, rasne, vjerske i druge predrasude imaju već djeca u vrtiću. Djeca koja su žrtve tih predrasuda već u najranijim godinama steknu osjećaj manje vrijednosti.

Stereotipi i predrasude koje razvijemo kao pojedinci i pojedinke u širem društvenom okruženju dovode do pojava kakve su: ksenofobija (strah, odnosno mržnja prema strancima), homofobija (strah, odnosno mržnja prema gej osobama), islamofobija (strah i mržnja prema

muslimanima i islamu), rasizam (odnos nipodaštavanja i negiranja određenih osoba zbog njihove boje kože), gerontofobija (netrpeljivost prema starim ljudima), nacionalizam (uvjerenje o višoj vrijednosti vlastite nacije), seksizam (uvjerenje o višoj vrijednosti jednog spola) i slično. Te pojave dovode kako do individualne tako i do sistemske i institucionalne diskriminacije.

Govor mržnje i sloboda govora⁴⁵

Kada je 2008. godine najavljeno održavanje prvog Queer Sarajevo Festivala, na stanicama javnog prijevoza, kao i na drugim javnim mjestima, osvanuli su plakati sa natpisom “Smrt pederima!”, “Homoseksualnost je bolest” i slično. Mediji su prenosili izjave zvaničnika koje su bile primjer govora mržnje spram LGBTIQ populacije ili su i sami učestvovali u stvaranju atmosfere linča, a oni mediji koji su imali ulogu medijskih sponzora festivala dobijali su prijeteća pisma u kojima im se prijetilo nasiljem ukoliko nastave podržavati festival. Govor mržnje u ovom je slučaju stvorio atmosferu linča i kulminirao nasiljem koje se nad okupljenim gostima festivala i podržavaocima desilo u noći otvaranja. Do sada, niko nije odgovarao ni za govor mržnje ni za nasilje koje se te večeri dogodilo.

Govor mržnje je usmeno ili pismeno izražavanje diskriminatorskih stavova. Njime se širi, potiče, promovira ili opravdava rasna mržnja, ksenofobija, homofobija, antisemitizam, seksizam i drugi oblici mržnje koji se temelje na netrpeljivosti.

Žrtve govora mržnje u pravilu nisu pojedinci nego ranjive društvene grupe. U osnovi govora mržnje je uvjerenje da su neki ljudi manje vrijedni, zbog čega je njegov cilj dehumanizacija, ponižavanje, zastrašivanje i pogoršavanje društvenog položaja onih protiv kojih je uperen. Govor mržnje može biti osnova za različite vrste diskriminacije, a i sam može biti jedna vrsta diskriminacijske prakse, npr. u slučaju kada se izražava kao uznemiravanje.

U drugim slučajevima govor mržnje se ne smatra diskriminacijom nego poticajem diskriminaciji. Oni koji su optuženi za govor mržnje često svoje stavove smatraju domenom slobode govora, ali sloboda govora nije pravo koje je apsolutno, nego pravo koje je ograničeno pravima drugih, a ta prava se krše govorom mržnje, raspirivanjem mržnje i opravdavanjem diskriminacije.

Uvjerenje o tome gdje povući granicu između govora mržnje i slobode izražavanja razlikuje se od države do države. U pojedinim slučajevima javlja se dilema da li je određene uvredljive izjave koje šokiraju ili uznemiravaju potrebno pravno zabraniti.

Također, treba imati u vidu da se govor mržnje često javlja u simboličkoj formi – nekada se animozitet ili netrpeljivost prema određenoj grupi ili zajednici ne izražava direktno, nego se u javni diskurs

Nasilje koje proizlazi iz stereotipa i predrasuda nije samo izraz pojedinačne netrpeljivosti, ono je posljedica i društvene netrpeljivosti jer mnoga društva dozvoljavaju ili čak nagrađuju takvu vrstu djelovanja.

Mediji mogu odigrati važnu ulogu u razbijanju predrasuda i stereotipa, ali ih također mogu i sami kreirati i reproducirati.

Govor mržnje je usmeno ili pismeno izražavanje diskriminatorskih stavova. Njime se širi, potiče, promovira ili opravdava rasna mržnja, ksenofobija, homofobija, antisemitizam, seksizam i drugi oblici mržnje koji se temelje na netrpeljivosti.

uvodi kroz izjave koje su na prvi pogled neutralne, ali koje itekako javnosti šalju poruku o negativnim karakteristikama određenih zajednica/grupa i u odnosu na te izjave smještaju ove identitete u javnom prostoru. “Mržnja izražena kroz ovaj vid simboličkog nasilja ne vodi nužno fizičkom nasilju, niti je linč krajnji cilj govora mržnje – riječ je o strategiji kojom se privilegovani i marginalizovani identiteti konstruišu, održavaju i reafirmišu u skladu sa postojećim odnosima moći u određenom društvu.”⁴⁶

Kako mediji imaju ključnu ulogu u reguliranju govora mržnje, njime se često bavi medijsko zakonodavstvo, odnosno regulatorna i samoregulatorna tijela. U Bosni i Hercegovini, to su Regulatorna agencija za komunikacije, koja je nadležna za elektronske medije, i Vijeće za štampu, koje je samoregulatorno tijelo štampanih medija u Bosni i Hercegovini. Oba tijela imaju svoje profesionalne etičke kodekse u kojima se specifično zabranjuje i osuđuje korištenje govora mržnje, odnosno huškanje.

Odgovornost medija u suzbijanju diskriminacije u Bosni i Hercegovini⁴⁷

Suštinski, svako različito postupanje ili neopravdano pravljenje razlike prema određenoj osobi ili grupi, s obzirom na njihova lična svojstva, predstavlja diskriminaciju. Iako je Zakon o diskriminaciji u Bosni i Hercegovini usvojen još 2009. godine, građani i građanke nisu dovoljno osviješteni ni informirani kako prepoznati diskriminaciju te kako koristiti dostupne zaštitne mehanizme. Ujedno, javnost nije dovoljno senzibilizirana o potrebama i problemima društveno isključenih i ranjivih grupa niti upoznata sa njihovim pravima. U procesu prevladavanja diskriminacije značajno je promovirati informativnu i edukativnu ulogu medija. Društveno odgovorni, pristupačni i

46 Pojedini slučajevi ukazuju na to da je najveći problem govora mržnje u tome što izaziva, potpomaže ili opravdava zločine iz mržnje – jedan od najnesretnijih primjera su ratni zločini počinjeni u Ruandi ili Bosni i Hercegovini, u kojima se mediji nerijetko navode kao “inspiratori”, i čija se uloga u produkciji zločina i dalje ispituje (vidjeti Budimir, V. 2009, “Odgovornost medija za ratne zločine”, objavljeno na:

<http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/odgovornost-medija-za-ratne-zlocine-16>. juna 2009. Sam zločin iz mržnje može se definirati kao čin koji uključuje zastrašivanje, prijetnje, uništavanje imovine, napad, ubistvo i koji je motiviran stavom, mržnjom prema individui koja pripada određenoj grupi. Ukoliko se može dokazati da je činu zločina iz mržnje neposredno prethodio govor mržnje, ili se on upotrebljavao tokom zločina, govor mržnje se može tretirati kao motiv i postati predmetom krivične istrage.

Vidjeti više u OSCE/ODIHR, Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE/ODIHR, 2009; ili na <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/bias+crime>. Više o problemu govora mržnje u BiH, vidjeti u “Strategije isključivanja – govor mržnje u bh. javnosti”, Mediacentar Sarajevo, 2010. godine. Dostupno na www.media.ba

47 Ibid, str.65

objektivni mediji su neophodni kako bi se unaprijedio nivo socijalne uključenosti u Bosni i Hercegovini.

Samo senzibilizirani i inkluzivni mediji mogu postati značajni društveni akteri u suzbijanju diskriminacije. Kako bi se to postiglo, potrebno je senzacionalistički pristup zamijeniti društveno odgovornim te kontinuirano promovirati ideju ljudskih prava i jednakih mogućnosti svih građanki i građana. No, taj je proces nemoguć bez adekvatne obuke medijskih djelatnika/ca o postojećim zakonskim i institucionalnim okvirima za borbu protiv diskriminacije te o pravima određenih grupa koje najčešće podliježu diskriminaciji.

Mediji mogu doprinijeti destigmatizaciji ranjivih grupa kontinuiranim istraživanjem, praćenjem i izvještavanjem o njihovim potrebama i problemima. Interesi marginaliziranih grupa najčešće ostaju nevidljivi, bez mogućnosti da utječu na donosioce odluka, kreatore javnih politika i javnost u cjelini. Potrebno je osigurati kontinuirano i dosljedno pokrivanje pitanja marginaliziranih grupa jer izolirane vijesti i kratki novinski izvještaji ne mogu pružiti uvid u stvarno stanje. Senzacionalističko, selektivno i stereotipno izvještavanje samo produbljuje predrasude i doprinosi daljnjoj diskriminaciji. O tome svjedoče tekstovi koji su u javnosti stvorili pojednostavljene i iskrivljene predodžbe o ženama kao “majkama i ljepoticama”, Romima kao “lopovima”, maloljetnicima kao “nasilnicima”, osobama sa poteškoćama u razvoju kao “bespomoćnim jadnicima”, LGBT populaciji kao “bolesnicima” itd.

Uz uvažavanje ljudskih prava i dostojanstva osobe ili grupe o kojoj izvještavaju, mediji su dužni izbjegavati uvredljivu terminologiju i etiketiranje. Jezik koji se koristi u medijima ima značajnu ulogu u formiranju društvenih stavova o pojedinim grupama, ali i u utvrđivanju dominantnih stereotipa. Upotreba politički korektnog jezika u medijima može doprinijeti podizanju svijesti u široj javnosti o neprihvatljivom imenovanju te o odgovarajućim terminima koje je preporučljivo koristiti. I pored postojanja svijesti o značaju upotrebe politički korektnoga govora, mediji i dalje izvještavaju o “narkomanima”, “retardiranima”, “bogaljima”, “homoseksualcima” itd.

Uočen je i otpor prema upotrebi rodno osjetljivoga govora, što se ogleda u izbjegavanju korištenja titule, zvanja i zanimanja u ženskom gramatičkom rodu (“američki državni sekretar Hillary Clinton”), kao i u upotrebi seksizama “slabiji/nježniji spol”, “bolja/ljepša polovina”, stereotipa poput “maćehinski” itd.

Mediji nerijetko promoviraju rodne stereotipe, odnosno društveno nametnute stavove i ponašanja za koje se vjeruje da su tipični za sve muškarce ili sve žene. Tako se žene potiskuju sa naslovnica u “lake”, “ženske” ili “porodične” teme, pojavljuju se kao vizuelno privlačni objekti u sferi zabave ili kao bezimene ilustracije. Njihovi su glasovi utišani u rubrikama kao što su politika i ekonomija, u kojima dominiraju autoritativni i kompetentni muškarci. Neprestanim medijskim reproduciranjem rodni stereotipa i predrasuda, ustanovljava se njihov legitimitet te se ženska inferiornost doživljava kao prirodna i

Mediji mogu doprinijeti destigmatizaciji ranjivih grupa kontinuiranim istraživanjem, praćenjem i izvještavanjem o njihovim potrebama i problemima.

samopodrazumijevajuća. Odgovorni mediji mogu pridonijeti promoviranju realne slike o sposobnostima žena i muškaraca u savremenom društvu, izbjegavajući njihovo predstavljanje na uvredljiv i degradirajući način.

Kako bismo predstavili određenu grupu na odgovarajući način, preporučljivo je kontaktirati neku od organizacija koje se bave zaštitom prava i promocijom interesa te grupe. Razvijanjem partnerskih odnosa sa stručnjacima_kinjama i aktivistima_kinjama gradi se put do pouzdanih i valjanih informacija. Također, kad god je to moguće, potrebno je učiniti nešto da se čuje glas isključenih i utišanih, prepoznati njihova iskustva i uvažiti njihove stavove. Jedino na taj način mediji mogu djelovati u skladu sa idejom jednakih prava i mogućnosti svih građana i građanki Bosne i Hercegovine.

MEDIJI O LGBT

Lejla Huremović

LGBT teme u bosanskohercegovačkim štampanim medijima u 2011. godini

Vidljivost LGBT zajednice u medijima u Bosni i Hercegovini ovisi od mnogih faktora. Jedan od glavnih faktora za pisanje o LGBT zajednici u medijima jeste aktivizam, odnosno rad organizacija koje se bave LGBT ljudskim pravima. Analizirajući štampane medije u Bosni i Hercegovini prvo što primjećujemo jeste da se 82% članaka ne tiču LGBT zajednice u Bosni i Hercegovini, dok ih samo 18% spominje LGBT zajednicu u kontekstu Bosne i Hercegovine. Razlog tome jeste upravo nedostatak organizacija koje će se baviti LGBT ljudskim pravima i aktivizmom. Zbog toga ne postoji ni zainteresiranost medijskih kuća, kao ni pojedinačno novinara_ki da istražuju sami i pišu o ovoj temi. Tako, vodeći se ovom činjenicom možemo reći da su mediji u Bosni i Hercegovini ipak pisali dovoljno, s obzirom na nepostojanje javnih aktivnosti LGBT aktivista i aktivistkinja.

U periodu od 01. jula do 11. novembra o LGBT temama i događajima objavljeno je 140 tekstova u ukupno 10 dnevnih listova i 9 sedmičnih magazina.

U ovoj analizi će se, između ostalog, naći podaci o rubrikama i žanru u kojima su tekstovi pisani, tematici članaka, da li su pisani pozitivno, negativno ili neutralno u odnosu na LGBT zajednicu, da li je primarno ili sekundarno spomenuta zajednica, zatim kakve su fotografije stavljane uz tekst, kao i terminologija koja je korištena.

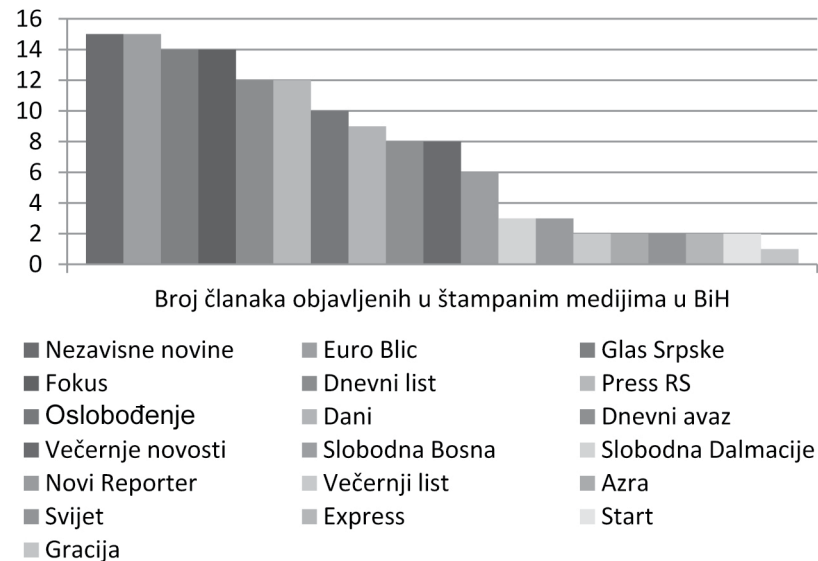
Najviše o LGBT zajednici je pisao dnevni list *Nezavisne novine* i dnevni list *Euro Blic*, gdje je objavljeno 15 članaka, zatim slijede dnevni listovi *Glas Srpske* i *Fokus* – po 14 članaka, dnevni listovi *Dnevni list* i *Press RS* – po 12 članaka, dnevni list *Oslobođenje* – 10 članaka, magazin *Dani* – 9 članaka, dnevni listovi *Dnevni avaz* i *Večernje novosti*

Analizirajući štampane medije u Bosni i Hercegovini prvo što primjećujemo jeste da se 82% članaka ne tiču LGBT zajednice u Bosni i Hercegovini, dok ih samo 18% spominje LGBT zajednicu u kontekstu Bosne i Hercegovine.

– po 8 članaka, magazin *Slobodna Bosna* - 6 članaka, dnevni listovi *Slobodna Dalmacija* i *Novi Reporter* – po 3 članka, dnevni list *Večernji list*, magazini *Azra*, *Svijet*, *Express* i *Start*– po 2 članka i magazin *Gracija* 1 članak.

Ne ohrabruje nas činjenica da je od ukupnog broja objavljenih članaka koji se odnose na pisanje o LGBT temama vezanim za Bosnu i Hercegovinu, 11 članaka (44%) imalo LGBT temu kao primarnu, dok 14 članaka (56%) kao sekundarnu, tj. sporedna je i nije glavna tema članka. Od ukupnog broja ostalih članaka u kojima se spominje ova tematika, a koji se ne odnose na Bosnu i Hercegovinu, već na region ili na svijet, od 115 članaka, 101 članak (88%) su LGBT temu imali kao primarnu, dok u 14 članaka (12%) tematika je spomenuta sekundarno.

Od ukupnog broja objavljenih članaka (25) u kontekstu Bosne i Hercegovine magazin *Dani* ih je objavio najviše, tačnije 7 članaka.

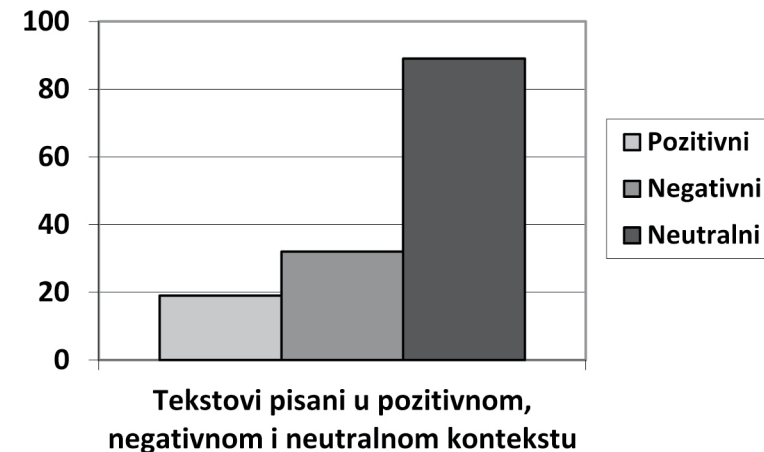

Teme vezane za Bosnu i Hercegovinu kao primarne, magazin *Dani* je imao 4 članka, dnevni listovi *Dnevni avaz* i *Nezavisne novine* po 2 članka i dnevni listovi *Glas Srpske*, *Press RS* i *Fokus* po 1 članak. U ovim člancima LGBT tematika je dominantna i tiče se izravno života i tema vezanih za LGBT osobe u Bosni i Hercegovini.

Od ostale štampe koja je bar spomenula u nekom kontekstu LGBT zajednicu ili osobe pojedinačno, pored štampe koja je primarno pisala o LGBT zajednici, su: magazin *Slobodna Bosna*, dnevni listovi *Oslobođenje*, *Nezavisne novine* i *Dnevni list*.

Uzimajući u obzir da većina tekstova nije vezana za Bosnu i Hercegovinu, činjenica da od ukupnog broja objavljenih tekstova, 89 (64%) ih je neutralno, je razumljiva jer su uglavnom prenošene vijesti, kako iz regiona tako i iz svijeta. Međutim, pored ovih 64% neutralnih tekstova, 32 (23%) teksta su pisana u negativnom kontekstu, gdje se LGBT zajednica uglavnom pokušala predstaviti kao neko ko nepotrebno traži svoja prava, nameće svoju seksualnu orijentaciju, zatim predstavljene su kao bolesne osobe, željne popularnosti i skandala, povezane sa prostitucijom, HIV/AIDS-om i slično.

Samo 19 članaka (13%) je pisalo pozitivno o LGBT zajednici. I to su jedini tekstovi koji potiču na ravnopravnost svih ljudi, bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Kada je riječ o tematici članaka najviše ih je vezano za Paradu ponosa koja je trebala biti održana u Beogradu. Tako je u periodu od 4 mjeseca izašao 61 tekst o Paradi ponosa u Beogradu. Uglavnom su pisana u obliku izvještaja ili komentara, u rubrikama vijesti dana, događaji, region, showbiz, intervju. Veoma malo tekstova je pisano u rubrici društvo, što nam govori o načinu na koji se izvještava o jednom od osnovnih ljudskih prava.

Ostale teme u kojima se spominjala LGBT zajednica su: stavovi javnih ličnosti, reality show, brak, usvajanje djece, udžbenici, religija, kultura, umjetnost, vojska, zdravlje, suđenja. Poražavajuća je činjenica da se u samo dva teksta govori o LGBT ljudskim pravima i njihovoj zaštiti.

Kada je riječ o veličini tekstova, 77 (55%) ih je malih, dok je 63 (45%) velikih tekstova. Od 77 malih tekstova, izrazito malih je čak 25, dok je od 63 velika samo 14 izrazito velikih.

Naslovi su uglavnom ili informativni i upućuju na sadržaj samog teksta ili senzacionalistički. Tako 76 članaka (54%) u svom naslovu spominju neku od riječi vezanih za LGBT populaciju. Neke od tih riječi su: gay parada, transseksualac, homoseksualac, gej aktivisti, LGBT aktivisti, istospolni brakovi, lezbejka, gej, pederi...

64 članka (46%) ne spominju LGBT zajednicu u svojim naslovima, već na neki drugi način prilaze temi.

Neki od naslova koji su izašli u štampi, a spominju LGBT zajednicu u nekom od konteksta su: "Transseksualac i homoseksualac u parlamentu" (Dnevni avaz), "Istospolni brakovi do proljeća" (Euro Blic), "Zorica Marković okuplja homoseksualce" (Express), "Gej (ni)je ok" (Fokus), "Pederi ne pucaju" (Nezavisne novine), "Nađena mrtva dva homoseksualca, ubio ih ljubavnik?" (Dnevni list), "Najmlađi homoseksualac u BiH ima samo 12 godina" (Dnevni avaz), "Homoseksualnost je oboljenje" (Nezavisne novine), "Lezbijka poljubila svećenika" (Dnevni avaz).

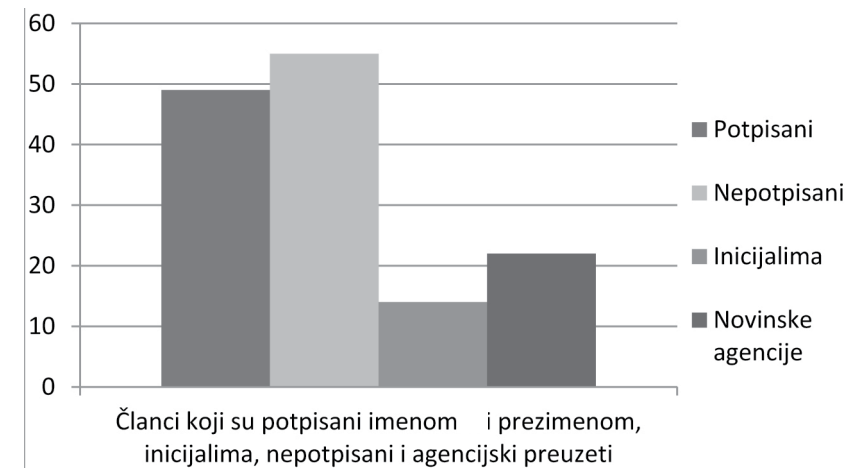
Čitajući samo neke od ovih naslova možete vidjeti da ono što ih karakterizira svakako jeste senzacionalizam. Otvoreno negativno imenuju i govore o istospolno orijentiranim ljudima. Naslovi su u velikoj mjeri izmanipulirani samo da bi privukli što više čitateljstva, te da bi se novine više prodavale. Bitniji je što veći broj prodanih novina od etičkog izvještavanja i zaštite ljudskih prava.

Kada je riječ o člancima vezanim za Bosnu i Hercegovinu i senzacionalizam te predstavljanju LGBT zajednice u lošem kontekstu, dovoljno govori činjenica da su mediji, pišući o ubistvu koje se desilo, u naslovima spominjali špekulacije o tome da li su dvojica ubijenih bili homoseksualci, stavljajući to u prvi plan, a ne samo ubistvo. Neki od naslova na ovu temu su: "Homoseksualac ubio gej par zbog ljubomore" (Glas Srpske), "Nađena mrtva dva homoseksualca, ubio ih ljubavnik" (Dnevni list).

Rijetki su članci čiji su naslovi neutralni ili pozitivni. Spomenut ću nekoliko njih: "LGBT aktivizam u BiH postoji na internetu" (Dani), "Evropom protiv homofobije" (Dani). Ostali naslovi koji ne spominju LGBT zajednicu su uglavnom neutralni iz razloga jer ne govore u primarnom kontekstu o LGBT zajednici.

Najveći broj tekstova nije potpisan, čak njih 55 (39%), dok ih je potpisanih 49 (35%). Ostali tekstovi su potpisani inicijalima – 14 tekstova (10%) ili su tekstovi preuzeti od agencija – 22 (16%), tretirajući ih kao agencijske vijesti, te se na taj način ograđujući od mogućih posljedica.

Najveći broj tekstova nije potpisan, čak njih 55 (39%), dok ih je potpisanih 49 (35%). Ostali tekstovi su potpisani inicijalima – 14 tekstova (10%) ili su tekstovi preuzeti od agencija – 22 (16%), tretirajući ih kao agencijske vijesti, te se na taj način ograđujući od mogućih posljedica.

Kada je riječ o stavovima sagovornika_ca u tekstovima objavljenim u domaćoj štampi, stavovi su uglavnom neutralni ili negativni. Veoma mali postotak stavova je pozitivno iz razloga što su novinari_ke uglavnom za svoje sagovornike_ce nalazili osobe koje će im svojim stavom unijeti senzacionalizam u članak, što samim tim podrazumijeva i negativno izjavljivanje o LGBT zajednici. Sagovornici_ke su uglavnom isti u većini članaka, teme se vrte u svim novinama oko istog, a novinari_ke se ne trude da potraže drugu stranu priče pronalaženjem sagovornika_ce koji bi bio_la iz LGBT zajednice, pa makar ostao anonimn_a. Vezano za tekstove koji su objavljeni, a tiču se izravno Bosne i Hercegovine, ni u jednom tekstu nije bilo stava ni jedne osobe koja je iz LGBT zajednice iz Bosne i Hercegovine, dok je u tekstovima koji su iz regiona ili svijeta gotovo uvijek, u koliko se traži stav o nekoj tematici, zatražen i stav nekoga od LGBT aktivista_ica. Naravno, svjesni smo činjenice da nakon Sarajevo Queer Festivala niko iz LGBT zajednice ne želi i ne smije da javno istupi te kaže svoj stav na neku temu koja se odnosi na LGBT osobe. I to je jedan od razloga za nepostojanje druge strane priče.

Kada analiziramo objavljene članke, ne možemo a da ne spomenemo i fotografije koje se objavljuju uz tekst. Od ukupno 140 članaka 50% ima fotografiju uz tekst. Ono što je zanimljivo jeste da čak i izrazito mali članci uz tekst imaju fotografiju. Kada analiziramo te fotografije možemo zaključiti da su birane uglavnom da privuku pažnju čitalaca. Većina ih automatski asocira na negativan stav prema temi o kojoj se govori u tekstu. Tako, na primjer, uzevši u obzir tekstove o Paradi ponosa u Beogradu i fotografijama koje idu uz te tekstove, u većini slučajeva to su bile fotografije na kojima se vidi kordon policije, uglavnom

sa razbijenim glavama, zatim huligani, porazbijan grad, prolivena krv i slično. Novinari se uopće nisu trudili da pokušaju pokazati pravu sliku kako bi Parada ponosa trebala da izgleda i na taj način daju uvid onim čitateljima_cama koji_e smatraju paradu samo kao provokaciju i mjesto gdje će biti puno nasilja. Ili, pak s druge strane, prikazuju fotografije na kojima su pripadnici LGBT zajednice sa svjetskih Parada ponosa, gdje su prikazani našminkani i polugoli muškarci, fotografije na kojima se ljube dvije djevojke ili dva muškarca, predstavljajući Paradu ponosa upravo onako kakvom je vidi većina građana i to zahvaljujući njima – novinarima. A realnost na našim prostorima je upravo suprotna. U dosad održanim Paradama ponosa u Beogradu i Zagrebu LGBT zajednica je izašla na ulicu da se bori za svoja osnovna prava, zakopčani do grla, pokazujući da oni ne paradiraju goli već traže svoja prava. Međutim, u štampi nije bilo takvih fotografija. Još jedna zanimljiva činjenica jeste da se često pojavljuju fotografije na kojima se dvojica muškaraca drže za ruke, snimljena sa leđa, ali sa odsječenim glavama. Također, uglavnom su na fotografijama gej muškarci, dok se lezbejke pojavljuju u nekih 4% tekstova.

Kada je riječ o terminologiji koja se koristi za imenovanje LGBT zajednice i osoba, rezultati pokazuju da su gej muškarci mnogo vidljiviji i zastupljeniji. Mnogo se više piše o muškarcima u svakom kontekstu, bilo da je riječ o temama vezanim za Bosnu i Hercegovinu, region ili svijet. Čak i kada se piše o poznatim ličnostima koje pripadaju LGBT populaciji uglavnom se piše o gej muškarcima. Kada je riječ o terminima koji označavaju cjelokupnu LGBT zajednicu, također se koriste nazivi koji se odnose samo na muškarce.

Što se tiče termina koji u negativnom kontekstu označavaju i predstavljaju LGBT osobe, a korišteni su u člancima su: pederisanje, pederizam, pederisti, lezbo, na svoju ruku i slično. U samo nekoliko članaka primjetni su ovakvi termini, uglavnom se koristi terminologija kao što je: homoseksualac, gej populacija, lezbejka, homoseksualni brakovi, transseksualci i slično.

Analizirajući štampane medije, možemo zaključiti da bosanskohercegovački mediji pišu o LGBT temama. Činjenica jeste da pišu mnogo više o LGBT tematici koja se ne tiče Bosne i Hercegovine, ali za to je zaslužna i trenutna situacija po pitanju LGBT (ne)aktivizma na području Bosne i Hercegovine. Da bi se promijenila slika medija potrebno je postepenim korakom raditi na povećanju aktivizma, edukaciji i vidljivosti.

Masha Durkalić

Bosanskohercegovački mediji i Queer Sarajevo Festival

Analiza poruka sadržanih u člancima *Dnevnog avaza* i *Saffa*

Ko iole poznaje medijsku scenu u Bosni i Hercegovini, koja je sama po sebi polarizirana kada su u pitanju mnoge teme, počevši od religijske posebnosti Bosne i Hercegovine, pa do njene političke iscjepkanosti i kompliciranosti, poznaje i količinu ideološke artiljerije koju svaki put pri razmatranju određene teme “ispucaju” bosanskohercegovački mediji. U slučaju prvog Queer Festivala u Sarajevu 2008. godine, ova artiljerija bila je mnogo opasnija, jer je isprovocirala napade na učesnike i publiku ovog festivala. Bilo bi smiješno misliti da mediji nisu imali svoj udio u tome – huškanja od strane *Dnevnog avaza*, koja su, na kraju krajeva, dokazana i osuđena od strane Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine, a potom i bezbrojne provokacije od strane *Saffa*, islamske publikacije poznate po besramnom iznošenju komentara na brojne situacije koje su u koliziji sa islamskim načelima života, doveli su do agresivnog stava javnog mnijenja ionako ukorijenjenog u tradicionalnu patrijarhalnu normu bosanskohercegovačkog društva. Iako su se mnogi od pripadnika tog javnog mnijenja odlučili zadržati samo na ponižavajućim komentarima na račun “parade gologuzana” u Sarajevu, sigurno je da su tekstovi ovih publikacija, pored agresivne propagandne kampanje, doprinijeli činjenici da su na dan festivala mnogi posjetitelji napadnuti.

Da podsjetimo – nakon što je festival najavljen, uslijedili su tekstovi koji su na razne načine izazivali neprijateljstvo i agresivnost ka queer populaciji. Na dan festivala, 24. septembra 2008., ekstremističke vehabijske grupe opkolile su prostor Akademije likovnih umjetnosti u Sarajevu, te napale više učesnika. Pridružila im se i grupa nogometnih navijača, odnosno huligana. Noć je rezultirala fizičkim napadima na ljude za koje su pripadnici ovih grupa mislili da pripadaju queer populaciji, pa su tako stradali i mnogi koji su jednostavno imali dugu kosu ili nosili drugačiju odjeću, uključujući i dva sarajevska novinara

Sa istaknutom opremom teksta koja otvoreno potiče na mržnju prema queer populaciji, pa čak i na naslovnica-
ma, *Saff* se isticao kao najveći huškač, iako su uglavnom o ovoj temi govorili tekstovi komentatorskog tipa.

(Peđa Kojović i Emir Imamović). Na ovaj epilog događaja su, bez ikakve sumnje, utjecali i tekstovi objavljeni u *Dnevnom avazu* i *Saffu*.

Sa istaknutom opremom teksta koja otvoreno potiče na mržnju prema queer populaciji, pa čak i na naslovnica-
ma, *Saff* se isticao kao najveći huškač, iako su uglavnom o ovoj temi govorili tekstovi komentatorskog tipa.

U rubrici “Hutba”, hatib Abdusamed Nasuf Bušatlić piše tekstove s naslovima “Ramazan je mjesec pokajanja, ne orgijanja” (*Saff*, 5. septembar 2008.), te “Crna ruka’ ateizma iznad Sarajeva” (*Saff*, 20. oktobar 2008.). Bilo bi suludo u ovim tekstovima tražiti argumentaciju za to da li se radi o “orgijanju” ili “crnoj ruci ateizma”, obzirom da su tekstovi hatiba Bušatlića oplemenjeni uglavnom citiranjem *Kur’ana* te zagovaranjem svetosti islamske vjere, odnosno bezočnošću njenog kaljanja organiziranjem jednog ovakvog festivala u svetom mjesecu ramazanu usred Sarajeva.

U prvom tekstu, “Ramazan je mjesec pokajanja, ne orgijanja”, hatib Bušatlić citira, parafrazira i navodi *Kur’an* u više navrata, pontirajući zabranu homoseksualnosti, kratko se osvrće na ambasade Holandije, Kanade i Švicarske koje su podržale Queer Festival te na činjenicu da je medijski sponzor festivala BHT 1, koju naziva “televizijskom kućom koja živi od bošnjačkih pretplatnika i onda im se u lice ruga” (*Saff*, 5. septembar 2008.). Osim što koristi potpuno pogrešan termin “homoseksualizam”, hatib Bušatlić ne propušta prozvati i bošnjačke političare (ne navodi koje), koji se, navodno, oportunistički ponašaju prema ovoj manifestaciji te navodi neke od njihovih izjava (uglavnom demagoških i polovično politički korektnih), završavajući sve uzvikom “Allah selamet!”: “O kakvoj se to zaboga potrebi radi da je treba uvažavati i o kakvim ljudskim pravima i osjećanjima da ih treba poštivati, tolerirati i odobravati?! Zar homoseksualizam nije najgrublji atak na ljudskost i prirodna ljudska prava i zar on nije negacija istinske slobode, ma koliko se bolesne duše upinjale da tu bolest, devijaciju i nemoral stave u kontekst ljudskih prava i sloboda. Pokoravanje najnižim prohtjevima i strastima nije izraz slobode, već najgori vid ropstva”.

Napad na bošnjačke političare u ovom tekstu sredstvo je kojim se ekstremistička islamska politika ovog lista obrušava na, za njihove pojmove, pretjerano umjerene bošnjačke političare, odnosno za njihove pojmove, također, na pretjerano umjerenu Islamsku zajednicu. Hatibu Bušatliću pravo na ljubav i slobodu iskazivanja iste ne predstavljaju “izraz slobode”, pa se, kako bi dokazao svoje riječi, vraća na citiranje svog glavnog izvora – Allaha dž.š. Nakon prozivanja bošnjačkih političara radi njihove navodne političke korektnosti (o kojoj sigurno ne može biti ni govora – prije da se radi o potpunoj ignorantnosti),

Bušatlić koristi priliku da pohvali političare iz Republike Srpske. Zapravo, citiranjem izjave Milanka Mihajlice, predsjednika Srpske radikalne stranke Republike Srpske, Bušatlić se pobrinuo za patriotske osjećaje Bošnjaka. Mihajlicin komentar da je mjesto održavanja Sarajevo (“To i jeste pravo mjesto za takvu paradu. Srpska nikada neće dozvoliti razvrat i perverzije na svojim ulicama, niti podržavati neprirodne sklonosti.”) i korištenje ove izjave u tekstu primjeri su ideološkog oblikovanja javnog mnijenja na način da se ono, suočeno s kritikom s druge strane, koja je pri tome vrlo separatistički nastrojena, zabrine za “vlastito dvorište” i pokuša ga, shodno tome i “očistiti”. Zapravo je Bušatlićev tekst, ako se posmatra iz perspektive čitateljstva naklonjenog islamu, vrlo inteligentan u smislu upućivanja željenih poruka i ciljeva koji se žele postići. U nastavku teksta Bušatlić se koristi uobičajenim argumentima – homoseksualnost je bolest, navodno “dokazana” u medicini; spermatozoidi su namijenjeni oplodivanju ženskih jajnih ćelija, a ne “trošenju” pri analnom seksu (vrijedno je spomenuti njegovo citiranje “jednog medicinara”: “Zamislite koliko je razočarenje spermatozoida kada se kod homoseksualnog odnosa, umjesto u rodnici, nađu usred izmeta u anusu”). Na kraju, Bušatlić poziva sve one koji su “upali u šejtanovu stupicu i odali se tom grijehu (...) da se u ovom mubarek mjesecu pokaju Allahu dž.š., i da ne ustrajavaju u tome nazivajući očiti grijeh drugim imenima i pravdajući ga ljudskim pravom i slobodom jer je to očita samoobmana”. Za kraj ćemo spomenuti i homofobnu opremu teksta, odnosno međunaslove: “BHT1 sponzor festivala homoseksualaca u ramazanu” i “Perverzija i zločin protiv čovječanstva”.

U drugom navedenom tekstu, “Crna ruka’ ateizma iznad Sarajeva”, napisanom nakon nasilja na Queer Festivalu, Bušatlić piše da se “dogodilo upravo ono što smo u našem magazinu i najavljivali i na šta smo iskreno i dobronamjerno upozoravali (*Saff*, 10. oktobar 2008., str. 4)”, time se ograđujući od bilo kakvog mogućeg medijskog utjecaja. Međutim, njegovo ograđivanje pada u vodu već u narednom pasusu, kada Bušatlić jasno izražava vlastito zadovoljstvo epilogom događaja, usput demonstrirajući zavidnu dozu nepoštivanja ljudskih prava i sloboda te elementarnog prezira: “Homoseksualci, iako su apsolutna manjina – želimo im da to i ostanu do Sudnjega dana – po svaku cijenu su htjeli isprovocirati građane Sarajeva, a posebno muslimane u toku mubarek mjeseca ramazana i od svog prljavog nauma nisu odustali. Ali, kada je nakon njihove dugo pripremane akcije uslijedila reakcija iz koje su deblji kraj izvukli organizatori tog festivala smrada, nekulture i bezumlja, istog trenutka su se iz svojih busija pojavili nadobudni komunističko-ateistički bojovnici da putem medija, koje su na našu žalost i sramotu nepravedno uzurpirali, brane agresivne homoseksualce i svoju braću po vjeri.” Ako na trenutak zanemarimo činjenicu da

su ove iste “agresivne homoseksualce” premlatile vehabije, još jednom detektiramo ideološku poruku koja glasi: “Dobili ste što ste tražili, a tako vam je zato što ste ateisti.” Za *Saff* je ateizam najveći bauk, veći i od homoseksualnosti, a svoju otvorenost ka želji za izrazito religijski uređenim društvom, uredništvo ovog magazina ne skriva. Već u narednim pasusima Bušatlić objašnjava kako sekularizam ustvari atakuje vjeru: “Jer, u našem vremenu sekularizam nije samo posvećeni sistem vrijednosti, već je dobio status religije – čiji su nakaradni principi postali sveti i nedodirljivi. (...) U ime te ideologije i njene trenutačne moći, atakuje se svim sredstvima na vjerske slobode i prava o kojima se toliko govori i piše. Traži se sloboda, razumijevanje i tolerantan odnos prema najgorim oblicima nastranosti i devijacija koje su uzročnici opakih bolesti i koji u društvu proizvode samo zlo, jer su u skladu sa sekularističkim poimanjem svijeta i života, a isto vrijeme sputavaju se prava onih koji vjeruju u Jednog i Jedinog Boga, Allaha dž.š. i slijede put islama koji je sušta čestitost, dobro i vrlina”. Drugim riječima, glas za islam je glas protiv ateizma i trovanja društva. Odnosno, sekularisti, tj. ateisti su oni koji promoviraju “devijacije” i “nastranosti” samim tim što ne vjeruju u Boga. Nema sumnje da ima mnogo queer osoba koje prakticiraju islam, no njima očito nije zagarantiran isti tretman kao onima koji su “normalni” u svome seksualnom opredjeljenju. Odnosno, queer se poistovjećuje s ateizmom kao najvećom prijetnjom daljoj asimilaciji običnih ljudi u islam, ali ne islam kao intimnu vjeru u Boga, nego islam kao način prakticiranja pravila nametnutih od strane vjerskih ideologa, koji je jedini ispravan islam. Dalje Bušatlić u tekstu napada režisera Harisa Pašovića, koji je u *Dnevnom avazu* napisao kolumnu u kojoj, prema ocjeni autora, “nimalo nije krio uzavrelu islamofobičnost i nezajažljivu mržnju i antipatiju prema islamu i muslimanima, pozivajući na otvoreni linč onih koji su se digli protiv homoseksualne pošasti”. Podrazumijeva se da pri tome tekstovi *Saffa* ni u jednom momentu nisu okarakterizirani kao “linč”. “Ta kolumna, i po formi i po suštini, podsjeća na tamni komunistički vilajet kada je crna ruka komunizma i agresivnog ateizma sijala strah i stezala omču oko vratova svih onih koji su se deklarirali kao vjernici”. Ideološko povezivanje “modernih vremena” sa nekadašnjim komunizmom služi za propagiranje ideja u kojima je izlazak iz prakticiranja islama nedopustiv, odnosno rezultira javnim obilježavanjem, pa čak i linčovanjem, kao što se i desilo u slučaju Queer Festivala.

U rubrici naziva “Polumjesec”, *Saff* kritizira i magazin *Dani*, koji je osudio *Saffov* odnos prema Queer Festivalu. U tekstu s podnaslovom “Ofanziva homoseksualaca na Saff” (što implicira da je magazin *Dani* pun homoseksualaca, ili, po liniji teorije zavjere, da postoji zahvaljujući nekom imaginarnom “pederskom lobiju”) i naslovom “Uvod u islam magazina Dani” (kojim se zanemaruje činjenica da magazin *Dani* uopće nije vjerski, nego politički magazin), piše sljedeće: “U nedostatku argumenata i u silnoj želji da nas diskreditiraju i to po dobro probanom receptu, ‘stručnjaci’ za islam iz magazina *Dani* optužili su

nas da prenosimo tumačenja, kako to napisaše i ostaše živi, islamskih radikalnih klerika Abdullaha ibn Abbasa i Poslanika a.s. U posljednje vrijeme o Muhammedu a.s. i njegovim ashabima piše se na razne načine. Međutim, magazin *Dani* je prvi medij koji je Poslanika a.s. i njegovog amidžića Abdullaha ibn Abbasa proglasio radikalnim islamskim klericima. Aferim!” (*Saff*, 5. septembar 2008., str. 6). Svojevrsnim prozivanjem magazina *Dani*, nezavisnog političkog sedmičnika, *Saff* je u namjeri potpirivanja medijskog rata i uspio. Kasnije je magazin *Dani* prozivan kao jedan od glavnih frontova odbrane “homoseksualizma”.

U istoj rubrici u članku od 10. oktobra 2008. sa naslovom “Kako administrator web foruma Dnevnog avaza piše protiv svojih novina” (*Saff*, 10. oktobar 2008, str. 9), uredništvo *Saffa* komentira “zanimljive ishode” “halabuke protiv festivala homoseksualizma”. “Jednu takvu zanimljivost prepoznavamo u djelovanju administratora web portala *Dnevnog avaza* koji se putem forumske rasprave izvinjavao organizatorima 1. Queer festivala i to za ono što su njegove kolege u *Avazu* napisali o tom događaju.” *Saff* zapravo komentira tekst administratora (čije se ime ne navodi), koji izražava svoj stav da je forum *Dnevnog avaza* branio od izljeva mržnje, budući da je bio suočen s velikom količinom takvih komentara. Administrator navodi svoje neslaganje sa naslovima objavljenih tekstova u *Avazu*, činjenicu da je kolegici koja je odabrala naslove posvetio i blog na web siteu *Avaza* te da se s njegovim stavom složio i glavni urednik i administrator portala Adi Hadžiarapović. Međutim, ograđivanje web administratora proizašlo iz moralne obaveze i neslaganja sa komentarima mržnje, od *Saffa* je dobilo sljedeći komentar: “Tako to rade u *Avazu* – svak za sebe”, čime je *Saff* zapravo pokušao ukazati na nejedinstvenost u samom bastionu odbrane bošnjaštva – *Dnevnom avazu*, ne uzimajući pri tome u obzir individualnu slobodu pojedinaca-novinara da se u svome radu ograde od onoga s čim se ne slažu. To je još jedan poen za *Saff* u misiji ideologizacije čitateljstva, koje se tako usmjerava sve dalje od svakog medija čiji se stav u potpunosti ne podudara s njegovim.

Konačno, u istoj rubrici u članku od 10. oktobra 2008. godine, s podnaslovom “Savjetnik za pedere” i naslovom “Zalaganjem za homoseksualizam Arnaut pomogao Stranci za BiH da izgubi izbore”, *Saff* kidiše na Damira Arnauta, savjetnika Harisa Silajdžića, jednu od rijetkih osoba iz političkog života koja je podržala Queer Festival. *Saff* navodi da je razlog što je Stranka za BiH izgubila izbore upravo Damir Arnaut, “koji je nekoliko dana pred izbore davao političke izjave kojima se zalagao za homoseksualizam, odnosno za davanje i poštivanje prava homoseksualaca u BiH. (...) Dr. Silajdžiću mnogi nisu htjeli oprostiti što je sebi dozvolio da ima savjetnika koji se toliko zalaže za spomenute homoseksualne nastranosti” (*Saff*, 10. oktobar 2008, str. 6). Ovim je *Saff* optužio stav jednog političara za propast čitave jedne stranke na izborima, što je jako pojednostavljeno, obzirom da ista ta

Iako se ovakve rubrike trebaju smatrati pozitivnim u smislu medijacije između samog medija i čitateljstva, reagiranja ovog tipa teško bi bila objavljena u nekom drugom magazinu koji ima drugačiju uredničku politiku.

stranka ima bezbroj razloga za neuspjeh, kao, uostalom, i svaka druga stranka u Bosni i Hercegovini.

Saff je u rubrici "Pisma čitalaca" objavio i tekst pod naslovom "Napredak unazad ili degeneracija čovječanstva" (*Saff*, 10. oktobar 2008, str. 62) koji potpisuje dr. Osman Zamenta. Iako se ovakve rubrike trebaju smatrati pozitivnim u smislu medijacije između samog medija i čitateljstva, reagiranja ovog tipa teško bi bila objavljena u nekom drugom magazinu koji ima drugačiju uredničku politiku. U pitanju je suluda kombinacija ponižavanja homoseksualaca putem primjera vjenčanja Eltona Johna, nerazumijevanja činjenice da je jedna ekstremna vjerska grupa napala nevine posjetitelje jednog kulturnog festivala, ponovnog pominjanja tzv. "gej lobija" (u čijem se kontekstu proziva i predsjednik Helsinškog komiteta za ljudska prava Bosne i Hercegovine Srđan Dizdarević), te navođenja sintagmi poput "demuslimanizirani novinari", "organizirana antimuslimanska aktivnost", "umrtvljeni islam", s poentiranjem "Zar problem Bošnjaka nije veći od jedne grupacije drugačije seksualno orijentirane?". Zapravo je u ovom reagiranju čitatelja najstrašnija relativizacija nasilja koje se desilo na Queer Festivalu: "Queer manifestacija organizirana je izvana i dobili su upravo ono što su željeli, a to je da u tome budu spriječeni pa se tako iznova može ispostaviti primjedba o netolerantnosti islama. Samuel Huntington smatra da je islam krvav izvana i iznutra. Evo jednog slomljenog nosa i findžana prolivene krvi pa da se to iznova potvrdi. Što se muslimanska krv svakodnevno buradima lije u svijetu, to je nebitno." Ova argumentacija zapravo je jednaka onoj koja se koristi pri silovanju djevojaka koje nose mini suknje – same su krive. Ludo je misliti da je iko tražio i anticipirao nasilje koje se desilo, ali *Saff* očito nema problem s tim, obzirom da sam iznosi slične stavove, pa ih je normalno objaviti i u rubrici pisama čitatelja.

No, pored svih ovih primjera, sigurno je najstrašniji agitiranje protiv queer populacije i Queer Festivala za *Saff* obavio kolumnist Fatmir Alispahić, inače poznat kao radikalni islamista koji ne propušta nijednu priliku za iznošenje svojih fašističkih stavova, ujedno i na vrlo nepriličan način uz korištenje degradirajućeg jezika. Alispahić je u *Saffu* od 10. oktobra objavio kolumnu pod naslovom "Pederland" (*Saff*, 10. oktobar 2008, str. 18), nadnaslovom "Borba za opstanak" i podnaslovom "Cilj festivala pедера u mjesecu ramazanu nije bila tek afirmacija pederluka, već provociranje i zastrašivanje muslimana, s krajnjom ambicijom da Bošnjaci prihvate pederluk kao manje zlo od vlastite tradicije." Već u samom naslovu se jasno iščitava ideološka poruka koja upućuje na to da je "pederluk" opasnost koja dolazi sa misijom da asimilira muslimane (Bošnjake) i usput ih prisili na pokornost, s referencom na činjenicu da se Bosna i Hercegovina nastoji pridružiti Evropskoj uniji, iz koje, po interpretaciji ovog autora, dolazi svo to "pedersko zlo". Alispahić već na samom početku i sam poentira teoriju zavjere, odnosno referira se na "srpske i hrvatske obavještajne službe, kao i međunarodni faktor" (iako je u posve racionalnom smislu

nejasno kakav bi njihov interes bio u jednom običnom kulturnom festivalu). No, Fatmir Alispahić je jasan: "Ništa nije moglo zaustaviti tu silu nasilja da izgura svoju fašističku zamisao – da optuži najtolerantniju i najotvoreniju sredinu na Balkanu za zatvorenost, jednoulje, terorizam, vehabizam, i štošta još." Bez obzira na to što je izjava da se radi o "najotvorenijoj i najtolerantnijoj sredini na Balkanu" nadasve netačna, Alispahić ovim putem nastoji progurati misao da je sve van Bosne i Hercegovine zapravo zavjera protiv nje same i da se Queer Festivalom u tradicionalne tekovine, prije svega bošnjačkog društva, žele infiltrirati destruktivni zapadnjački faktori, uz pomoć vrhunaravnih neprijatelja, Hrvata i Srba. Alispahić je usput užasnut i sljedećom činjenicom: "Antiislamsko bjesnilo uzelo je toliko maha da se mržnja prema muslimanima iskazivala i tako što je prilog o Bajramu emitiran čak u 15. minuti Dnevnika, što se dosad nikad nije dogodilo." Po ovoj analogiji bi se vijesti o svim vjerskim aktivnostima iz oblasti islama trebale emitirati u prvim minutama TV programa, kao što bi se trebale nalaziti i na prvim stranicama svih novina, u državi koja je sekularna. "Medijski montažeri su cijelim tokom ramazana forsirali neprijateljstvo islama prema pederluku, odslikavajući pederluk kao uvjet bez kojeg se ne može biti tolerantan i savremen." Alispahić ovim nastavlja poentirati ideju po kojoj je homoseksualnost zapravo samo izgovor za uvlačenje društva u neki novi poredak bez morala. "Analogno tome, bošnjačka vjerska i svjetovna tradicija prikazivana je kao izraz nazadnosti, pa i ekstremizma, koji u islamofobičnom svijetu može skupo koštati bošnjački narod. Iako bošnjački otpor pederluku nije imao vjerski, već građanski karakter, on je pod agresivnim medijskim pritiscima prikazivan kao tzv. vehabizam." Ovo je možda najopasnija rečenica Alispahićevog teksta, obzirom da ideološki vrlo jasno poručuje da su Bošnjaci u nekoj vrsti opasnosti zbog samoproglašene odvojenosti od homoseksualnosti (kao da nema homoseksualaca Bošnjaka ili homoseksualaca muslimana), ali još opasnija je činjenica da Alispahić "otpor", odnosno vrlo jasno nasilje, naziva "građanskim". Koliko je poznato, posjetitelje i učesnike Queer Festivala nisu napali građani, nego radikalni islamisti koji se nisu libili upotrijebiti "otpor" o kojem Alispahić govori. "U okupatorskim medijima u Sarajevu objavljeno je mnoštvo tekstova i ilustracija kojima se, baš na Bajram, islam vrijeđa kao nikad dosad. Po tome je Sarajevo taman muslimanski grad koliko, recimo, i Kopenhagen, u kojemu su muslimani i njihove svetinje meta za izivljavanje krstaških milicija i njihovih medija." Poredeći Sarajevo sa Kopenhagenom po analogiji incidenata sa karikaturom Poslanika, Alispahić svoje čitateljstvo direktno zastrašuje idejom da su, kao muslimani, ali i Bošnjaci, ugroženi u srcu Evrope, što poentira sljedećom rečenicom: "Sarajevo ne samo da nije muslimanski grad, već nije ni multietnički ni multikonfesionalni grad, jer su Bošnjaci, zato što su muslimani, građani drugog reda, tlačeni, prognani, poniženi i – ušutkani." Međutim, Alispahić se ne zaustavlja, štaviše – svoje teorije zavjere, koje inače iznosi u vezi sa bilo kojom temom o kojoj

piše, nastavlja promovirati putem potpuno nemogućih konstrukcija: “Pederi i njihovi plaćenici će mržnju prema muslimanima, ali i općenito neistomišljenicima, realizirati ubistvima, otmicama, premlaćivanjima, po uzoru na MOSAD, KGB, CIA-u, Udbu i druge tajne službe koje su svoje stvarne ili izmišljene neprijatelje progonile po cijelom svijetu.” Je li potrebno još jednom napomenuti da su ti isti “pederi” na kraju završili premlaćeni od strane “građana” koji su samo pružali “otpor”? Ovakva vrsta argumentacije može dovesti samo do huškavanja i raspirivanja mržnje, a bitno je uvidjeti i da je tekst pisan nakon nasilnog epiloga festivala. Nevjerovatna je količina konstrukcija koje Alispahić iznosi, što zapravo nije dokaz njegove neinformiranosti o homoseksualnosti, nego svjesnog napada: “Pederi će proizvoditi pedere, umnožavati ih, popederivati zdravo tkivo, jer je pederluk zakonom zaštićen kao tekovina slobode, čime odanost pederskoj teoriji i praksi biva ključ uspjeha u karijeri. Negiranje pederskih prava i sloboda bit će verbalni delikt, tačka na kojoj se provjerava pravovjernost globaliziranog građanina. Projektovani ‘evropski musliman’ bit će baška provjeravan, jer će pored konzumiranja krmetine morati podržavati i pederluk, misli li išta biti u kršćanskoj hijerarhiji.” Iznošenjem ovakvih fabriciranih prijetnji Alispahić ideološki oblikuje strah od različitosti, koje u tekovinama Evrope ne znače odvajanje od vlastitih tradicijskih vrijednosti (a barem za to postoji milion primjera u barem pet država Evropske unije). “Pederocentrično teoretiziranje treba da stvori efekat kako je pederluk cool i kako se pederluče samo progresivni i odvažni, a što je isti socijalni model koji regrutira nove narkomane.” Pored toga što ova rečenica suptilno upućuje roditelje da kod svoje djece pokušaju ustanoviti “tragove pederluka”, autor ispoljava nevjerovatnu količinu ksenofobije koja se proteže na više društvenih grupa, recimo na spomenute narkomane, koji su elementarno unesrećeni i kojima se u uređenim državama pruža pomoć. Alispahić vrhunac ksenofobije ipak dostiže narednim rečenicama: “Treća podvala je bila ona o vehabijama koje su napale dobrohotne pedere, kad su u parovima, kao istospolni muževi i supruge, pošli na izložbu da se kulturno uzdižu.” Alispahiću očito nije jasno da kulturne događaje ljudi pohode neovisno o svojoj seksualnoj ili bilo kojoj drugoj orijentaciji, te je ovom rečenicom zapravo degradirao posjetitelje ove izložbe na obične “pederčine” kojima kultura i umjetnost, osim ako nisu sa bošnjačkim i islamskim predznakom, ne znače apsolutno ništa, jer oni to svakako ne mogu razumjeti. Alispahić svoje “slovo o pederluku”, naravno, završava porukom roditeljima, koji trebaju odgajati kćerke za muževe, a sinove za žene, kako bi “ostvarili osnovni smisao postojanja i otkud je naše prirodno odgajateljsko pravo jače i preče od prava sila razvratne koje razaraju zakone prirode i slovo Svevišnjeg o roditeljstvu i potomstvu.”

Saff je svoju huškačku kampanju krunisao naslovnicom broja 226 od 22. augusta 2008., kada je objavio plakat Queer Festivala s podnaslovom “Opasno poigravanje sa vjerskim osjećajima Bošnjaka” i naslovom “Festival homoseksualaca u časnom ramazanu”. Tekst koji nosi

naslovnicu objavljen je u istom broju sa nadnaslovom “Skandalozno” i naslovom “U zadnjoj trećini ramazana u Sarajevu će se održati veliki skup homoseksualaca” (*Saff*, 22. august 2008, str. 14). Tekst potpisuje Ezher Beganović. Već u samom startu Beganovićev tekst potiče na ideologizaciju, prvo nezaobilaznim citiranjem *Kur’ana*, odnosno pasusa o Lutovom narodu, a potom nastavlja sa opisom Queer Festivala kao “velikog skupa”, kao da se radi o političkom samitu, čime se čitateljstvo dodatno potiče na strah od nepoznatog, u ovom slučaju jednog festivala kulture, koji se predstavlja na lažan i beskrupulozan način, s daljnjim podtekstom da se radi o “promociji homoseksualizma”. Beganović u svome tekstu otvoreno proziva autora izložbe fotografija Irfana Redžovića *Na strani*, dok frapantnu neobrazovanost pokazuje pri komentaru filmskog programa: “Kada je riječ o filmovima koji će biti prikazani, organizator još uvijek ne otkriva o kojim filmovima je riječ, već najavljuju nekakvo iznenađenje posjetitelja. Vjerovatno će tu biti i erotskih homoseksualnih filmova.” Ovim komentarom je najlakše lakovjernog i, nažalost, neobrazovanog čitatelja uvjeriti da se homoseksualnost zapravo svodi na gledanje pornografije i prakticiranje neobuzdanog seksa, što potvrđuju i naredne rečenice, koje Beganović iznosi sa apsolutnom sigurnošću: “Ono što se sa sigurnošću može reći jeste da će mnogi fotografi i umjetnici izlagati svoja djela među kojima će biti erotske fotografije muških manekena. Bit će tu i sado-mazo instalacija i drugih nemoralnih i razvratnih izživljavanja.” Autor teksta niti u jednom momentu ne navodi da je pozvao organizatore festivala te im postavio pitanja u vezi sa programom, dok istovremeno daje sebi slobodu da kulturni program festivala poistovjećuje sa nemoralom i razvratom. Beganović dalje u tekstu iznosi mišljenje da je festival zapravo “samo najava ili ispitivanje terena kao priprema organiziranja gej parade u glavnom gradu Bosne i Hercegovine koja bi se možda mogla održati već iduće godine.” Usput se priključuje mišljenju svojih kolega, Alispahića i Bušatlića, u komentaru da je za vrijeme održavanja festivala namjerno izabran ramazan. I ovaj tekst javno proziva ambasade zemalja Evropske unije koje su pružile podršku festivalu: Holandiju, Švicarsku, Heart and Hand Fund iz SAD-a, te medijske sponzore: magazin *Dani*, BH Radio 1, Radio Sarajevo i eFM Studentski radio. Također, i ovaj tekst ima neprimjerenu opremu (međunaslovi “Lezbijke i pederi” i “Izlaganje muške golotinje” te naslov antrfilea “Pederi, njihovi donatori i promotori”).

Još jedan od značajnih tekstova koji su se pobrinuli za ideološke poruke magazina *Saff* je tekst u rubrici “Društvo”, s nadnaslovom: “Odgovor homoseksualaca na prozivke zbog organiziranja festivala homoseksualaca u Sarajevu”, naslovom: “‘Sve debilne stoke vjerom zaludjelih masa, sve bih takve pobio da ne bih trepnuo’” i podnaslovom: “O prijetnjama i uvredama na račun vjernika koje se mogu pročitati na internetskoj stranici Udruženja Q, organizatora 1. festivala homoseksualaca, niko ne govori niti piše ijedne riječi. Bilo bi nekorektno kada bi to ostalo neobjavljeno” (*Saff*, 26. septembar 2008, 26). Autor Ismail

Ibrahim sastavio je tekst u kojem zapravo piše o komentarima korisnika foruma internet sitea *www.queer.ba*, koji su, dakle, anonimni, ali uz to stvara psihološku sliku i procjenjuje karaktere onih koji su pisali komentare na pomenutom siteu na isti način kao što čitatelji *Saffa* pišu komentare na njegovom web siteu. Slobodu komentiranja na internetu imaju svi i to se ne može regulirati bilo kakvim zakonom, niti se, analogno tome, može uzimati kao bilo koja vrsta oficijelne prijetnje bilo kome ili bilo čemu (naslov teksta uzet je iz jednog od komentara na siteu *queer.ba*), ali s druge strane, *Saffovo* otvoreno huškanje prozročilo je nasilje i linč učesnika ovog festivala, ali to autor teksta, naravno, ni u jednom momentu ne spominje, iako je tekst objavljen u broju dva dana nakon krvavog otvaranja festivala. “Iz podataka koje objavljujemo kao prilog uz ovaj tekst možemo vidjeti da osobe koje su sklone homoseksualizmu nisu nikakve žrtve niti ugrožene osobe. Ipak je riječ o ljudima koji remete red na ovoj Zemlji!” A te osobe su, još jednom, Damir Arnaut, osuđen zbog javne podrške Queer Festivalu, te direktorica Amnesty Internationala Nicola Duckworth, koja je ispred svoje organizacije osudila *Saff* i *Dnevni avaz* za poticanje mržnje i huškanje. Međutim, *Saff* se od ovih optužbi, naravno, ograđuje, uz prigodno prikazivanje Nicole Duckworth kao manipulatorke s “predrasudama prema onima koji nisu homoseksualci”.

Dnevni avaz je praćenju Queer Festivala pristupio sa ideologizacijom u “manje riječi”, za razliku od *Saffa*, ali su taj posao umjesto njega “odradile” brojne javne ličnosti, putem čijih se izjava čitateljstvo indoktriniralo u smjeru da su queer ljudi bolesni i da su festival namjerno tempirali tokom ramazana te da zbog toga ne poštuju islam i njegove temeljne vrijednosti. U rubrici “Aktuelno” od 28. augusta, *Avaz* donosi tekst sa sljedećom opremom: nadnaslov “ISTRAŽUJEMO: bh. javnost protiv održavanja queer festivala” i naslovom: “Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu?” (*Dnevni avaz*, 28. august 2008, str. 2). Naslov očito podrazumijeva ekskluzivitet Bošnjaka muslimana u Sarajevu, kao da u gradu ne žive ljudi drugih nacionalnosti ili konfesija. Iako se u samom tekstu koristi izjava predsjednice Udruženja Q Svetlane Đurković, ostatak biranih sugovornika ukazuje na to da je *Avaz* htio dokazati upravo “podvalu” koju spominje u naslovu: tadašnja gradonačelnica Sarajeva Semiha Borovac smatra da se “trebalo voditi računa da se festival odgodi, jer se zna kada počinje ramazan” (što valjda podrazumijeva da svih 500.000 stanovnika Sarajeva zna kada počinje ramazan i prakticira ga), generalni sekretar Stranke demokratske akcije (SDA) Amir Zukić se razmeće podacima kako je medicinski dokazano da su homoseksualci bolesni, Beriz Belkić je “bez teksta”, dok Rajko Vasić izjavljuje da je u pitanju “neprirodno, bolesno i devijantno ponašanje”. Zapravo, jedine neutralne izjave, odnosno oslobođene prezirnih stajališta, bile su izjave Borisa Kožemjakina, predsjednika Jevrejske opštine u Sarajevu, koji je izjavio da je potrebno donošenje zakona o zabrani diskriminacije kako bi se ova pitanja adekvatno regulisala, te episkopa Sarajevske eparhije Vanje

Jovanovića koji je izjavio da se vjerske zajednice ne bi trebale baviti ovim pitanjima. Pa ipak, *Avaz* je “mikrofon” predao upravo licima iz vjerskih zajednica te političarima. Glavni argumenti u članku, koji stižu i do opreme teksta, što je prvo što čitatelj zamjećuje, su mišljenja anketiranih da se festival ne treba održavati u vrijeme ramazana te da je u pitanju bolest (uz insistiranje na korištenju pogrešnog termina “homoseksualizam”). Nimalo suptilna ideologizacija, čak očito iskalikulirana sudeći po izboru anketiranih javnih ličnosti koji osuđuju festival te govore o grešnosti homoseksualnosti i nepoštivanju vjerskih osjećaja Bošnjaka muslimana u odnosu na one koji prema njemu imaju neutralno mišljenje, odnosno pravdaju ga u kontekstu slobode ljudskih prava, nadasde je prisutna u ovome članku čiji je autor potpisan kao A. Dedajić.

Ono što je karakteristično za izvještavanje *Dnevnog avaza* o 1. Queer Sarajevo Festivalu jeste i svojevrsno stvaranje “panike” u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine kada je ovaj festival u pitanju. Tako *Avaz* u izdanju od 2. septembra 2008. donosi članak s nadnaslovom “SKANDALOZNO: Gej okupljanje iz Sarajeva se seli u Mostar”, naslovom: “Ef. Smajkić: Slobodu ne treba koristiti za promociju tog smeća sa Zapada” te podnaslovom “Namjerno to rade u ramazanu jer su džamije pune, kaže Seid ef. Smajkić” (*Dnevni avaz*, 2. septembar 2008, str. 9). U ovom članku oprema je odabrana tako da odražava mišljenje još jedne javne ličnosti – mostarskog muftije Seida ef. Smajkića, o činjenici da je, kako *Avaz* vrlo samouvjereno izvještava, nakon kritika u Sarajevu “Udruženje Q za promociju i zaštitu ljudskih prava queer osoba izmjestilo u Mostar pripreme aktivnosti za prvi Queer Festival”. Nadalje, autor F. Vele, koji je nadnaslov teksta doslovce preformulirao kako bi javnosti poslao poruku drugačiju od istine, samouvjereno piše: “To jasno potvrđuje činjenica da će konferencija za novinare, na kojoj će prvi put biti predstavljen Queer Sarajevo Festival, umjesto u Sarajevu u četvrtak biti održana u gradu na Neretvi”, s komentarom kako su ove informacije “izazvale šok u gradu”. Potom *Avaz* za sugovornika ciljano bira ef. Smajkića, poznatog po mnoštvu rigidnih izjava o temama koje izlaze iz opsega propisanog od strane Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, koji izjavljuje: “Ja apsolutno osuđujem tu ideju i taj festival. I ovdje u Mostaru i u Sarajevu. Mislim da slobodu i demokratiju ne treba koristiti u promoviranje nakaradnih ideja i toga smeća koje se uvozi sa Zapada. Mi smo svakako slobodno društvo, ali trebamo njegovati zdrave ideje i zdrav život. A to se jednostavno ne uklapa u viziju Bošnjaka i vjerujem, svih drugih ljudi uopće i drugih vjerskih zajednica.” Ako zaobiđemo analizu same izjave ef. Smajkića, koja upućuje na to da svrha jednog kulturnog festivala i dalje nije shvaćena, te da se Bosna i Hercegovina sastoji od “zdravih” Bošnjaka koji žive “zdravim” životom, greška koju čini *Dnevni avaz* je zastrašujuća – opremajući tekst izjavama koje se savršeno uklapaju u vrstu ideologizacije kojom žele preplaviti čitateljstvo, *Avaz* se na određeni način “pere” od vlastitog stava, gurajući u prvi plan stav jednog

Ono što je karakteristično za izvještavanje *Dnevnog avaza* o 1. Queer Sarajevo Festivalu jeste i svojevrsno stvaranje “panike” u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine kada je ovaj festival u pitanju.

od islamskih zvaničnika i na taj način šaljući poruku koja nije zvanični stav uredništva, iako je sasvim jasno vidljiva u podtekstu. Ako dalje analiziramo izjave ef. Smajkića, jasno je ponovno potenciranje teorije zavjere, obzirom da se Smajkić osvrće na činjenicu da su tada “džamije pune” i da je to provokacija iskrenih osjećaja vjernika (još jednom ekskluzivno Bošnjaka muslimana). Prividni balans u ovome članku *Avaz* nastoji postići minijaturnom izjavom Huseina Oručevića iz OKC-a Abrašević iz Mostara, kulturnog centra koji je pružio podršku Queer Festivalu: “Mi probijamo barijere straha. Ne smije se niko bojati zato što se osjeća ovako ili onako.” Nažalost, Oručevićeva izjava ni blizu ne spašava ovaj članak, nadopunjen s anketom osoba iz Mostara, naslovljenom “Riječ je o provokaciji”, u kojoj samo jedna osoba, Aleksandra Savić, direktorica World Music Centra u Mostaru, izražava mišljenje da nije riječ o provokaciji, “jer nisu svi ljudi vjernici i ne vidim zašto bi to bilo ko doživljavao lično.” Kao i u prošlom članku, *Avaz* je putem biranih javnih ličnosti uspio još jednom čitateljstvu prenijeti ideološke poruke koje ukazuju na to da je ovaj festival provokacija vjerskih osjećanja i, uopćeno, jedan veliki grijeh.

Isti se tretman nastavlja i u članku od 5. septembra 2008., kada se još jednom, kao jedan od glavnih sugovornika, koristi ef. Smajkić, kojem je ovaj put posvećen poveći antrfile s naslovom “Ef. Smajkić: Promoviranje ideja koje su suprotne vjeri” (*Dnevni avaz*, 5. septembar 2008, str. 10) i koji je, manje-više, identičan Smajkićevom poimanju Queer Festivala u članku od 2. septembra, s tim da ovaj put *Avaz* citira njegov govor s ramazanskog darsa u Karađoz-begovoj džamiji u Mostaru: “Nećemo se hvatati za grkljan s njima po ulici, ali moramo reći: to je nemoral, šljam, nemoralno življenje, promoviranje ideja koje su suprotne vjeri.” Da se ne bi zadržao na samo jednom vjerskom velikodostojniku, *Avaz* u ovom antrfileu posljednji pasus posvećuje mišljenju monsinjora Ive Tomaševića, generalnog tajnika Biskupske konferencije u Bosni i Hercegovini, koji je “za ‘Dnevni avaz’ kazao da postoji čovjekova sloboda, ali da je ta sloboda uvijek ograničena slobodom drugoga.” U članku koji tematizira predstavljanje Queer Festivala na pres konferenciji u Mostaru, s potpuno neprikladnim naslovom “Gej okupljanje bit će u ramazanu”, te podnaslovom “Dekić kazala da to nije nikakva provokacija, jer kada su planirali prije godinu, niko nije znao kada će biti ramazan?!”), posebno je problematično korištenje interpunkcijskog znaka “?!” koji upućuje na osudu uredništva. Dakle, oprema je još jednom konstruirana tako da privuče pažnju čitatelja i da mu da do znanja da je u pitanju nešto nemoralno. Citirane su izjave Huseina Oručevića, kao i Slobodanke Dekić iz Udruženja Q, koja jasno objašnjava da se ne radi o premještanju festivala u Mostar, te da festival ni u kojem slučaju nije parada, ali uredništvo nije izabralo da ove izjave iskoristi u opremi teksta, iako bi one bacile drugo svjetlo na Queer Festival. Autor teksta je ponovo F. Vele.

Neposredno prije festivala, u izdanju od 23. septembra 2008., *Avaz* donosi tekst sa vrhunski senzacionalističkom opremom u stilu tabloida

(čak i u kontekstu poštivanja medijskih sloboda nezamislivo je da jedna dnevna novina koristi ovakvu vrstu izvlačenja iz konteksta): nadnaslov “NAJAVE Uprkos protivljenju javnosti Queer Festivalu”, naslov “Gejevi u Sarajevu i u noći Lejletu-l-kadr!”, te podnaslovom “Festival počinje izložbom gej portreta / Nećemo nasjesti na provokacije, kaže ef. Dautović / Tomašević: Ta populacija pokušava se staviti kao mjerilo” (*Dnevni avaz*, 23. septembar 2008, str. 4). Počevši od toga da *Avaz* sam proklamira “protivljenje javnosti” preko naslova nabijenog mržnjom te podnaslova u kojem se koriste sintagme poput “gej portreti” koje ne posjeduju nikakvo značenje, ksenofobični stav se nastavlja i u samom tekstu. Ponovo se koriste izjave islamskih autoriteta, ovaj put glavnog sarajevskog imama Feriza ef. Dautovića, koja ne izlazi iz raspona shvatanja njegovih kolega i otprilike se svodi na istu stvar – da je festival smišljena provokacija. Monsinjur Ivo Tomašević ponovo je tu da svojim mišljenjem izbalansira situaciju, iako je dio izjave koji je *Avazu* odgovarao stavljen u podnaslov kako bi se prikazalo da nisu samo muslimani protiv “gejeva”. Generalni sekretar SDA, Amir Zukić, još jednom je preferirani izbor za sugovornika, pa i ovaj put ne krije svoj stav o festivalu, izjavljujući: “Organizatori se nevjesto izvlače da nisu znali kada će biti ramazan. Za narednih 100 i više godina zna se kada će biti ramazan. Očito je ovdje u pitanju prkos i inat.” Dakle, na osnovu toga što se u narednih 100 godina zna kada će biti ramazan, u Sarajevu se ta činjenica treba poštovati i sve se kulturne aktivnosti trebaju odvijati u skladu s tim. Ponovo se u tekstu pojavljuje i Rajko Vasić sa neizmijenjenim mišljenjem te minijaturna izjava Bojana Bajića, predsjednika Naše stranke, koji smatra “kako je sloboda svakoga da bude ono što hoće”: “Svaki pojedinac i grupa mogu ispoljavati svoje sklonosti u skladu s Ustavom BiH. Mi smo za sve što osigurava Ustav BiH. Na našim prostorima trebalo bi povesti više računa o pravima manjina i onda bi sve bilo uredu.” Članak je krunisan informacijom da je u džamiji Kralj Fahd potpisana peticija “protiv gej okupljanja”. Ovim člankom zapravo je zakucana atmosfera mržnje i ksenofobije protiv queer populacije, što je ova, i dalje najčitanija dnevna novina u Bosni i Hercegovini, mogla učiniti zahvaljujući moći koju posjeduje.

U vrlo dobroj kombinaciji *Saff* i *Dnevni avaz* pobrinuli su se, svaki na svoj način, da u bosanskohercegovačkom javnom mnijenju posiju mržnju prema queer populaciji. *Saff* je pri tome na sebe preuzeo ideologizaciju dominantno islamskog čitateljstva, uljuljanog u poimanje svijeta po vjerskim principima koji im se propovijedaju u čak 99 džamija u Sarajevu, dok je *Dnevni avaz*, kao dnevna novina koja posjeduje veliku ideološku moć, preuzela slojeve društva koji se predstavljaju “građanskima” kako bi ih uvjerila da je 1. Queer Festival u Sarajevu provokacija i manifestacija nemoralna. Ideološke poruke poslone putem ovih publikacija na zastrašujući način pokazuju kako je moguće svaku ideju koja nije u skladu sa preovladavajućim mišljenjima ukorijenjenima u tradiciji i patrijarhatu (koji se i dalje predstavljaju kao najveće moralne vrijednosti) preoblikovati zahvaljujući pažljivoj uredničkoj

Mediji mogu doprinijeti destigmatizaciji ranjivih grupa kontinuiranim istraživanjem, praćenjem i izvještavanjem o njihovim potrebama i problemima.

U vrlo dobroj kombinaciji *Saff* i *Dnevni avaz* pobrinuli su se, svaki na svoj način, da u bosanskohercegovačkom javnom mnijenju posiju mržnju prema queer populaciji.

manipulaciji ili čak otvorenoj mržnji koja jednostavno izbija iz napisanih redova. “Upozoravajući” prvenstveno Bošnjake muslimane na to da se u Bosni i Hercegovini ne može i ne smije desiti ovakva manifestacija, pri tome potpuno zaobilazeći njen kulturni karakter, ove publikacije su svojim porukama doprinijele konačnom epilogu festivala i činjenici da je zbog toga queer populacija već dvije godine velikim dijelom nevidljiva u bosanskohercegovačkom, medijskom prostoru. Mobilizirajući Bošnjake muslimane, obzirom da su oni fokus ovih poruka kao dominantna etnička i konfesionalna grupa u Bosni i Hercegovini, a potom i sve ostale čiji su vjerski osjećaji navodno ugroženi “gej okupljanjem”, ovi mediji doprinijeli su atmosferi mržnje, ksenofobije i diskriminacije prema queer populaciji. Iako su neki od ovih tekstova osuđeni od strane Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine, prave sankcije nikada se nisu desile, jer medijski prostor u Bosni i Hercegovini, kao i svaki drugi prostor uostalom, pati od boljke zaborava. Tako je i ovaj ružni incident, o kojem su više izvještavali mediji iz ostatka svijeta, posebno Evropske unije, u samoj Bosni i Hercegovini nakon nekoliko mjeseci bio zaboravljen i postao je primjer koji se širom svijeta u predavanjima studentima koristi kao primjer ideologizacije, huškanja i širenja mržnje u medijima koji bi trebali biti prvi front odbrane slobode i ljudskih prava.

...ovi mediji doprinijeli su atmosferi mržnje, ksenofobije i diskriminacije prema queer populaciji.

Ljiljana Zurovac

Analiza primljenih žalbi Vijeću za štampu u BiH na pisanje printanih i online medija o LGBT temama

“The books that the world calls immoral are books that show the world its own shame.” Oscar Wilde

Informirati, zabaviti, educirati, osnovna je zadaća medija, pružiti informacije i podatke do kojih oni koji koriste te informacije ne mogu doći, dati objašnjenja, pronaći uzrok, ukazati na problem i izvor problema, ukazati na moguće rješenje. Sve to u skladu sa precizno zadatim smjernicama profesionalnog Kodeksa, u smislu zaštite i svoga novinarskog rada i javnosti kojoj su informacije namijenjene. U divnom vrlom svijetu, reklo bi se, jednostavan proces. U našem svijetu ta jednostavnost profesionalnog izvještavanja često je narušena potrebom nametanja ličnih stavova i osjećanja izvještača prema osobama ili događajima o kojima informira. Ovo se posebno odnosi na teme koje se tiču osobnosti drugoga i drugačijega, i onoga što se na bilo koji način izdvaja od ustaljenog i naviknutog.

Javno ispoljavanje rodne osobnosti LGBT populacije u Bosni i Hercegovini jedna je od tema koja, vrlo često, potiskuje jednostavnost slijeđenja puta profesionalne informacije, pretvarajući je u lični autorski obračun s njima, javno ispoljen putem medija.

Pravo je svake osobe da bude ono što želi biti, sve dok to njeno_ njegovo opredjeljenje ne ugrožava slobodu drugoga. Pravo je, također, svake osobe da se ne slaže sa osobnim opredjeljenjem drugoga, bez obzira što to opredjeljenje ne ugrožava njegov život niti njegovu osobnu slobodu. Ali joj_mu to ne daje za pravo da javno, huškačkim jezikom i jezikom mržnje, u medijima ili u javnom diskursu, pogrešnim i manipulativnim informacijama širi svoje personalno neslaganje sa opredjeljenjem drugoga i drugačijega na široku publiku, na javnost. Jer tim

Javno ispoljavanje rodne osobnosti LGBT populacije u Bosni i Hercegovini jedna je od tema koja, vrlo često, potiskuje jednostavnost slijeđenja puta profesionalne informacije, pretvarajući je u lični autorski obračun s njima, javno ispoljen putem medija.

činom ona_on postaje taj koji ugrožava ličnu slobodu drugoga. A ima li intimnije i personalnije slobode od slobode mogućnosti izbora koga će neko voljeti?

Činjenica jeste, sloboda govora je zagarantirana u demokraciji i daje pravo svakome reći što misli. Ali, uzimanje za slobodu da se komentira, analizira i boji rječnikom kojeg se srame rječnici, intimu i personalnu slobodu izbora drugog i drugačijeg, bez obzira da li se radi o nacionalnosti, vjeri, rasi ili spolnom opredjeljenju, obilježavati govorom mržnje, trakom, bojom, znakom nepoželjnog, i nametati vlastitu vrijednost kao jedino prihvatljivo rješenje – nije sloboda govora. To je ugrožavanje slobode drugoga i ruši osnovu zagarantiranih vrijednosti slobode izbora i slobode izražavanja. Ovakvo ugrožavanje slobode izbora, često nas zna "zaskočiti" iz medija posebno kada je u pitanju LGBT populacija.

Kao nova tema, LGBT populacija je ušla u medije u BiH januara 2006. godine, nakon početka aktivnog djelovanja udruženja Q u Sarajevu, objavom teksta u revijalnom magazinu "Svijet" pod naslovom "Prvo lažno lezbijsko vjenčanje" i s nadnaslovom "Zar nas je i taj belaj snašao?". Reakcije na nefer i netačno pisanje ove revije bile su upućene Vijeću za štampu u BiH iz Udruženja Q. Tražena je objava demantija i izvinjenje uredništva zbog netačnog pisanja o Udruženju. Mora se reći da je reagiranje i zahtjev za objavu demantija upućeno uredništvu magazina, bilo neočekivano, jer, generalno, u to vrijeme žalbe građana na izvještavanje revijalne štampe nisu bile tako česte kao što je to slučaj danas. Nakon objave teksta "Prvo lažno lezbejsko vjenčanje u BiH", Udruženje Q je redakciji magazina Svijet uputilo demanti koji je objavljen 10.02.2006. pod nazivom "Reagovanje". Demanti je upućen zbog "neprofesionalizma i netačnih informacija navedenih u tekstu", također je navedeno i da novinarka magazina Svijet nikada nije kontaktirala članove Udruženja Q, iako u tekstu stoji podatak da "u Udruženju Q ne žele ni potvrditi niti demantovati novinske tekstove". Objavljujući demanti, uredništvo redakcije magazina Svijet dalo je napomenu: «Zbog činjenice da je demanti duži od objavljenog teksta koji se demantuje, objavljujemo ga u skraćenoj verziji, jer predstavlja većim djelom zapravo reklamni materijal, a reklama se u magazinu Svijet plaća». Demanti je objavljen u okviru članka "Bosanski belaj II dio" koji, kao i prethodni tekst, govori o stavovima bosanskohercegovačkih poznatih ličnosti o istospolnim brakovima. Ispod teksta demantija uredništvo je navelo da njihova novinarka jeste kontaktirala Udruženje i da je od neke osobe dobila "upravo to što je u tekstu prenijela", a da novinarka "nije odgovorna" za to je li osoba koja je dala informacije u ime udruženja odgovorna ili ne za davanje informacija.

Medijacijom Vijeća za štampu prema uredništvu magazina, objavljen je demanti, u nešto skraćenoj verziji, ali u skladu sa samoregulacijskim pravilima i sa članom 7. - *Pravo na odgovor* i članom 16. - *Žalbe* Kodeksa za štampu, da demanti ne može biti duži od originalno objavljenog članka. Dodatno, autorica teksta je, putem e-maila, uputila izvinjenje članovima i članicama Udruženju Q.

Međutim, Udruženje Q time nije bilo zadovoljno. Ponovno su uputili žalbu i uredništvu magazina i Vijeću, sa zahtjevom za javno izvinjenje i za objavu demantija u cjelosti. *Žalbena komisija Vijeća za štampu*, na sjednici održanoj u Banja Luci 20. aprila 2006. godine, nije prihvatila ovu drugu žalbu, dajući objašnjenje da se, nakon već objavljenog demantija i upućenog izvinjenja "Odluka o mogućem ponovnom objavljivanju demantija i javnog izvinjenja prepušta uredništvu magazina Svijet".

Kodeks za štampu BiH (sada "Kodeks za štampu i online medije BiH"), u svome članu 3. - *Huškanje* i članu. 4 - *Diskriminacija* imao je u startu, kod izdavanja 1999. godine, formuliranu zabranu korištenja jezika mržnje i diskriminacijskog izvještavanja o drugima i drugačijima. Kao živa materija, koja prati vrijeme, mjesto i okolnosti, Kodeks se prema potrebi precizira i dopunjuje. Tako su novi talas interesovanja medija za populaciju o kojoj se nije do tada javno, u medijima, govorilo, LGBT populaciju, i žalbe koje su počele pristizati u Vijeće za štampu u BiH zbog načina izvještavanja o pripadnicima i pripadnicama ove populacije, nametnuli potrebu preciziranja odrednica Kodeksa koje se odnose na rodno opredjeljenje.

U toku 2006. godine, Vijeće za štampu u BiH je uradilo izmjene i dopune Kodeksa za štampu, u suradnji sa udruženjima novinara u BiH, Balkanskom mrežom za istraživačko novinarstvo, BIRN, i Udruženjem Q. Dopune su se odnosile na članove Kodeksa koji se tiču diskriminacije po spolu i rodnom identitetu, i zaštite svjedoka na suđenjima za ratne zločine u BiH. Također, uz ove dopune Kodeksa, usvojene su i "Preporuke za medija o tretiranju rodnih sadržaja i upotrebi rodno osjetljivog jezika" i "Preporuke za izvještače za sudova".

U ovom kontekstu, zadržat ćemo se na usvojenim izmjenama koje se tiču rodnih sadržaja.

U uvodnom dijelu Kodeksa za štampu BiH, Opće odredbe, precizirano je u dodatnoj liniji: "Novinari će razvijati svijest o ravnopravnosti spolova i poštivanju osobnosti kao integralnog dijela ljudskih prava."

Uz već postojeći član 4. - *Diskriminacija*: "Novinari moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava", u kojem je već spomenuta rodna jednakost, dodaje se poseban član koji se odnosi isključivo na poštivanje ravnopravnosti spolova i rodne osobnosti, član 4a - *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobnosti*: "Novinari će izbjegavati direktne ili indirektne komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnopravni položaj ili ih diskriminiraju po osnovi njihovog spola, roda, spolnog identiteta, rodnoga identiteta, rodnoga izražavanja i/ili seksualne orijentacije."

Preporuke za medija o tretiranju rodnih sadržaja i upotrebi rodno osjetljivog jezika nisu obavezujuće za novinare, kao što to Kodeks jeste, ali su izvrsne profesionalne upute koje mogu pomoći novinarima da

razumiju složenost i važnost tematike rodnih sadržaja. *Preporuke* su usvojene na sjednici od 24. augusta 2006. godine od Vijeća za štampu u BiH, Udruženja/udruge BH novinari, Društva novinara BiH, Udruge hrvatskih novinara u BiH, Udruženja novinara RS, Udruženja Q, Agencije za ravnopravnost spolova BiH, Gender centra vlade RS i Gender centra FBiH.

Tekst *Preporuka* glasi: “Urednici i urednički kolegiji štampanih i elektronskih medija u Bosni i Hercegovini će, kroz uređivačku politiku, nastojati da osiguraju poštivanje ravnopravnosti na osnovu spola, roda, spolnog identiteta, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i seksualne orijentacije, kroz... :

1. . . . prikazivanje pozitivnih primjera nediskriminacije i poštivanja ljudskih prava u javnoj i privatnoj sferi života;
2. . . . prikazivanje svih osoba na ravnopravan i nestereotipan način, s punim poštivanjem njihove osobnosti i ljudskog dostojanstva;
3. . . . podizanje svijesti o ravnopravnom učešću žena i muškaraca u ekonomskom i društvenom razvoju;
4. . . . eliminisanje seksizma, rodofobije, homofobije, bifobije, transfobije i drugih predrasuda i stereotipa u medijskom jeziku;
5. . . . označavanje funkcija, zvanja i titula osoba o kojima se piše ili govori, korištenjem rodno osjetljivog jezika;
6. . . . podizanje svijesti javnosti o problemu seksualnog nasilja, incesta, obiteljskog nasilja, ekonomskog nasilja, trgovine ljudskim bićima i posljedicama toga nasilja na žrtve i društvo u cjelini;
7. . . . podizanje svijesti javnosti o prisutnosti različitih oblika nasilja na osnovu spola, roda i seksualne orijentacije, te pogubnog uticaja toga nasilja na žrtve;
8. . . . edukaciju novinara i novinarki o ravnopravnosti na osnovu spola, roda, spolnoga identiteta, rodnog identiteta, rodnog izražavanja, seksualne orijentacije, te o upotrebi rodno osjetljivog jezika u svakodnevnoj novinarskoj praksi;
9. . . . promoviranje ravnopravnoga učešća i zastupljenosti osoba različitih spolnih i rodnih identiteta na pozicijama odlučivanja u medijima, naročito u upravljačkim, programskim i regulatornim tijelima.

Preporuke su usvojene na osnovu opšteprihvaćenih etičkih i profesionalnih standarda novinarstva, te međunarodnih i bosanskohercegovačkih akata o ljudskim pravima i ravnopravnosti spolova: Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i Protokol 12; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli (1966 i 1989); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966); Konvencija o pravima djeteta (1989; CEDAW, Konvencija o eliminaciji svih oblika deskriminacije nad ženama; Pekinška deklaracija i platforma za akciju; Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca Vijeća Europe; EU Gender Mapa puta i Gender akcioni plan BiH; Zakon o ravnopravnosti spolova BiH; Aneks 1 Dejtonskoga mirovnoga sporazuma.

Da su preciziranje Kodeksa za štampu BiH i usvajanje *Preporuka* bile neophodne, pokazalo se u praksi medijskog izvještavanja o LGBT populaciji, naročito u vremenu od 2008. godine i već puno puta pominjanih događaja oko održavanja prvog Queer festivala u BiH, bolje reći, pokušaja održavanja ovog festivala.

Izveštavanja medija su bila u potpunosti podijeljena, od podrške festivalu i multikulturalnosti Sarajeva, do manipulativnog i huškačkog izvještavanja usmjerenog protiv queer populacije. Polarizacija koja je tada nastala u medijima dobrim je dijelom postavila neke nove odnose u medijskom prostoru FBiH.

Pisanje dnevnog lista “Dnevni avaz” u toku pripreme i na početku održavanja festivala, primjer je kako opasno može biti manipulativno izvještavanje medija, i kako se huškačka retorika, jednom započeta, lako otme kontroli i pretvori u nasilje u kojem stradava ne samo ciljna grupa te huškačke retorike, već i građani koji nisu povezani sa tom ciljnom grupom. Sistematsko i planirano manipulativno izvještavanje, nedavanjem precizne informacije o prirodi festivala, kao kulturnog događaja a ne gej parade, biranjem sugovornika_ka za koje se znalo da će negativno govoriti o festivalu, manipulativno povezivanje održavanja festivala kao “prkosa” uz obilježavanje vjerskog praznika pripadnika jedne od religija u BiH, podiglo je negativne emocije, strasti i tenzije među građanima Sarajeva, koje su na dan otvaranja Festivala, uz kulturni događaj otvaranja izložbe na Akademiji likovnih umjetnosti, eskalirale u fizički obračun sa građanima grada Sarajeva, koji su došli na otvaranje izložbe.

Ipak, i pored svih organizacija koje su učestvovala u preciziranju Kodeksa i *Preporuka*, kada su u pitanju rodni sadržaji, žalbe i reagiranje na takvo izvještavanje Vijeću za štampu pristigle su samo od Udruženja Q i BHN, na tekstove pod naslovima “*Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu?*”, od 28.08.2008. i “*Ef. Smajkić: Slobodu ne treba koristiti kao promociju tog smeća sa Zapada*”, 02.09.2008.

Pisanje dnevnog lista “Dnevni avaz” u toku pripreme i na početku održavanja festivala, primjer je kako opasno može biti manipulativno izvještavanje medija, i kako se huškačka retorika, jednom započeta, lako otme kontroli i pretvori u nasilje u kojem stradava ne samo ciljna grupa te huškačke retorike, već i građani koji nisu povezani sa tom ciljnom grupom.

Prema navodima iz reagiranja na objavljene članke, dostavljenog redakciji lista "Dnevni avaz" i Vijeću za štampu u BiH, 2.9.2008.g., objavljeni tekstovi "narušavaju Kodeks za štampu", i predstavljaju "poziv bh. javnosti na netoleranciju, mržnju i homofobiju". U reagiranju su, također, pojašnjeni i ciljevi rada Udruženja Q, te je upućen zahtjev redakciji za objavljivanjem reagiranja i javnog izvinjenja zbog, kako je navedeno, "širenja netačnih informacija i doprinošenja kreiranju društva na predrasudama, mržnji i stereotipima". Dostavljeni demanti nije objavljen u listu "Dnevni avaz".

Žalbena komisija Vijeća za štampu (prof. dr. Miodrag Živanić, advokat Dražen Zubak, urednik Saša Bižić, akademski slikar Mr. Goran Janković, urednik Fuad Kovačević, urednik Mladen Bošnjak i Mr.Sci. Enes Osmančević), na sjednici održanoj u Banja Luci, 8. oktobra 2008.g. donijela je Odluke po žalbama na objavljene tekstove, u skladu sa zaprimljenom žalbom i odrednicama Kodeksa za štampu, ali uzimajući u obzir zagaraniranu slobodu uredničke politike i slobodu govora.

Uz Odluke, upućen je također *Apel* medijima, sljedećeg sadržaja: "Žalbena komisija Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini apelira na uredništvo lista "Dnevni avaz" i drugih medija da vode računa o demokratskoj vrijednosti tolerancije i suživota na ovim prostorima, te doprinesu podizanju praga tolerancije i međusobnog razumijevanja."

U jednoglasno usvojenim Odlukama *Žalbene komisije* Vijeća za štampu u BiH povodom žalbe Udruženja Q za promicanje i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba, na tekstove objavljene u listu "Dnevni avaz", "Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu?", od 28.08.2008. i "Ef. Smajkić: Slobodu ne treba koristiti kao promociju tog smeća sa Zapada", 02.09.2008., utvrđeno je da su u oba teksta drastično prekršeni članovi Kodeksa za štampu BiH:

Član 1 – *Opšte odredbe*; član 3 – *Huškanje*; član 4 – *Diskriminacija*; član 4a – *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobnosti*; član 15 – *Interes javnosti*, Kodeksa za štampu BiH.

Prvi tekst na koji se žalba odnosila objavljen je 28.08.2008. godine na 2. strani pod naslovom "Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu?", sa nadnaslovom "Istražujemo – Bh. javnost protiv održavanja Queer festivala", te podnaslovom "Čemu javno ispoljavanje i promoviranje takvih ideja koje su strane svim religijama. Među nama ima vjernika i vjernica, tvrdi Svetlana Đurković". Ovaj članak najavljen je i na naslovnici pod nazivom "Provokativni gej skup u ramazanu!" sa nadnaslovom "Istražujemo: Bh. javnost protiv Queer festivala u Sarajevu". U tekstu je najavljeno održavanje prvog Queer festivala u Bosni i Hercegovini, planiranog u periodu od 24. do 28. septembra 2008. g., što se poklapalo sa trajanjem mjeseca ramazana. Predsjednici

Udruženja Q, gđi Svetlani Đurković, pružena je prilika da u tekstu pojasni čitateljima ciljeve održavanja ovog festivala, a prenesena je i njena izjava da njihov "cilj nije da nekoga provociraju", kao i da to "nije skup homoseksualca". U tekstu su, također, objavljeni i stavovi nekolicine predstavnika religijskih zajednica i drugih osoba iz javnog života o održavanju ovoga festivala koji, sa malim izuzecima, osuđuju organizovanje ovakvog događaja u mjesecu Ramazana, koristeći često jezik neprimjeren komunikaciji u javnom diskursu.

Kršenja ovih pet članova Kodeksa utvrđena su u nadnaslovu teksta "Bh. javnost protiv Queer festivala", jer ne odražava stav cjelokupne bh. javnosti o ovom događaju. Kršenje je također i u naslovima: "Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu" i "Provokativni gej skup u ramazanu!", budući da su formulirani kao tvrdnja i poruka javnosti, a ne upit ili nagovještaj istraživanja: "ko podvaljuje..." - rečeno je sa sigurnom tvrdnjom da se radi o "podvali", bez argumenata, i "provokativni gej skup.." s tvrdnjom da je provokacija a ne događaj, dajući istovremeno pogrešnu informaciju da se radi o "gej" skupu, a ne festivalu kulture, što queer festival jeste.

Ista kršenja Kodeksa su utvrđena i u drugom članku, zbog manipulativnih naslova i nadnaslova: "Ef. Smajkić: Slobodu ne treba koristiti za promociju tog smeća sa Zapada", i "Skandalozno: Gej okupljanje iz Sarajeva se seli u Mostar", te navoda u tekstu da je "nakon žestoke kritike javnosti u Sarajevu zbog organiziranja gej okupljanja u vrijeme ramazana, Udruženje Q za promociju i zaštitu kulture i ljudskih prava queer osoba izmjestilo je u Mostar pripremne aktivnosti za prvi Queer Festival", i sugestivno postavljenog pitanja odabranim osobama za anketu šta misle o "gej okupljanju u vrijeme ramazana?", koje je isprovociralo i odgovore neprimjerenog sadržaja upućenog prema queer osobama.

Idući slijedom drastičnih kršenja Kodeksa za štampu BiH, kada su u pitanju LGBT populacija i građani koji ne pripadaju ovoj grupaciji, a ipak su na udaru drastičnog huškačkog i diskriminacijskog pisanja medija, izdvojit ću još jedan od primjera, koji je bio razmatran na sjednici *Žalbene komisije* Vijeća za štampu u BiH, 11.11.2011. Radi se o tekstu u magazinu SAFF, objavljenom 28.10.2011, pod naslovom "U Sarajevu promovirani magistri pederizma: 44 eksperta za razvrat".

Tri godine nakon događaja sa Queer festivalom, stvari su se bitno promijenile u građanskoj svijesti i potrebi za reagiranjem. Na ovaj objavljeni tekst, Vijeće za štampu je u istome danu zaprimilo nekoliko telefonskih poziva građana i članova akademske zajednice, koji su, iziritirani pisanjem SAFF-a, tražili urgentnu reakciju i saopćenje Vijeća u vezi sa tim pisanjem. Također su bile pristigle i tri pismene žalbe sa istim zahtijevima, upućene od građana g. Brune Lovrića, gđe Emine Bečić i g. Mirze N.

Žalbe su se odnosila na način informisanja magazina "Saff" o promociji magistara Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije

Tri godine nakon događaja sa Queer festivalom, stvari su se bitno promijenile u građanskoj svijesti i potrebi za reagiranjem.

Univerziteta u Sarajevu. U tekstu je, između ostalog, objavljeno da su “promovirana 44 magistra_ice druge generacije magistarskog programa Gender/Rodne studije (studije koje izučavaju historijat pederizma i zalažu se za istopolne brakove i usvajanje djece od strane pedera i pederica/lezbejki... U Sarajevu su tako magistarsko zvanje stekla 44 eksperta za pederluk, pa možemo zamisliti koliko njih 44 treba da proizvedu diplomiranih pederista, koji će postati armija za preodgajanje našeg prirodnog poretka i tradicije”.

U reakcijama građana je naznačeno da je ovakav način izvještavanja “huškački” i da “promovira netoleranciju i homofobiju”. Istaknuto je da se u ovim tekstovima “podstiče mržnja i nasilje, ne samo prema homoseksualcima, nego i prema uglednim obrazovnim institucijama, kao što je Univerzitet u Sarajevu”. Također, u reagiranjima se kaže da se u tekstu “iskrivljuje pojam rodne studije i vrijeđaju studenti koji su, nakon višegodišnjeg mukotrpnog rada, stekli zvanje magistra”.

Nakon poslatih informacija o žalbama građana i upita uredniku SAFF-a za pojašnjenje zašto je članak napisan na tako neprofesionalan način, Vijeću za štampu je stigao uredan, argumentiran odgovor od urednika ovog magazina, g. Semira Imamovića, u kojem je, između ostaloga, naveo: “Ni jednim slovom nismo pozvali na nasilje protiv bilo koga, pa ni protiv Univerziteta u Sarajevu, niti smo širili mržnju protiv homoseksualaca. Mi smo samo, novinarski prihvatljivim jezikom, izrazili svoje mišljenje o jednoj od strana Rodnih studija. Naravno da je istina da se na Rodnim studijama izučava homoseksualizam... Homoseksualizam kao rodni i seksualni identitet se na Rodnim studijama izučava i to u smislu da se takvi rodni identiteti trebaju promovirati kao rodna jednakopravnost unutar svojih zajednica... Zato smo mi svojim novinarskim jezikom izrazili mišljenje da su magistri Rodnih studija eksperti za pederizam”.

Urgentna Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH, koja se sastaje po potrebi u hitnim slučajevima, (*Predsjedavajući, prof.dr Miodrag Živanović; advokat Dražen Zubak; dr.sc Nada Ler-Sofronić, psihologinja; sutkinja Nada Arsenić, i novinar Faruk Borić*), je razmotrila žalbe građana, objavljeni tekst i odgovor urednika Imamovića i donijela Odluku: SAFF je napravio drastično kršenje Kodeksa za štampu BiH, zbog sljedećih navoda i kvalifikacija datih u naslovu teksta i u samome tekstu “*U Sarajevu promovirani magistri pederizma: 44 eksperta za razvrat*”: “44 magistra za razvrat”, “magistri pederizma”, “eksperti za pederluk” i “diplomirani pederisti”.

Prekršeni su sljedeći članovi Kodeksa za štampu BiH: član 1, stav 3 - Opšte odredbe, *Pristojnost*; član 1, stav 4 - Opšte odredbe, *Poštivanje ljudskih prava*; član 3, stav 1 - *Huškanje*; član 4 - *Diskriminacija* i član 4a - *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobenost*.

Kršenjem člana 1, stava 3, *Opšte odredbe, Pristojnost*, prekršena je obaveza po kojoj se mediji imaju “pridržavati opšteprihvaćenih društvenih standarda pristojnosti i poštivanja etničke, kulturne i religijske raznolikosti BiH”.

Kršenjem člana 1, stava 4, *Opšte odredbe*, prekršena je profesionalna obaveza po kojoj se štampani mediji imaju “pridržavati standarda ljudskih prava definisanih u međunarodnim i bosanskohercegovačkim aktima o ljudskim pravima”.

Kršenjem člana 3, stava 1, *Huškanje*, nije ispoštovana obaveza po kojoj novinari “u svakom trenutku” treba da budu svjesni “opasnosti koja se javlja kada mediji namjerno ili nehotice podstiču diskriminaciju i netoleranciju”.

Kršenjem člana 4, *Diskriminacija*, koji propisuje da “novine i periodična izdanja moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredjeljenost, fizičku ili mentalnu onesposobljenost”, napravljena je urednička pogreška diskriminiranja osoba prema njihovoj seksualnoj opredjeljenosti.

Kršenjem člana 4a, *Ravnopravnost i poštivanje osobenosti*, napravljena je profesionalna greška diskriminiranjem osoba prema njihovoj seksualnoj opredjeljenosti i poštivanju ličnih sloboda pojedinca i osobnosti.

Zanimljivo je uvrstiti u ovaj pregled i sljedeću Odluku *Žalbene komisije Vijeća za štampu u BiH*, ponovno na pisanje lista “Dnevni avaz”. Zanimljivo je iz nekoliko razloga: pozitivan je primjer reagiranje na tekst iz različitih organizacija, što govori ponovno o porastu svijesti građana o pravu na reakciju i traženje istine u skladu sa Kodeksom za štampu i samoregulacijom medija; ohrabriranje LGBT osoba da se ponovno javno oglašavaju u medijskom prostoru, nakon višegodišnjeg povlačenja i djelovanja izvan javnosti; i, konačno, zato što u tekstu nije utvrđeno kršenje Kodeksa, bez obzira što bi na prvi pogled, moglo biti tako tumačeno.

Radi se o tekstu “*Koliko homoseksualaca ima u BiH?*”, objavljenom u listu “Dnevni avaz”, 31.3.2012., i o žalbama upućenim Vijeću za štampu u BiH od Sarajevskog otvorenog centra (SOC), Šarene LGBTTIQ mreže BiH i Fondacije Cure.

Tekst “*Koliko homoseksualaca ima u BiH?*”, napisan je informativno, bez komentara, i iz više različitih izvora. Mogućnost da izloži svoje viđenje teme, po upitu novinarkе, Sarajevski otvoreni centar je odbio, šaljući dodatno objašnjenje uredništvu lista da, zbog načina na koji je ranije izvještavano o LGBT populaciji u ovom listu, ne žele za njih davati izjave: “Sarajevski otvoreni centar nažalost nije zainteresovan za saradnju sa Vašim listom na ovu temu. 2008. godine ‘Dnevni avaz’ je svojim pisanjem uzrokovao veliko nasilje nad LGBT osobama, što je dovelo do toga da su određene osobe bile toliko ugrožene da su morale napustiti svoj rodni grad Sarajevo. Možda ćemo u budućnosti, kada stvari budu drugačije, imati priliku da o ovoj temi govorimo. Nadam se razumijevanju i molim Vas da ne objavljujete nikakve informacije o našem radu ili saradnicima_ama Sarajevskog otvorenog centra u Vašem listu.”

U upućenom reagiranju, žalbenici su navodili da “Postavljajući pitanje: koliko homoseksualaca ima u BiH? ‘Dnevni avaz’ piše senzacionalistički... ‘Prebrojavanje ljudi na ovaj način podsjeća nas na fašizam i period kada su se Jevreji i drugi prebrojavali.” Također,

Sarajevski otvoreni centar je naveo da želi demantovati objavljenu izjavu SOC-a zašto ne žele davati izjave za "Dnevni avaz", uz sljedeću napomenu: "Onaj dio koji ste vi objavili nije sadržavao informaciju o tome zašto mi ne želimo da govorimo za "Dnevni avaz", čime ste učinili još jednu namjernu grešku."

Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH, u ovom je slučaju, razmatrala isključivo članak na koji je upućena žalba, bez osvrta na ranije objavljive tekstove o LGBT populaciji u listu "Dnevni avaz", a za koje, također, postoje ranije donešene Odluke *Komisije*. U konkretnom tekstu na koji je upućena ova žalba, nije pokazana namjera "prebrojavanja" koje podsjeća "na fašizam", a u skladu sa demokratski zagaraniranom slobodom informiranja, medij ima pravo i slobodu da, profesionalno i odgovorno, piše o svim temama za koje procjeni da su u datom momentu aktualne ili potrebne, i niko nema pravo spriječiti medij da to čini, niti zahtijevati od medija da prestane pisati o određenoj temi. Takvu zabranu može donijeti samo sud u rijetkim i vrlo specifičnim sudskim presudama.

Ohrabrujući reagiranja i ukazivanja na propuste u izvještavanju medija, *Žalbena komisija* Vijeća za štampu u BiH (*Predsjedavajući, prof.dr. Miodrag Živanović; sutkinja Nada Arsenić; advokatica Nada Dalipagić; dr.sc. Enes Osmančević; urednik Fuad Kovačević; novinar Faruk Borić i urednik Milan Šutalo*), nakon pažljivog razmatranja teksta, nije uvažila pristigle žalbe, ne nalazeći elemente kršenja Kodeksa za štampu i online medije u predmetnom članku. *Komisija* je konstatala da je tekst napisan na osnovu više izvora, na fer način i u skladu sa Kodeksom, a SOC-u, kao jednom od glavnih izvora informacija, bila je pružena mogućnost davanja izjave i aktivne participacije u objavljenom članku. Centar je to trebao iskoristiti da javnosti pruži istinitu informaciju o temi, i reagirati ako te date informacije nisu plasirane u originalnom obliku ili ako su pogrešno interpretirane.

I konačno, za ovu priliku, ponovno primjer drastičnog kršenja Kodeksa za štampu, kada su LGBT populacija u pitanju. To je tekst magazina SAFF pod naslovom "AIDS je ustvari GIRD - Gay related immune deficiency ili homoseksualno uslovljen nedostatak imuniteta", objavljen, 04.05.2012. g. i potpisan od "DR. Adem Zalihić".

U ovom tekstu je utvrđeno kršenje Kodeksa za štampu i online medije BiH. *Žalbena komisija* Vijeća za štampu u BiH zaključuje da su prema tekstu, nadnaslov, naslov i podnaslov tendenciozni, manipulativni, diskriminirajući i stigmatizirajući prema LGBT populaciji.

Prekršeni su sljedeći članovi Kodeksa: član 2 - *Urednička odgovornost*; član 4 - *Diskriminacija*; član 4a - *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobnosti*, i član 5 - *Tačnost i fer izvještavanje*; član 15 - *Žalbe*.

Tekst govori o razlozima i uzrocima pojave AIDS-a, uz komentare i procjene o navodnom ponašanju i položaju LGBT populacije u različitim državama svijeta. Naslov teksta je "AIDS je ustvari GIRD - Gay related immune deficiency ili homoseksualno uslovljen nedostatak imuniteta". Nadnaslov teksta je: "Zašto je u većini zemalja svijeta

zabranjeno homoseksualcima da darivaju svoju krv?", i lead: "Nedavni incident na Filozofskom fakultetu u Sarajevu koji su izazvali studenti deklarirani homoseksualci i njihovi simpatizeri i istomišljenici otkrio je našoj javnosti do sada nepoznatu činjenicu da je zakonom zabranjeno da homoseksualci darivaju krv. Inače u skoro cijelom svijetu, a naročito u Europskoj uniji i SAD postoje stroge zabrane uzimanja krvi od homoseksualaca za dalju transfuziju". U anterfileu pomenutog teksta, navedeno je sljedeće: "Samo istom logikom i narkomani i prostitutke bi se trebali boriti za pravo da nam i oni daruju krv i organe, jer su i oni od strane medicinskih stručnjaka u istoj riziko grupi kao i homoseksualci".

Žalbu na ovaj tekst uputilo je Koordinaciono tijelo Šarene LGBTIQ mreže BiH. U upućenom reagiranju, naznačeno je kako "autor dr. Adem Zalihić, kroz cijeli tekst, stigmatizira i diskriminira pripadnike LGBTIQ zajednice iznoseći netačne i medicinski neutemeljene podatke. Koristeći nekorektnu i diskriminatorску terminologiju (prije svega termin 'homoseksualizam') nastoji prikazati homoseksualnost kao bolest". Također, u žalbi se navodi i sljedeće: "Autor se, očigledno, udaljio od svoje profesije, pri tome dajući prioritet mitovima, predradama i neznanju vezanim za LGBTIQ osobe".

Uz informaciju o žalbi uredništvu magazina SAFF, kao i na upit Vijeća za štampu u BiH da li će objaviti reagiranje žalbenika, uredništvo magazina SAFF, dostavilo je Vijeću svoj odgovor, u kome je naznačeno sljedeće: "U pismu koje ste nam poslali reakcija se odnosi na autora spomenutog teksta. Stoga Vas upućujemo na autora teksta koji nije član redakcije SAFF-a". Reagiranje nije nikada objavljeno.

Žalbena komisija Vijeća za štampu u BiH (*Predsjedavajući, prof. dr. Miodrag Živanović; advokat Dražen Zubak; dr.sc. Enes Osmančević; advokatica Nada Dalipagić; urednik Fuad Kovačević; novinar Faruk Borić i urednik Milan Šutalo*), je na sjednici održanoj 9. juna 2012. g. donijela Odluku da se žalba prihvata.

Utvrđeno je kršenje Kodeksa za štampu i online medije BiH. *Žalbena komisija* Vijeća za štampu u BiH je zaključila da su prema tekstu, nadnaslov, naslov i podnaslov tendenciozni, manipulativni, diskriminirajući i stigmatizirajući, a kršenje članova Kodeksa je utvrđeno iz sljedećih razloga:

Član 2 - *Urednička odgovornost*, jer je urednik odgovaran za sve što se u njegovom listu objavi, bez obzira ko je autor teksta, zato postoji urednička odgovornost. Također, uredništvo odgovara za opremu teksta, bez obzira ko je autor.

Član 4 - *Diskriminacija* i član 4a - *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobnosti*, budući da se u tekstu, manipulativno, odgovornost i težište za širenje AIDSa stavlja isključivo na jednu rizičnu skupinu, po osnovu seksualne opredijeljenosti.

Član 5 - *Tačnost i fer izvještavanje*, zbog aluzija, sugestivnih komentara i manipulativno plasiranih informacija, poput: "U Bosni je već odavno tihi rat za ozakonjenje, a potom i širenje homoseksualizma"; "...homoseksualni lobi se ne predaje... Nakon brisanja iz međunarodne klasifikacije bolesti, stižu mogućnost da se bore za ozakonjenje brakova i da nameću ljudima svoju nastranost, čega smo svjedoci i kod nas u Bosni."... "Svaka zdrava i dobronamjerna osoba zapitat će se kako je moguće da WHO zauzme ovakav stav olakšavajući širenje ovog nastranog polnog općenja, a time i pojave miliona oboljelih od AIDS-a, prije svega, ali i sifilisa, gonoreje, mnogih malignih tumora, koji su se pojavili nakon odluke WHO?"...

Također, ovaj član Kodeksa nalaže "profesionalnu obavezu" da se blagovremeno ispravi bilo koja objavljena informacija za koju se utvrdi da je netačna i da će "Izvinjenje i/ili ispravka biti objavljeni s dužnim isticanjem", što u ovom slučaju nije ispoštovano.

Član 15 - *Žalbe*, jer nije ispoštovana obaveza objavljivanja reagiranja kod upućene žalbe, kako to Kodeks nalaže.

Sve ove, i mnoge druge odluke po žalbama građana na izvještavanje medija, kao i drugi bitni dokumenti za razumijevanje slobode i odgovornosti medija, ali i prava građana na ulaganje žalbi i prigovora na neprofesionalno medijsko izvještavanje, možete slijediti na web stranici Vijeća za štampu u BiH, samoregulacijskog tijela za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini www.vzs.ba, a dobro ste došli i na našu Facebook grupu <http://www.facebook.com/VijeceZaStampuBiH>

Vaše je demokratsko pravo da se žalite na neprofesionalno, netačno i manipulativno medijsko izvještavanje. Iskoristite ga!

Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg

Uvredljiva i politički nekorektna terminologija vezana za LGBTTIQ osobe

LGBTTIQ predstavlja skraćenicu za lezbejke, gejeve, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe. **Lezbejke** su žene koje emotivno i/ili fizički privlače žene. **Gej** je pojam koji se koristi za muškarce koje emotivno i/ili fizički privlače muškarci. **Biseksualce/biseksualke/biseksulne osobe** emotivno i/ili fizički privlače osobe oba spola. **Transrodne osobe** su one čiji rodni identitet i/ili rodno izražavanje nije u skladu sa uvaženim (nametnutim) tradicionalnim rodnim ulogama i normama. **Transeksualne osobe** su one koje imaju jasnu želju i namjeru da promijene svoj spol, kao i osobe koje su djelomično ili potpuno modificirale (fizičkom i/ili hormonalnom terapijom i operacijama) svoje tijelo i svoju prezentaciju, izražavajući svoj rodni i/ili spolni identitet i osjećaj sebe. Treba istaći i razliku između transseksualnosti (pojam kojim se u medicini označava poremećaj identiteta) i transeksualnosti (pojam koji označava jedan od mnogobrojnih vrsta identiteta). **Interseksualne osobe** su one koje su rođene sa spolnim organima koji nisu definirani izričito kao muški ili ženski. **Queer (kvir)** osobe su sve one koje se odupiru heteropatrijarhalnim normama življenja, bez obzira na svoju seksualnu orijentaciju.

Prava LGBTTIQ osoba prepoznata su zakonskim regulativama demokratskih zemalja i garantirana antidiskriminacijskim zakonima. U članu 2. Zakona o ravnopravnosti spolova BiH piše: "Diskriminacija po osnovu spola i spolne orijentacije zabranjena je". Istospolno orijentirane osobe ne ugrožavaju tradicionalno shvaćenu porodicu i društvene vrijednosti, niti nameću svima svoj način života kada traže svoja prava ili ukazuju na diskriminaciju koju trpe.

Homofobija se na najrazličitije načine iskazuje u društvu, institucijama i uopće u kulturi u kojoj živimo. Homofobija predstavlja izrazito negativan stav ili osjećanje prema homoseksualnim osobama. Pojam ima raznolika značenja, ali se sva svode na mržnju prema homoseksualnosti,

neprijateljstvo, pa i strah, što sve zajedno uzrokuje diskriminaciju, predrasude ili nasilje nad osobama homoseksualne orijentacije, bez obzira na spol. Pojam je usko povezan sa rasizmom, fašizmom i seksizmom, jer su u osnovi svih ovih pojava strah, mržnja, diskriminacija i nasilje prema Drugačijem.

Upute za korištenje senzitivnog jezika i politički korektne terminologije

Uvredljivo: “homoseksualizam“

Preporučljivo: “homoseksualnost“, “homoseksualne osobe“, “gej“, “gej muškarac“ ili “lezbejka“, “gej osoba/ljudi“, “LGBT osobe/ljudi/zajednica“

Termin “homoseksualizam“ ne postoji, baš kao što ne postoji ni pojam “seksualizam“. Korištenje ovog termina ukazuje na slaganje sa ideologijom homofobije, jer se ovakvim terminom pokušava dokazati da se prava LGBTTIQ osobama trebaju ukinuti, jer je u pitanju neki štetni poredak, “izam“ ili poremećaj. Ispravan termin je homoseksualnost ili istospolna orijentacija ili LGBT osobe. Poželjno bi bilo da se koristi “gej“ ili “lezbejka“ ili “biseksualna osoba“ da se opišu osobe koje privlači isti spol. Molimo vas da izbjegavate korištenje riječi “homoseksualizam“ osim u direktnim citatima, uz naglašavanje/komentar da je ova riječ ciljano izmišljena, pogrdna i uvredljiva.

Uvredljivo: “legalizacija homoseksualnosti“

Preporučljivo: “dekriminalizacija homoseksualnosti“

Termin „legalizacija homoseksualnosti“ predstavlja pogrešan kontekst upotrebe riječi legalizacija. O legalizaciji možemo govoriti kada govorimo o legalizovanom braku, legalizovanoj istospolnoj zajednici. Pokušajte izbjegavati korištenje ove riječi kada želite da govorite o dekriminalizaciji homoseksualnosti. Dekriminalizacija muškog homoseksualnog ponašanja u Bosni i Hercegovini se desila u devedesetim. U Federaciji Bosne i Hercegovine 1996., a u Republici Srpskoj 1998. godine na način da je krivično djelo protivprirodni blud izbačen iz oba zakona. Također, zakon Brčko distrikta (2003) ne poznaje bilo koji oblik krivičnog gonjenja na osnovu seksualne orijentacije.

Uvredljivo: “homoseksualni_a odnos/veza“, “homoseksualni par“, “homoseksualni seks“ itd.

Preporučljivo: “veza“ (ili “seksualna veza“), “par“ (ili, ako je nužno, “gej/lezbejski par“) “seks“, itd.

Identificirati istospolni par kao “homoseksualni par“, karakterizirajući njihovu vezu kao “homoseksualnu vezu“, ili identificirati njihovu intimnost kao “homoseksualni seks“ nepotrebno je i stoga uvredljivo, te bi se trebalo izbjegavati. Ove konstrukcije riječi korištene su od strane anti-gej aktivista da bi se oklevetali gej ljudi, parovi i njihove veze.

Pokušajte izbjegavati posebno obilježavanje aktivnosti, emocije ili veze “gej“, “lezbejki“ ili “biseksualnih osoba“ osim ako biste aktivnosti, emocije ili veze “strejt“ osoba isto tako posebno označili kao “strejt“. U mnogim slučajevima, vaši čitatelji_ice, gledatelji_ice ili slušatelji_ice moći će prosuditi spol ljudi i/ili orijentaciju putem imena osoba o kojima se govori, kroz vaš opis i zamjenice koje ćete koristiti. Također, ne navodite za heteroseksualni par da je “normalni par“ čime se aludira na to da je istospolna veza nenormalna, neprirodna.

Uvredljivo: “seksualne sklonosti“

Preporučljivo: “seksualna orijentacija“ ili “orijentacija“

Izraz “seksualne sklonosti“ obično se koristi da se sugerira da je seksualna orijentacija LGBT osoba isključivo i jedino stvar njihovog izbora i da bi se mogla “izliječiti“. Opis seksualne orijentacije je fizička, romantična i/ili tjelesna privlačnost pojedinca_ke prema pripadnicima_ama istog i/ili suprotnog spola i uključuje lezbejke, gej muškarce, biseksualne i strejt osobe.

Uvredljivo: “gej životni stil“ ili “homoseksualni životni stil – homoseksualni lifestyle“

Preporučljivo: “gej život“ ili “gej i lezbejski život“

Nema specijalnog lezbejskog, gej ili biseksualnog životnog stila, kao što ni heteroseksualni životni stil nije poseban samo zbog svoje seksualnosti. Lezbejke, gejevi i biseksualne osobe su različite načinom koji žive svoje živote. Termin “gej životni stil“ treba prepustiti mjesto individualnom životnom stilu svake LGBTTIQ osobe. Fraza “gej životni stil“ koristi se da se omalovaže LGBTTIQ osobe, jer sugerira da je njihova “specijalna“ orijentacija njihov izbor, jer su se povelili za modom, te da se, shodno tome, može promijeniti i “izliječiti“.

Uvredljivo: “priznao_la da je homoseksualac (gej), lezbejka ili biseksualna osoba“ ili “deklarirani_a homoseksualac (gej), lezbejka ili biseksualna osoba“

Preporučljivo: “otvoreno lezbejka“, “otvoreno gej“, “otvoreno biseksualna osoba“

Termin se koristi da opiše one koji_e su otvoreno lezbejke, gej ili biseksualne osobe ili koje su nedavno “izašle iz ormara“ (termin koji se također koristi je: “outovali_e se“). Riječ “priznao_la“ ili “deklarirani_a“ sugerira da biti gej, lezbejka ili biseksualna osoba jeste nešto sramno i da je potrebno da ostane skriveno.

Uvredljivo: “posebna/specijalna prava“

Preporučljivo: “jednaka prava“ ili “jednaka zaštita“

Protiveći se uvođenju antidiskriminacijskih zakona, anti-gej aktivisti vrlo često karakteriziraju jednaka prava i/ili jednaku zaštitu prava LGBT osoba kao “posebna prava“. LGBT osobe ne zahtijevaju niti imaju posebna prava – LGBT osobe žele jednaka prava i jednaku zaštitu.

Uvredljivo: “peder“, “pederčina“, “pederko“, “tetskica“, “homo“, “lezba“, “lezbača“, “muškarača“, “muškobanjasta“, “homić“, “trandža“, “žene koje mrze muškarce“, “hermafrodit“ i slično.

Kriterij za korištenje ovih termina je isti kao i u korištenju govora (riječi) mržnje prema drugim manjinama. Kako te riječi ne bi predstavljale standard u medijima, poželjno je da novinari_ke naglase da su ove riječi nepristojne i ponižavajuće za lezbejke, gej, biseksualne ili transrodne osobe. Navedene riječi se mogu koristiti kad se citira neka osoba ali sa obaveznom napomenom da su neko-rektne i ponižavajuće.

Uvredljivo: “devijantno“, “disfunkcionalno“, “bolesno“, perverzno“, “poremećeno“, “destruktivno“, “zastranjujuće“, “nenormalno“ i sl.

Pretpostavka da su lezbejke, gej, biseksualne i transrodne osobe psihološki poremećene odbačena je 1970. godine od strane Svjetske zdravstvene organizacije. Danas riječi kao što su “devijantno“, “bolesno“ i “poremećeno“ obično služe da prikažu lezbejke, gej, biseksualne i transrodne osobe manje čovječnim, mentalno bolešnim ili opasnim za društvo. Svrstavanje LGBTTIQ osoba zajedno sa pedofilijom, seksualnim iskorištavanjem djece, incestom i zoofilijom često se koristi da se sugerira da LGBTTIQ osobe predstavljaju prijetnju po društvo, posebno po djecu. Dokazano je da

među pedofilima, zoofilima i incestuoznim osobama nema više homoseksualnih nego heteroseksualnih osoba, a također nema direktne povezanosti između seksualne orijentacije osobe sa navedenim zločinima i kažnjivim djelima. Riječi kao što su ove trebale bi se izbjegavati u izvještavanju o LGBTTIQ osobama. Ako se moraju koristiti, trebalo bi da budu naglašene kao direktan citat određene osobe, uz napomenu da su pogrdne.

Uvredljivo: “ono-ona-on“, “to-ta-taj“, trandža“, “hermafrodit“ i sl.
Poželjno: “transrodna osoba“, “interseksualna osoba“

Ovi nazivi imaju cilj da obezvrijede i dehumaniziraju transrodne i interseksualne osobe i krajnje su politički i etički nekorektni.

Literatura

Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg (2011). *Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima*. Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti i Centar za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.

Vesna Jarić i Nadežda Radović (2010). *Rečnik rodne ravnopravnosti*. Beograd, Novi Sad: Art print.

Adrijana Zaharijević (2003). *Kratki pojmovnik queer teorije*. U: Dajan Fas (ur.), *Hrestomatija. Unutra/Izvan*. Beograd: Centar za ženske studije.

PRILOZI

KODEKS O EMITOVANJU RADIO TELEVIZIJSKOG PROGRAMA⁴⁸

Petak, 05. oktobar 2007.

Na osnovu člana 39. stav 1. Zakona o komunikacijama BiH ("Službeni glasnik BiH", broj 31/03), Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije donosi Kodeks o emitovanju radio televizijskog programa

DIO PRVI – OPŠTE ODREDBE

Član 1 **Predmet**

Ovim Kodeksom se uređuju osnovni principi programskih sadržaja koji se emituju u programima radio televizijskih stanica u Bosni i Hercegovini u skladu sa Zakonom o komunikacijama BiH, Evropskom konvencijom o prekograničnoj televiziji i drugim pozitivno-pravnim domaćim i međunarodnim dokumentima.

Kodeksom se u potpunosti ostvaruju zahtjevi za osiguranje prava na slobodu izražavanja, kako je predviđeno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama, kao i drugim instrumentima navedenim u Ustavu Bosne i Hercegovine, istovremeno poštujući općenito prihvaćene standarde pristojnosti, nediskriminacije, pravednosti, tačnosti, zaštite maloljetnika, zaštite privatnosti.

⁴⁸ Kodeks o emitovanju radio televizijskog programa <https://www.parlament.ba/press/default.aspx?id=19274&langTag=bs-BA>

Član 2 Definicije

U svrhu tumačenja ovog Kodeksa, korišće se slijedeće definicije:

1. Agencija – Regulatorna agencija za komunikacije
2. Radio i televizijska kuća- termin koji obuhvata bilo koju televizijsku ili radio stanicu koja emitira program na teritoriji Bosne i Hercegovine, a koji posjeduje dozvolu za emitovanje izdatu od Agencije.
3. Javni interes – pravo javnosti da zna informacije koje mogu donijeti korist ili spriječiti nastanak štetnih posljedica.
4. Jezik mržnje –jezik/govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije.
5. Pristojnost – standardi ponašanja i govora koji se smatraju prihvatljivim u kontekstu prosječnog gledaoca ili slušaoca
6. Uvredljiv jezik- provokativan, nepristojan, preziran i sličan jezik/govor, kao i onaj koji bi po općeprihvaćenim načelima uljudnosti i pristojnosti mogao izazvati uvredu.
7. Djeca- osobe mlađe od 14 godina.
8. Maloljetnici - osobe ispod 18 godina.
9. Odgovarajući raspored programa – raspored programa sačinjen ocjenjujući prirodu sadržaja; vjerovatni broju i sastavu publike, prirodu ukupnog kao i pojedinačnih programa pojedine stanice, vjerovatna očekivanja publike pojedine stanice u određeno vrijeme određenog dana, a naročito imajući u vidu da li se u određeno vrijeme može očekivati da u publici budu djeca, uzimajući u obzir školsko vrijeme, vikende, praznike i raspust; početak i kraj programa.
10. Pornografija – programi koji prikazuju eksplicitne scene seksa, uključujući seksualnu penetraciju, napravljeni isključivo u svrhu podizanja seksualnog uzbuđenja publike.
11. Erotski programi - programi koji se uglavnom bave erotski stimulativnim opisima, bez prikazivanja eksplicitnih scena seksualnog odnosa.
12. Granični period – period emitovanja unutar kojeg se mogu prikazivati određeni sadržaji koji zbog specifične prirode ne trebaju biti dostupni najširoj publici. Granični period za televizijske programe je između 24.00 i 6.00, a za radio programe između 22.00 i 5.00.
13. Parapsihologija- ovaj termin se odnosi na pseudonauku koja se bavi naučno neobjašnjivim pojavama, i obuhvata područje izvan medicinsko-psihološke stvarnosti koje nije znanstveno provjerljivo, u

šta spadaju hiromantija, proricanje, spiritizam, okultizam, astrologija, telepatija, vidovitost, bioenergija, telekineza.

14. Okultizam – ovaj termin obuhvata vjerovanje u “okultne sile“ i uključuje praksu “okultnih znanosti“. Također, može da obuhvata okultna umijeća, astrologiju, magiju, okultnu medicinu, proricanja i/ili spiritualne aktivnosti koje zalaze u sfere koje trenutne naučne postavke nisu definisale, niti spadaju u uobičajene aktivnosti koje susrećemo u tradicionalnim religijama.

15. Egzorcizam – ovaj termin obuhvata istjerivanje demona ili drugih zlih duhova ili bića za koja se smatra da su obuzela osobu ili predmet.

16. Alternativna medicina – bilo koji od različitih nekonvencionalnih načina liječenja koji nisu utemeljeni na postavkama tradicionalne medicinske nauke.

17. Nadriljekarstvo – bavljenje liječenjem ili bilo kojom drugom zdravstvenom djelatnošću bez propisane stručne spreme.

18. Ranjive osobe – socijalno, psihološki i/ili zdravstveno insuficijentne osobe, uključujući ali ne ograničeno na osobe sa poteškoćama u učenju, sa zdravstveno-mentalnim problemima, osobe sa psihičkim oboljenjima ili one koje pate od gubitka pamćenja, bolesne osobe i osobe koje su preživjele traumu.

19. Religijski program - program kojemu je centralna ili prevladavajuća tema vjera.

Član 3 Opšti principi

1. Svi dijelovi programskih usluga će poštovati dostojanstvo čovjeka i temeljna prava drugih.

2. Radio i televizijske kuće su slobodne u kreiranju i uređivanju svojih programa, uz poštovanje profesionalnih i opšte prihvaćenih vrijednosnih, etičkih i estetskih standarda.

3. Radio i televizijske kuće su odgovorne za sadržaj svih materijala koje emitiraju, bez obzira na njihov izvor, kao i za profesionalne aktivnosti koje poduzimaju osobe zaposlene u njima. Svi materijali koji se emituju obuhvataju pored redovnog programa i reemitovani program, SMS poruke, najave programa i slično, kao i reklamni i sponzorirani program koji nije direktno obuhvaćen odredbama Kodeksa o reklamiranju i sponzorstvu.

4. Radio i televizijske kuće će se pridržavati općenito prihvaćenih standarda u pogledu autorskih prava, te će se uzdržavati od bilo koje vrste nedozvoljenog prisvajanja programa.

5. Radio i televizijske kuće će program uskladiti sa općenito prihvaćenim standardima uljudnosti. Ovi standardi uključuju, ali se ne

ograničavaju na poštivanje etničkih, kulturnih i vjerskih razlika u Bosni i Hercegovini.

6. Programi neće koristiti sujevjerje kako bi manipulirali individualnim interpretacijama gledalaca/slušalaca.

7. Posebna pažnja u programima se mora posvetiti tretmanu ranjivih osoba koje u tim programima pojavljuju.

8. Novinari imaju etičku obavezu da zaštite izvore informacija.

9. Radio i televizijske kuće će se pridržavati privremenih pravila, odnosno ispunjavati takve uslove za emitiranje programa, koje može s vremena na vrijeme postaviti Agencija, uključujući, ali se ne ograničavajući na politički program u periodu prije izbora i hitne javne proglose. Radio i televizijske kuće su također obavezne da se pridržavaju pravila i propisa Centralne izborne komisije BiH.

10. Radio i televizijske kuće će potpuno i istinito prikazivati činjenice i događaje i ohrabrivati slobodno oblikovanje mišljenja.

11. Radio i televizijske kuće treba da usvoje prikladne procedure za razmatranje prigovora na cjelokupni program uključen u njihov raspored emitovanja. Kao što je navedeno u Uslovima dugoročne dozvole Agencije, ove procedure treba da uključe zahtjev da pripadnici javnosti koji ulažu prigovor budu propisno informisani o tome da, u koliko prigovor ne bude riješen, mogu da se obrate Agenciji.

DIO DRUGI – OPŠTI PROGRAMSKI STANDARDI

Član 4 Jezik mržnje

1. Radio i televizijske kuće neće emitirati materijal koji svojim sadržajem i tonom:

a) prenosi jasan i neposredan rizik od podsticanja etničke ili vjerske mržnje između zajednica u Bosni i Hercegovini, ili koji može biti protumačen u smislu poticanja na nasilje, nered i nemire, ili koji bi mogao izazvati ili podsticati kriminal ili kriminalne radnje.

b) prenosi jasan i neposredan rizik od uzrokovanja negativnih posljedica koje uključuju ali se ne ograničavaju na smrt, povrede, štetu nanesena imovini ili drugu vrstu nasilja, ili skretanje policijskih aktivnosti i medicinskih usluga ili aktivnosti drugih službi za održavanje javnog reda sa njihovih uobičajenih dužnosti.

2. Programski sadržaji elektronskih medija neće biti usmjereni na kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti ili mržnje.

3. U programima elektronskih medija neće se emitovati programski sadržaji kojim se pripadnost etničkoj grupi, pol ili seksualna opredijeljenost potenciraju kao oblik diskriminacije prema navedenim kategorijama.

4. Elektronski mediji će izbjegavati korišćenje uvredljivih termina koji bi se mogli povezati sa određenom društvenom grupom.

5. Emitovanje programskih sadržaja u kojima se upotrebljavaju termini iz stavova 1. - 4. ovog člana, dozvoljeno je isključivo ukoliko su dio naučnog, autorskog ili dokumentarnog rada i/ili predstavljaju dio objektivnog novinarskog izvještaja i objavljeni su bez namjere da se podstiče radnje navedne u gornjim stavovima, odnosno sa namjerom da se kritički ukaže na takve radnje.

Član 5 Pristojnost i uljudnost

1. Radio i televizijske kuće će osigurati da se općenito prihvaćeni standardi pristojnosti i uljudnosti primjenjuju u sadržaju radio i televizijskih programa kako bi publika bila zaštićena od kulturološki neadekvatnih sadržaja. Posebna pažnja će biti posvećena da takvi programi nisu u suprotnosti sa vaspitno-obrazovnim i edukativnim uticajem na djecu.

2. Radio i televizijske kuće će posvetiti dužnu pažnju pri izboru materijala za izvještaje o posljedicama prirodnih katastrofa, nesreća ili ljudskog nasilja. Pri emitovanju takvih materijala radio i televizijske kuće će naći balans između želje da služe istini i želje da pokažu suosjećanje i rizika od senzacionalizma koji bi izazvao bol ili mogućnost neopravdanog ometanja privatnosti.

Član 6 Pravičnost i nepristrasnost

1. Radio i televizijske kuće će osigurati da svi programi, a naročito informativni, budu tačni, pravični i nepristrasni. Sve uočene greške će blagovremeno biti ispravljene.

2. Tačnost, pravednost i izbalansiranost se postižu objavljivanjem svih suprotstavljenih činjenica bilo u istom programu ili u nizu drugih programa i emisija koje predstavljaju cjelinu u obradi određene tematike.

3. Neće se emitirati emisije koje po bilo čijem razumnom sudu imaju namjeru da promoviraju interese jedne političke stranke ili bilo koje grupe ili pojedinca, niti da takve aktivnosti provode sistematično tokom jednog vremenskog perioda, isključujući druge stranke, grupe ili pojedince. Komentar će biti jasno razlučiv od vijesti. Neće se dozvoliti da

prevlada niti jedno mišljenje ili stanovište kada se radi o kontroverznim političkim, privrednim i drugim javnim temama.

4. Voditelj i reporteri (izuzev spikera i reportera u programima vijesti), autori programa, moderatori u debatnim programima i diskusijama mogu izraziti lična mišljenja i stanovišta u vezi kontroverznih političkih, privrednih i drugih javnih tema. Dodatno, voditelji ne smiju koristiti prednost stalnog pojavljivanja u programima da bi promovisali spostvene stavove i mišljenja na način na koji bi mogli narušiti neophodnu nepristrasnost i izbalansiranost.

5. Lični stavovi i mišljenja u autorskim programima ili priložima će biti jasno naznačeni, da bi ih publika mogla jasno prepoznati kao takve.

6. Kada se radi o političkim, privrednim, ili tekućim programima koji uključuju izuzetno kontroverzna pitanja, sva relevantna mišljenja će biti uključena u program. Radio i televizijske stanice će se pobrinuti da u ovim programima ne prevladava mišljenje i stavovi određenih pojedinaca ili grupa.

7. Radio i televizijske stanice će osigurati pravedan tretman pojedincima i organizacijama u programima.

8. Kada program uključuje navode o nepodobnim djelima ili nekompetentnosti, ili ako sadrži negativne konotacije na račun bilo koje osobe ili organizacije, radio televizijske kuće će onima čije se ime spominje pružiti prilika da učestvuju u programu ili da komentarišu date navode. Ukoliko te osobe ili organizacije odbiju učešće ili davanje izjave, radio televizijske kuće će dokumentovati svaki pokušaj da stupe u kontakt s njima. Ova se obaveza ne odnosi na emitovanje informacija koje uslijed hitnosti i/ili javnog interesa ne trpe odlaganje. U takvim situacijama radio televizijske kuće će sa tim osobama ili organizacijama stupiti u kontakt čim to okolnosti budu dozvoljavale.

9. Osobe koje se intervjuišu ili učestvuju u programima koji se bave političkim, privrednim kontrovezama i ostali programima koji se bave tekućim događajima bi se na adekvatan način trebale upoznati sa formom, tematikom i svrhom programa u kojem se traži njihovo učešće i doprinos. Takođe im se treba objasniti na koji način će njihov doprinos, odnosno učešće u programu biti upotrijebljeni. Intervjuisana lica takođe trebaju biti obaviještena o bilo kojoj značajnijoj promjeni u programu, koja bi mogla uticati na na njihov pristanak da učestvuju u programu.

Član 7

Lažan ili varljiv materijal

Radio i televizijske kuće neće emitirati bilo kakav lažan ili varljiv materijal za koji znaju da je lažan ili su mogle utvrditi da je lažan na osnovu zdravog razuma ili rutinskom provjerom, ili postoji opravdana

osnova za pretpostavku da je lažan. Ako se pokaže da je materijal koji se emitira lažan, mora se što prije objaviti ispravka.

Član 8

Nasilje i opasno ponašanje

1. U principu, scene nasilja, njegove posljedice i opisi nasilja, bilo verbalni bilo grafički, biće emitovani unutar graničnog perioda.

2. Dnevni programi koji se bave takvim temama će biti opravdani kontekstom.

3. Psihičko ili fizičko nasilje ili opasno ponašanje koje bi djeca lako mogla oponašati neće biti emitovano u televizijskim programima prvenstveno namijenjenim djeci osim ako ne postoji jako uredničko opravdanje.

4. Programi neće obuhvatati materijal (bilo da se odnosi na zasebne programe ili na više programa posmatranih zajedno) koji, uzimajući u obzir kontekst, promovise ili ohrabruje nasilje, opasno i antidruštveno ponašanje naročito ako bi takav materijal mogao lako poticati na oponašanje takvih ponašanja.

Član 9

Uvredljiv jezik

Uvredljiv jezik u radio programima neće biti korišten neposredno prije ili poslije graničnog perioda ili u vrijeme kada je vjerovatno da djeca prate program, osim ako ne postoji opravdanje vezano za sam kontekst emitovanog programa.

Uvredljiv jezik u televizijskim programima može biti korišten unutar graničnog perioda, osim ako ne postoji opravdanje vezano za sam kontekst emitovanog programa.

Član 10

Nagost

U programima koji uključuju nagost, ista će biti prikazivana u kontekstu teme programa. Ukoliko se radi o programima koji na erotski način tretiraju nagost, isti će biti emitovani unutar graničnog perioda, osim kad se radi o edukativnim programima.

Član 11 Erotika i pornografija

1. Erotski programi će biti emitovani unutar graničnog perioda.
2. Pornografski programi neće biti emitovani.

Član 12 Upozorenja za publiku

1. Elektronski mediji dužni su da daju informaciju u vezi sa prirodom i sadržajem programa koji emituju, kako bi publika sama mogla napraviti izbor.
2. Odgovarajuća informacija (upozorenje/smjernica) mora biti pružena prije emitovanja ili na početku emitovanja programa koji sadrži određene scene (npr. nasilje, posljedice nasilja ili prirodnih katastrofa), kako bi određene grupe gledalaca ili slušalaca bile upozorene na sadržaj koji slijedi, a po svojoj prirodi i karakteru ne spada u programe koji se emituju u graničnom periodu.
3. Televizijske stanice su dužne da za programe ili djelove programa iz prethodnog stava, emituju vizuelno i zvučno upozorenje o njihovoj neprikladnosti za određene grupe gledalaca, kao i da to naglase u svim javnim objavljivanjima programske šeme.
4. Radijske stanice su dužne da prije emitovanja određenih programskih sadržaja, u svom programu emituju zvučna upozorenje o njihovoj nepodobnosti za maloljetnike, kao i da to naglase u svim javnim objavljivanjima programske šeme.

DIO TREĆI – ZAŠTITA DJECE I MALOLJETNIKA

Član 13 Osnovni principi

1. U pružanju usluga, radio i televizijske kuće moraju poduzeti sve razumne mjere da zaštite maloljetnike.
2. Djeca također moraju biti zaštićena odgovarajućim rasporedom emitovanja programa koji za njih nije podoban.
3. Svi programi koji bi mogli ozbiljno narušiti fizički, psihički ili moralni razvoj djece i maloljetnika neće se emitovati u vrijeme kada je najvjerojatnije da će ih oni gledati/slušati. Takvi programi uključuju, ali nisu ograničeni na, programe koji sadržavaju posebno izražene

seksualne scene, scene nasilja ili teme (kao što su zlostavljanje djece ili upotreba droge) obrađene na način koji može biti štetan za djecu.

4. Takvi programi mogu biti emitovani samo u periodu između 24.00 i 6.00. sati.

5. Radio i televizijske stanice moraju poštovati granični period i obratiti posebnu pažnju na odgovarajući raspored programa emitovanog u vrijeme kada je vjerovatno da djeca prate program, naročito u vrijeme doručka i odlaska u školu, ali može uključivati i ostale termine.

6. Prelazak na program za odrasle ne smije biti nagao u vrijeme graničnog perioda ili nakon termina kada je vjerovatno da će djeca slušati program. Za televiziju posebno vrijedi pravilo da najizrazitiji, najeksplicitniji sadržaji koji nisu primjereni za djecu trebaju biti emitovani u kasnijem rasporedu.

Član 14 Učešće djece i maloljetnika u programu

1. Posebna pažnja mora biti posvećena fizičkoj i emotivnoj dobrobiti i dostojanstvu maloljetnika koji učestvuju ili su na drugi način uključeni u program, neovisno od toga da li je sam maloljetnik ili njegov roditelj ili staratelj dao saglasnost.

2. Elektronski mediji ne smiju od djece tražiti mišljenje vezano za privatna porodična pitanja niti o temama za koje postoji mogućnost da su van domena njihovog rasuđivanja.

3. Zabranjena je svaka zloupotreba djece u programima elektronskih medija.

4. Zabranjeno je korištenje djece u političke svrhe.

5. Direktno učestvovanje u programu ili uključivanje u program na bilo koji način ne smije maloljetnicima prouzrokovati nepotrebnu uznemirenost ili strah.

6. Angažovanje djece u reklamnim sadržajima, kampanjama kao i u druge promotivne svrhe, mora biti u skladu sa Pravilnikom o oglašavanju i sponzorstvu u elektronskim medijima.

7. Nagrade koje se dodjeljuju u dječijim programima moraju biti odgovarajuće za uzrast ciljane publike kao i učesnika.

Član 15 Izvještavanje o zločinima u koje su umiješani maloljetnici

1. U slučajevima u kojima su primjenjive zakonske zabrane ili ograničenja otkrivanja identita, stanice će naročito obratiti pažnju da ne emituju sadržaj koji bi mogao otkriti ili uputiti na trag koji bi

mogao dovesti do identifikacije maloljetnika koji bi mogli biti uključeni kao žrtve, svjedoci, optuženi ili na drugi način umiješani u policijsku istragu ili sudski postupak u vezi sa krivičnim djelom. Također, posebna pažnja će se obratiti pri objavljivanju ograničenih informacija koje bi u kombinaciji sa informacijama objavljenim negdje drugdje (recimo u štampi), mogle dovesti do otkrivanja identiteta, ili na nenamjerno opisivanje zločina na indirektan način.

2. Pri objavljivanju informacija u vezi sa krivičnim djelima, emiteri moraju posebnu pažnju obratiti zaštiti potencijalno ranjivom položaju maloljetne osobe koja je uključena u slučaj bilo kao žrtva bilo kao svjedok. Ovo se naročito odnosi na objavljivanje imena, adrese, fotografije ili video zapisa dotične osobe, škole koju pohađaju ili radnog mjesta. Za objavljivanje ovih informacijama o maloljetnicima koji su mogući počinioi krivičnog djela potrebno je posebno opravdanje.

3. Posebna pažnja će se posvetiti zaštiti identiteta maloljetnika na bilo koji način umiješanih u seksualno nasilje. U svim takvim slučajevima, informacije o identitetu se mogu objavljivati smo po prethodno pribavljenom odobrenju nadležnih organa.

4. Identitet maloljetnika, pravosnažno osuđenog za krivično djelo, može se otkriti u programima elektronskih medija isključivo ukoliko postoji opravdani interes javnosti da bude upoznata.

Član 16

Opojna sredstva, pušenje i alkohol

1. Upotreba opojnih sredstava, pušenje i upotreba alkohola neće biti prikazivani u programima prvenstveno namijenjenim maloljetnicima, osim ukoliko se takvim programima ne ukazuje na štetne posljedice.

2. Upotreba opojnih sredstava, pušenje i upotreba alkohola neće ni na koji način biti promovisani kao prihvatljivi, niti će se podsticati ili opravdavati u programima.

DIO ČETVRTI - PRIVATNOST

Član 17

Zaštita privatnosti, opšti principi

1. Zabranjeno je ugrožavanje privatnosti pojedinca objavljivanjem informacija o privatnom životu bez njegovog znanja i pristanka.

2. Svako narušavanje privatnosti mora biti opravdano dokazivim javnim interesom. Objavljivanje činjenica iz privatnog života pojedinca, bez njegovog znanja i saglasnosti, moguće je samo u slučaju nedvosmislenog postojanja opravdanog interesa javnosti da bude upoznata, a odnosi se na: otkrivanje zločina, zaštitu javnog interesa, sprječavanje pogrešnog informisanja javnosti, razotkrivanje nekompetentnosti u javnoj službi, zaštitu javnog zdravlja.

3. Informacije u kojima se otkriva lokacija privatnog posjeda osobe ili porodice neće biti objavljene bez dozvole, ukoliko nije opravdano javnim interesom.

4. U situacijama gdje su ljudi prisutni u događajima o kojima se izvještava u programima vijesti (na primjer automobilske nesreće i sl), mora se poštovati pravo na privatnost prilikom objavljivanja ovih informacija. Ovo se odnosi na programe u kojima se direktno izvještava o događaju, kao i sadržaje u kojima se ovaj događaj naknadno spominje.

5. Ukoliko se prilikom emitovanja programa koristi arhivski materijal koji sadrži podatke o ličnostima, nesrećama, nasilju, psihičkim posljedicama nasilja, nečijoj smrti i sl., elektronski medij je dužan da vodi računa o mogućem uznemiravanju preživjelih ili porodice žrtava u slučajevima kada se određene scene događaja (nesreća, ozbiljni incidenti, sahrane i sl.) koriste kao ilustracije u programu.

6. Osobe u stanju stresa neće biti izložene pritisku da daju intervjue ili učestuju u programima.

7. Djeca i ranjive osobe neće biti isptivane o privatnim stvarima bez odobrenja roditelja, staratelja, ili osobe koja ima primarnu odgovornost za njihovu brigu (ukoliko se radi o ranjivim osobama).

8. Nije dozvoljeno ugrožavanje privatnosti javnih ličnosti izvan opravdanog interesa javnosti da bude upoznata.

Član 18

Posebne saglasnosti

1. Ukoliko emitovanim programom može doći do narušavanja privatnosti pojedinca ili organizacije, potrebno je prethodno pribaviti

saglasnost za emitovanje, (ovo se ne odnosi na gledaoce i slušaoce koji se javljaju direktno u program jer se pretpostavlja da su samim javljanjem dali saglasnost).

2. Ukoliko je privatnost pojedinca ili organizacije narušena, onda oni imaju pravo tražiti od stanice da se snimak povuče ili program uživo prekine. Stanice su to ispoštovati, ukoliko emitovanje takvog sadržaja nije opravdano javnim interesom.

3. Za snimanje na potencijalno osjetljivim mjestima kao što su ambulante, bolnice, škole, zatvori ili policijske stanice, potrebno je pribaviti saglasnost prije snimanja, ukoliko to nije opravdano. Ako se pojedinac ne može raspoznati na snimku, onda nije potrebno posebno odobrenje za emitovanje.

4. Radio televizijske kuće mogu snimati telefonske razgovore sa pojedincima, ukoliko se predstave, objasne razlog poziva, i ukažu da se razgovor snima te dobiju potrebno odobrenje. Ukoliko je početna namjera da se taj razgovor emituje, sagovornik će odmah biti o tome obaviješten i te je za emitovanje potrebno njegovo odobrenje. Ukoliko se tek naknadno pokaže da je potrebno emitovati sadržaj telefonskog razgovora, a stanica nije obavijestila sagovornika o tome, onda je potrebno pribaviti odobrenje za emitovanje snimljenog razgovora.

5. Za snimke na kojima su snimljeni slučajni prolaznici, odnosno anonimne osobe, a iz kojih se jasno vidi da su slučajno snimljeni, nije potrebna saglasnost tih lica za njihovo prikazivanje.

6. Ukoliko se programi prave na javnim mjestima i kontaktiraju se slučajni prolaznici (npr. ulične ankete, skrivena kamera i slično), mogu biti emitovani snimci samo onih osoba koje su to dopustile. Snimci osoba koje su odbile učestvovati u programu neće ni pod kojim uslovima biti emitovane.

DIO PETI - POSEBNI PROGRAMSKI STANDARDI

Član 19

Religijski programi i predstavljanje vjere u programima

1. Radio i televizijske stanice su dužne obezbijediti odgovarajući stepen odgovornosti u pogledu sadržaja vjerskih programa.

2. Radio i televizijske stanice će osigurati da se vjerskim programima ne zloupotrebljava moguća podložnost publike tim programima.

3. Radio i televizijske stanice će osigurati da se vjerskim programima na odgovarajući način tretiraju pojedinci ili grupe koji su pripadnici bilo koje vjere.

4. Vjera i vjerske aktivnosti pripadnika različitih vjeroispovijesti se ne smiju pogrešno predstavljati, te se moraju poduzeti svi naponi da se obezbijedi tačnost i korektnost vjerskih programa.

5. Bilo kakva vjerska ubjeđenja neće se omalovažavati u programu.

6. Pojedinci ili grupe koji pripadaju bilo kojoj vjeri ne smiju biti na neodgovarajući način tretirani u programu.

Član 20

Pravo na odgovor

1. Radio i televizijske kuće će omogućiti pravo na odgovor kada emitiraju program koji stavlja neku osobu u nepovoljnu poziciju, ili pod drugim okolnostima, ukoliko tako zahtijevaju principi pravednosti i nepristrasnosti.

2. Osoba ili organizacija koja traži pravo na odgovor će poslati odgovor u razumnom vremenu. Radio televizijska kuća će odgovor objaviti u prvom narednom izdanju programa u kojem je emitovana informacija na koju se daje odgovor, a ukoliko to nije moguće, odgovor će biti objavljen u terminu u kojem je najvjerojatnije da će doseći istu publiku kojoj je bio namijenjen i program na koji se odgovara.

3. Demant/odgovor će biti ograničen na ispravljanje činjenica koje se dovode u pitanje. Ukoliko stanica odbije da emituje odgovor, javno će navesti razloge takve odluke. Odgovor neće biti popraćen protivodgovorom ili dodatnim komentarom stanice, pogotovo ako je riječ o informativno političkim programima.

Član 21

Izveštavanje o sudskim procesima

1. Radio i televizijske kuće su dužne da objektivno i tačno izvještavaju o sudskim procesima. Ovo izvještavanje podrazumijeva i objavljivanje informacija o sudskim odlukama, naročito ukoliko se radi o oslobađajućim odlukama, prekidima istrage ili značajnom umanjenju težine djela za koje se optuženi tereti.

2. Radio i televizijske kuće će do donošenja pravosnažne sudske odluke poštivati pretpostavku nevinosti. Mišljenja i informacije vezane za krivične postupke koji su u toku mogu se predstavljati u medijima samo uz pridržavanje prethodne odredbe.

3. Radio i televizijske kuće će u toku trajanja krivičnog postupka poštivati pravo na privatnost svih osoba uključenih u taj postupak u bilo kojem svojstvu. Posebna zaštita će biti pružena maloljetnim i

drugim ranjivim licima, kao i žrtvama, svjedocima i porodicama osumnjičenih, optuženih i osuđenih lica.

4. Radio i televizijske kuće će voditi računa o zaštiti identiteta svjedoka, osim ako svjedok nije dao prethodnu saglasnost za to, ako identitet svjedoka nije od javnog interesa ili ako je svjedočenje već bilo javno. Posebna pažnja će se posvetiti poštivanju relevantnih zakonskih odredbi u pogledu svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, kao i članova njihovih porodica.

5. U elektronskim medijima zabranjeno je objavljivanje bilo kakvih informacija koje očigledno i nesumnjivo mogu negativno uticati na tok sudskog postupka i/ili informacija čiju tajnost sud izričito zahtijeva prije i u toku sudskog postupka.

6. Identitet žrtava seksualnih napada neće biti objavljen bilo direktno, bilo objavljivanjem materijala koji bi mogli ukazati na identitet, osim u koliko žrtve same ne pristanu ili su mediji zakonski ovlašteni da to urade.

7. Direktno izvještavanje iz sudnice ili snimanje u sudnicama je dopušteno samo po prethodno pribavljenoj dozvoli nadležnih organa, a imajući u vidu odredbe prethodnih stavova ovog člana.

Član 22

Paranormalne sposobnosti, egzorcizam, okultne radnje

1. Svi programi koji se bave temom parapsihologije i paranormalnih sposobnosti, egzorcizma, okultnih radnji i sličnih pojava moraju biti posebno izbalansirani u smislu upoređivanja naučnih i vannaučnih postavki vezanih za te fenomene.

2. Svi programi koji se bave promocijom paranormalnih sposobnosti, egzorcizma, okultnih radnji i sličnih pojava kao metoda rješavanja zdravstvenih i drugih životnih problema, naročito oni u kojima se daju individualni savjeti gledaocima ili slušaocima koje se jave u program mogu biti emitovani samo unutar graničnog perioda.

Član 23

Alternativna medicina

1. Svi programi koji se bave alternativnom medicinom moraju sadržati jasne naznake da se radi o načinima liječenja koji nisu zasnovani na tradicionalnoj medicinskoj nauci, te ne smiju takve načine liječenja propagirati kao jedine ili najbolje.

2. Poželjno je u takvim programima obezbijediti mišljenje ili učešće ovlaštenog medicinskog radnika iz grane medicine najbliže alternativnom načinu liječenja koji je predmet programa.

Član 24

Nadriljekarstvo

1. Neće biti emitovani programi koji se bave nadriljekarstvom, osim ukoliko se takvim programima ne ukazuje na štetne posljedice istog.

Član 25

Ostala programska pitanja

1. Cijene telefonskih poziva za uključanje u program (npr. kada su u pitanju takmičenja gledalaca, kvizovi i sl. programi) će biti jasno naznačene u programu.

2. Vrijednost nagrada u dječijim programima mora biti u značajnoj mjeri niža od onih koje se nude odraslima.

DIO ŠESTI – EVROPSKA AUDIOVIZUELNA DJELA

Član 26.

Definicija

1. Evropska audiovizuelna djela u smislu ovog Kodeksa su:
a) djela koja potiču iz država članica Evropske unije,
b) djela koja potiču iz evropskih država članica Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji te ispunjavaju uslove propisane ovim Kodeksom,
c) djela koja potiču iz trećih država, a ispunjavaju uslove iz stava 3. ovoga člana.

2. Odredbe stava 1. tačke b. i c. ovoga članka odnose se samo na države u kojima audiovizuelna djela država članica Evropske unije nisu predmet diskriminacijskih mjera.

3. Djela iz stave 1. tačke 1. i 2. ovoga člana su ona koja su ostvarili pretežno autori i radnici s prebivalištem u državama iz stava 1. tačke 1. i 2. Ovoga člana ako udovoljavaju jednom od sljedećih uvjeta:

a) ako su proizvođači tih djela osnovani, odnosno registrirani u jednoj ili više navedenih država, ili

b) ako je pojedino djelo nastalo pod kontrolom jednoga ili više proizvođača iz jedne ili više navedenih država, ili

c) ako je doprinos koproducenta iz navedenih država prevladavajući u odnosu na ukupnu cijenu koprodukcije, a koprodukciju ne kontrolira jedan ili više proizvođača osnovanih izvan navedenih država.

4. Djela iz stava 1. tačka 3. ovog člana su ona koja su u cijelosti ostvarena u koprodukciji proizvođača osnovanih i registriranih u jednoj ili više zemalja članica Evropske unije, s proizvođačima osnovanim i registrovanim u jednoj ili više trećih evropskih država s kojima je Evropska unija sklopila sporazume na audiovizuelnom području, ako su ta djela pretežno ostvarili autori i radnici s prebivalištem u jednoj ili više evropskih država.

5. Djela koja se ne smatraju evropskim djelima u smislu stava 1. ovog člana, a nastala su u okviru bilateralnih koprodukcijskih ugovora sklopljenih između država članica Evropske unije i trećih država, smatrat će se evropskim djelima ako većinski dio ukupnih troškova proizvodnje snose koproducenti iz Evropske unije, a proizvodnju ne nadzire jedan ili više proizvođača registriranih izvan područja država članica Evropske unije.

6. Djela koja se ne smatraju evropskim djelima u smislu stava 1. ovog člana, a nastala su pretežno radom autora i radnika s prebivalištem u jednoj ili više država članica Evropske unije, smatraće se evropskim djelima u razmjeru odgovarajućem veličini doprinosa koproducenta iz Evropske unije u ukupnim troškovima proizvodnje.

Član 27

Udio evropskih audiovizuelnih djela u programu televizijskih stanica

1. Televizijska stanica mora osigurati da od stranog programa najmanje 51% čine evropska audiovizuelna djela.

2. Televizijska stanica koja u trenutku početka primjene ovog Kodeksa nema udio evropskih audiovizuelnih djela iz prethodnog stava, mora svake godine povećavati udio tih djela u procentu koji joj odgovara, ali tako da u roku od 5 godina od dana stupanja na snagu Kodeksa postigne propisani udio. Takve stanice moraju imati redovno ažurirane detaljne podatke o povećanju udjela stranih programa.

3. U godišnje vrijeme objavljivanja iz ovoga člana ne ubraja se vrijeme namijenjeno vijestima, sportskim događajima, igrama, oglašavanju, teletekstu i teletgovini.

DIO SEDMI – BOSANSKOHERCEGOVAČKA AUDIOVIZUELNA DJELA

Član 28 Definicija

Bosanskohercegovačka audiovizuelna djela prema ovom Kodeksu su djela izvorno proizvedena na jezicima konstitutivnih naroda u BiH, ili na jezicima nacionalnih manjina, kao i djela bosanskohercegovačke kulturne baštine ukoliko ispunjavaju slijedeće uslove:

- Da je produkcija napravljena u potpunosti u BiH ili
- Da je koprodukcija pod kontrolom kuće iz BiH ili
- Da autori ili izvođači imaju prebivalište u BiH.

Član 29 Udio bosanskohercegovačkih audiovizuelnih djela u programu

1. Televizijska stanica će osigurati objavljivanje više od 55% igranoga, dokumentarnog i drugoga programskog sadržaja iz prethodnog člana u toku jedne godine. U godišnje vrijeme iz ovog stava nisu uključeni oglasi i televizijska prodaja.

2. Televizijska stanica koja u trenutku početka primjene ovog Kodeksa nema udio bosanskohercegovačkih audiovizuelnih djela iz prethodnog stava, mora svake godine povećavati udio tih djela u procentu koji joj odgovara ali tako da u roku od 5 godina od dana stupanja na snagu Kodeksa postigne propisani udio. Takve stanice moraju imati redovno ažurirane detaljne podatke o povećanju udjela stranih programa.

3. Radio stanica će osigurati da najmanje 20% dnevnog muzičkog programa čine bosanskohercegovačka djela prema definciji iz prethodnog člana.

DIO OSMI - POŠTIVANJE OVOG KODEKSA

Član 30 Snimci emisija

1. Radio i televizijske kuće će načiniti kompletne zvučne i/ili video snimke svih emisija koje emitiraju. Ovi snimci će se čuvati minimalno 14 dana, ili duže, ukoliko to u posebnom slučaju zahtijeva RAK. Ukoliko se u roku od 14 dana nakon objavljivanja dobije zahtjev za

pravo na odgovor, zahtjev za ispravku ili uvid od strane RAK-a, tada se snimak čuva do konačnog rješenja predmeta.

2. Javni servisi unutar Javnog radiotelevizijskog sistema BiH su dužni čuvati snimke programa u skladu sa odredbama Zakona o Javnom RTV Sistemu BiH.

Član 31 Sankcije

U slučaju povreda ovog Kodeksa, Agencija je ovlaštena da primjenjuje izvršne mjere, u skladu sa članom 46. stav 3 Zakona o komunikacijama, srazmjerno prekršajima.

DIO DEVETI - ZAVRŠNE ODREDBE

Član 32 Stupanje na snagu

1. Ovaj tekst, koji je Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije usvojilo . godine, predstavlja izmijenjeni i prečišćeni tekst Kodeksa za emitovanje televizijskog i radio programa, i u potpunosti zamjenjuje Kodeks za emitovanje televizijskog i radio programa, objavljen u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine", broj.

2. Izmijenjeni i prečišćeni tekst Kodeksa za emitovanje televizijskog i radio programa stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine".

KODEKS ZA ŠTAMPU I ONLINE MEDIJE BIH

Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini - samoreglativno tijelo za štampane i online medije

UVOD

Ovaj Kodeks je izveden iz postojećih evropskih standarda novinarske prakse. Kodeks ima za cilj da postavi osnove sistema samouređivanja u štampi i online medijima, koji će biti smatran moralno obavezujućim za novinare, urednike, vlasnike i izdavače printanih i online medija.

Novinari i urednici štampe i online medija će poštivati opšte-prihvaćene principe etike i štiti profesionalni integritet novinarstva. Pored ovoga Kodeksa, Zakoni i druga zakonom određena pravila u BiH, čine okvir za rad štampanih i online medija u BiH.

Ovaj Kodeks sadrži osnovne principe Memoranduma o razumijevanju potpisanog od Nezavisne unije profesionalnih novinara BiH, Saveza novinara BiH, Nezavisnog udruženja novinara Republike Srpske, Udruženja novinara Republike Srpske i Sindikata profesionalnih novinara Federacije BiH, a kojeg je prihvatila i Udruga hrvatskih novinara u BiH.

Urednici i izdavači štampe i online medija će osigurati da sve relevantno osoblje njihovog medija bude informisano o ovom Kodeksu.

Urednici i izdavači štampe i online medija će osigurati da se odredbe ovog Kodeksa u potpunosti poštuju.

Ovaj Kodeks je usvojen od svih Udruženja/Udruga novinara u BiH na sjednici održanoj 29. aprila 1999.

Kodeks je dopunjen: februara 2005., augusta 2006., decembra 2006. i juna 2011. od Vijeća za štampu u Bosni i Hercegovini, u konsultaciji sa Udruženjima/udrugama novinara BiH.

OPŠTE ODREDBE

Novinari štampe i online medija u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu "novinari") imaju obavezu da prema javnosti održavaju visoke etičke standarde u bilo kojem trenutku i pod bilo kakvim okolnostima.

Dužnost novinara i izdavača štampe i online medija je poštivati potrebe građana za korisnim, blagovremenim i relevantnim informacijama, kao i braniti načela slobode informisanja i pravo na pravedan komentar i kritičko novinarstvo.

Novinari će se pridržavati opšteprihvaćenih društvenih standarda pristojnosti i poštivanja etničke, kulturne i religijske raznolikosti Bosne i Hercegovine.

Novinari će se pridržavati standarda ljudskih prava definisanih u međunarodnim i bosansko-hercegovačkim aktima o ljudskim pravima.

Novinari će razvijati svijest o ravnopravnosti polova i poštivanju osobnosti kao integralnog dijela ljudskih prava.

Novinari će štiti prava pojedinca, dok će u isto vrijeme podržavati pravo na informaciju koja služi javnom interesu. Ovaj Kodeks treba posmatrati u svjetlu oba pomenuta značenja.

Član 1 Interes javnosti

Interes javnosti, u značenju ovog Kodeksa, definisan je kao postupak i/ili informacija kojima je namjera pomoći javnosti u donošenju ličnog mišljenja i odluka o pitanjima i događajima, uključujući i napore otkrivanja krivičnog djela i/ili prekršaja, te spriječiti zavođenje javnosti nekom izjavom ili postupkom pojedinca ili organizacije.

Član 2 Urednička odgovornost

Najvažnija odgovornost novinara i urednika je osigurati da njihov rad bude usmjeren ka poštivanju istine, kao i prava javnosti da sazna istinu.

Novinari će u svakom trenutku obavljati svoj posao u duhu pravednosti, istinitosti i pristojnosti pri sakupljanju informacija, izvještavanju i predstavljanju mišljenja.

Plagijati, falsifikovanje, namjerno prikrivanje važnih činjenica, primanje mita ili usluga, koji bi uticali na rad novinara ili urednika, najteži su moralni prekršaji ove profesije.

Član 3 Huškanje

Novinari će u svakom trenutku biti svjesni opasnosti koja se javlja kada mediji govorom mržnje podstiču diskriminaciju i netoleranciju.

Imajući u vidu takvu opasnost, novinari će dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, pola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja. Novinari neće ni pod kakvim okolnostima podsticati krivična djela ili nasilje.

Član 4 Diskriminacija

Novinari moraju izbjeći prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje.

Aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvještava.

Član 4a Ravnopravnost polova i poštivanje osobnosti

Novinari će izbjegavati direktne ili indirektne komentare kojima ličnosti stavljaju u neravnopravan položaj ili ih diskriminišu po osnovi njihovog pola, roda, polnog identiteta, rodnoa identiteta, rodnoa izražavanja i/ili seksualne orijentacije.

Član 5 Tačnost i fer izvještavanje

Novinari neće objavljivati netačne ili krivonavodeće materijale u vidu fotografija, tekstova ili drugih materijala.

Fotografije i dokumenti ne smiju biti falsifikovani i/ili korišteni na krivonavodeći način. Novinari ne smiju prikrivati i/ili zadržavati važne informacije čije bi obznanjivanje moglo materijalno uticati na tumačenje objavljenog izvještaja i razumijevanje kod čitalačke publike. Novinari imaju profesionalnu obavezu blagovremeno ispraviti bilo koju objavljenju informaciju za koju se utvrdi da je netačna. Izvinjenje i/ili ispravka će biti objavljeni s dužnim isticanjem.

Novinari će uvijek izvještavati istinito i tačno o ishodu radnje poduzete u vezi s klevetom u koju su bili uključeni.

Novinari će izvještavati samo na osnovu činjenica čije je porijeklo novinaru poznato.

Kod izvještavanja i komentara kontroverze, novinari će se potruditi da saslušaju i predstave sve strane u sporu. Ukoliko jedna strana u kontroverzi odbije da se stavi na raspolaganje novinaru, publikacija može opravdano navesti ovo odbijanje u svom izvještaju.

Član 6 **Komentar, pretpostavka i činjenica**

Novinari, iako su slobodni da izraze svoja gledišta, moraju napraviti jasnu razliku između komentara, pretpostavke i činjenice.

Član 7 **Mogućnost odgovora**

Pravo na odgovor će biti prošireno na relevantne osobe ukoliko urednik procijeni da takav korak doprinosi tačnosti i nepristranosti izvještavanja.

Ukoliko je ikako moguće, na raspolaganje će biti stavljena mogućnost neposrednog odgovora u izdanju u kojem je objavljena optužba i/ili netačno navedene informacije, u dužini ne većoj od integralno objavljenog teksta.

Član 8 **Pogrešno predstavljanje**

Novinari će koristiti samo pravedna sredstva da dođu do vijesti, dokumenata i/ili fotografija.

Novinari i fotografi neće dolaziti do informacija i/ili fotografija putem zastrašivanja ili maltretiranja.

Neetički je pogrešno predstavljati nečiji identitet ili namjeru i koristiti se mahinacijama da bi se došlo do informacije za objavljivanje, osim

u ekstremnim okolnostima i u zakonitoj formi, kada bi objavljivanje informacije dobijene na takav način jasno služilo javnom interesu.

Član 9 **Privatnost**

Novinari će izbjegavati uplitanje u nečiji privatni život, osim ako takva uplitanja nisu potrebna u interesu javnosti.

Teme koje uključuju lične tragedije će biti obzirno tretirane, a pogođenim ličnostima će se pričati diskretno i sa saosjećanjem.

Član 10 **Osobe optužene za krivična djela**

Novinari neće nikoga tretirati kao kriminalca prije donošenja sudske presude koja to potvrđuje.

Novinari imaju obavezu ne donositi preuranjene sudove o krivici optužene ličnosti.

Novinari imaju obavezu da objave informaciju o odbacivanju optužbe ili oslobađanju ličnosti za koju su ranije objavili da je optužena ili da je suđenje počelo.

Član 10a **Zaštita svjedoka**

Novinari će pokazati poseban oprez i osjetljivost kod izvještavanja o svjedocima u sudskim procesima za ratne zločine, poštujući pravila i odredbe za neimenovanje zaštićenih svjedoka. Novinari će općenito izbjegavati imenovanje svjedoka u sudskim procesima za ratne zločine, kao i imenovanje njihove rodbine i prijatelja, osim ako pozivanje na njih nije neophodno za potpuno, pravično i tačno izvještavanje o sudskom postupku, i ako to neće uticati na pogrešno tumačenje istine ili tok sudskog procesa.

Član 11 **Zaštita djece i maloljetnika**

U tretiranju djece i maloljetnika novinari su dužni krajnje obazrivo postupati, poštujući dobre običaje i Konvenciju o

pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta. Novinari su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je inače isključena javnost. Novinari ne smiju intervjuisati niti fotografisati djecu mlađu od 18 godina, s pitanjima koja se odnose na porodicu djeteta, bez prisustva roditelja ili bez dozvole roditelja ili staratelja. Novinari ne smiju identifikovati djecu mlađu od 18 godina u slučajevima kada su žrtve krivičnih djela. Novinari ne smiju ni pod kakvim okolnostima identifikovati djecu mlađu od 18 godina koja su umiješana u kriminalne slučajeve kao svjedoci, žrtve ili optuženi.

Član 12

Reklamiranje i sponzorisanje

Reklame, političke reklame i sponzorirani članci i dodaci moraju biti razdvojeni od uredničkog sadržaja i jasno označeni kao ono što jesu.

Sponzorirani materijali moraju jasno ukazivati na izvor sponzorisanja.

Član 13

Povjerljivost izvora informacija

Kad god je to moguće, novinari se trebaju oslanjati na otvorene, identifikovane izvore informacija. Ovakvi izvori treba da budu pretpostavljeni anonimnim izvorima, čije poštenje i tačnost javnost ne može da ocijeni.

Novinari imaju obavezu da štite identitet onih koji daju informacije u povjerenju, bez obzira na to da li su ili ne te ličnosti izričito zahtijevale povjerljivost.

Član 14

Autorska prava

Novinari mogu koristiti razumne sažetke originala s ograničenim citatima, materijale iz drugih publikacija ili nosilaca autorskih prava, bez izričite dozvole za to, sve dok je izvor naznačen na odgovarajući način.

Značajna upotreba ili reprodukcija cijelog materijala zaštićenog autorskim pravima, zahtijeva izričitu dozvolu nositelja autorskog prava, osim ako takva dozvola nije navedena u samome materijalu.

Član 15

Žalbe

Štampa i online mediji će na prigodnom mjestu sadržavati: ime, adresu, broj telefona, broj faksa i internet/e-mail adresu i kontakte odgovornog izdavača i urednika, kojima mogu biti upućivane žalbe i prigovori na pisanje štampe i online izdanja. Podnosilac žalbe, koji tvrdi da je u izvještavanju došlo do kršenja ovog Kodeksa, obratit će se izdavaču ili uredniku odgovornom za štampu ili online izdanje o kojem se radi, demantijem ne dužim od izvorno objavljenog članka.

KORISNI LINKOVI

NOVINARSKA UDRUŽENJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Vijeće za štampu u BiH

www.vzs.ba
info@vzs.ba
+387 33 272 270
+387 33 272 271

Udruženje novinara Republike Srpske

www.novinarirs.com
info@novinarirs.com
Tel/Fax: +387 51 215 480

Udruženje/Udruga "BH novinari"

www.bhnovinari.ba
bhnovinari@bhnovinari.ba
+387 33 223 818

Udruga hrvatskih novinara u BiH

ljbkovac9@gmail.com

Društvo novinara BiH

drustvonovinarabih@bih.net.ba
+387 33 559 200

Regulatorna agencija za komunikacije

www.cra.ba/bih

WEB STRANICE I PORTALI U BOSNI I HERCEGOVINI I REGIJI:

BiH:

www.soc.ba
www.okvir.org
www.diskriminacija.ba
www.manjine.ba
www.zendskaposla.ba
www.oneworldsee.org

Crna Gora:

www.lgbtprogres.me
www.montenegro-gay.me

Srbija:

www.labris.org.rs
www.gsa.org.rs
www.gay-serbia.com

Hrvatska:

www.queer.hr
www.kontra.hr
www.iskorak.org
www.lori.hr
www.gay.hr

KORISNA LITERATURA

- Banović, Damir. Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacija i rodni identitet u pozitivnom pravu. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, 2011.
- Brankica Petković i Slobodanka Dekić. O diskriminaciji – priručnik za novinarke i novinare. Sarajevo, Fondacija Mediacentar, 2011.
- Gershen Kaufman i Lev Raphael. Coming out of shame: transforming gay and lesbian live. New York, Doubleday, 1996.
- Jasmina Čaušević i Sandra Zlotrg. Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku i obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. Sarajevo, Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti/ Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, 2011.
- Karol L. Jensen. Lesbian epiphanies: women coming out in later life, New York, Harrington Park Press, 1993.
- Lejla Huremović i dr. Stanje LGBT ljudskih prava u BiH - Rozi izvještaj. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, 2012.
- Mary V. Borhek. Coming out to parents: a two-way survival guide for lesbians and gay men and their parents. Ohio, The Pilgrim Press, 1993.
- Mehmed Halilović i Amer Džihana. Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Internews u Bosni i Hercegovini, 2012.
- Roman Kuhar. Media Representations of Homosexuality: An Analysis of the Print Media in Slovenia, 1970-2000. Ljubljana, Peace Institute, 2003.
- Saša Gavrić, Lejla Huremović, Marija Savić. Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava. Sarajevo, Sarajevski otvoreni centar, 2011.

AUTORI_CE

Lejla Turčilo (1977) je prodekanesa na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Objavila je jednu autorsku knjigu Online komunikacija i offline politika u BiH (2006), dvije koautorske knjige te brojne naučne i stručne radove u domaćim i inozemnim časopisima. Učestvovala je na više naučnih i stručnih konferencija, simpozija i kongresa, te u realizaciji nekoliko naučnoistraživačkih projekata u zemlji i inozemstvu.

Snježana Milivojević (1956, Banja Luka) je profesorica iz oblasti javnog mnijenja i medijskih studija na Fakultetu političkih nauka u Beogradu. Ona vodi Centar za medijska istraživanja i članica je naučnog savjeta Centra za ženske studije. Radila je do sada na različitim svjetskim univerzitetima, kao što su Oxford, Massachusetts, Georgia, Westminster, UCL, Sussex, Milano, Sofia itd. Autorica je velikog broja članaka, te je vodila fundamentalna istraživanja u oblasti medija.

Aida Spahić (1982, Sarajevo) završila je engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, a nakon toga rodne studije u Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Trenutno pohađa prevodilački postdiplomski studij na Filozofskom fakultetu. Bavi se prevodilaštvom i aktivno radi u nevladinom sektoru na projektima promoviranja ljudskih prava i rodne ravnopravnosti i jezičkim projektima.

Lejla Huremović (1987, Vlasenica) je završila studij odnosa s javnošću na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, gdje trenutno privodi kraju master studij odnosa s javnošću. Tokom 2010. i 2011. godine radila je u Vijeću za štampu u BiH. Od septembra 2011. dio je tima Sarajevskog otvorenog centra.

Damir Banović (1983, Sarajevo) završio je 2006. studij prava, a 2012. magistrirao pravne nauke na Univerzitetu u Sarajevu (BiH). Od 2007. radi kao asistent na naučnoj oblasti teorija države i prava na Pravnom fakultetu u Sarajevu, te u Sarajevskom otvorenom centru na naučno-istraživačkim projektima u polju društvenih nauka i prava manjina. Član je European Commission on Sexual Orientation Law ispred Bosne i Hercegovine. Autor je dvije pravne analize o LGBT pravima.

Vladana Vasić (1990, Sarajevo) trenutno privodu kraju studij prava na Univerzitetu u Sarajevu. Radi u Sarajevskom otvorenom centru od aprila 2012. godine.

Masha Durkalić (1986, Sarajevo) završila je žurnalistiku na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu. Trenutno radi kao PR menadžerica u jednoj sarajevskoj marketinškoj i PR agenciji. Saradnica je političkog magazina Dani i freelance novinarka. Aktivizmom se bavi od 2008. godine.

Ljiljana Zurovac je diplomirana teatrologinja i komparativistkinja. Od 2005. izvršna direktorica Vijeća za štampu u BiH. Novinarka od 1980. na RTV Sarajevo, Radio FERNU i BH Radiju 1. Od 1999. do 2005. bila je direktorica regionalne Visoke škole novinarstva Media Plan. Autorica je više scenarija i drama za TV i pozorište.

Jasmina Čaušević (1976.) je diplomirala jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu. Magistrirala rodne studije u Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu. Urednica, autorica ili koautorica u brojnim publikacijama. Držala obuke, radionice i predavanja vezana za feminističku perspektivu lingvistike, ljudskih prava, historije, književne teorije, jezika u upotrebi. Trenutno se bavi feminističkim kritičkim analizama iz oblasti jezika, svjedočenja silovanih žena u ratu i ljudskih prava.

Sandra Zlotrg je završila Filozofski fakultet u Sarajevu: bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost naroda BiH i komparativnu književnost. Studentica je postdiplomskog studija iz lingvističkih disciplina. Radi kao lektorica za bosanski, hrvatski, srpski jezik i kao urednica e-magazina lingvisti.ba. Vodi Ljetnu školu bosanskog, hrvatskoga, srpskog jezika. Sa Jasminom Čaušević koautorica je priručnika Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima. (Sarajevo: Udruženje za jezik i kulturu Lingvisti/CIPS, 2011).

EDICIJA LJUDSKA PRAVA SARAJEVSKOG OTVORENOG CENTRA
uređuje Emina Bošnjak

Do sada smo u ovoj ediciji objavili:

Lejla Huremović, Masha Durkalić, Damir Banović, Emina Bošnjak
(priredili_e, 2012): Stanje LGBT ljudskih prava u BiH u 2011. godini –
Rozi izvještaj. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Lejla Huremović (priredila, 2012): Izvan četiri zida, Priručnik za novinarke i
novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

**Druga izdanja koja su objavljena kao rezultat rada Sarajevskog otvorenog centra
(izabrani naslovi):**

Saša Gavrić/Damir Banović/Christine Krause (priredili_e, 2009):
Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine: izabrani aspekti.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Konrad Adenauer.

Silvano Moeckli (2010):
Politički sistem Švajcarske: kako funkcioniše, ko učestvuje, čime rezultira.
Sarajevo/Zagreb: University Press-Magistrat/Politička kultura.
Prevod na BHS: Saša Gavrić, Azra Salihbašić-Selimović, Damir Banović

Damir Banović/Saša Gavrić (priredili, 2011):
Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini:
analiza postdejtonskog političkog sistema.
Sarajevo: University Press-Magistrat.

Saša Gavrić/Lejla Huremović/Marija Savić (priredili_e, 2011):
Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Boell.

Damir Banović (2012):
Prava i slobode LGBT osoba. Seksualna orijentacija i rodni identitet u po
zitivnom pravu u Bosni i Hercegovini.
Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

William G. Naphy (2012):
Born to be gay. Historija homoseksualnosti.
Sarajevo/Zagreb/Beograd: Sarajevski otvoreni centar/Domino/Queeria.
Prevod na BHS: Arijana Aganović